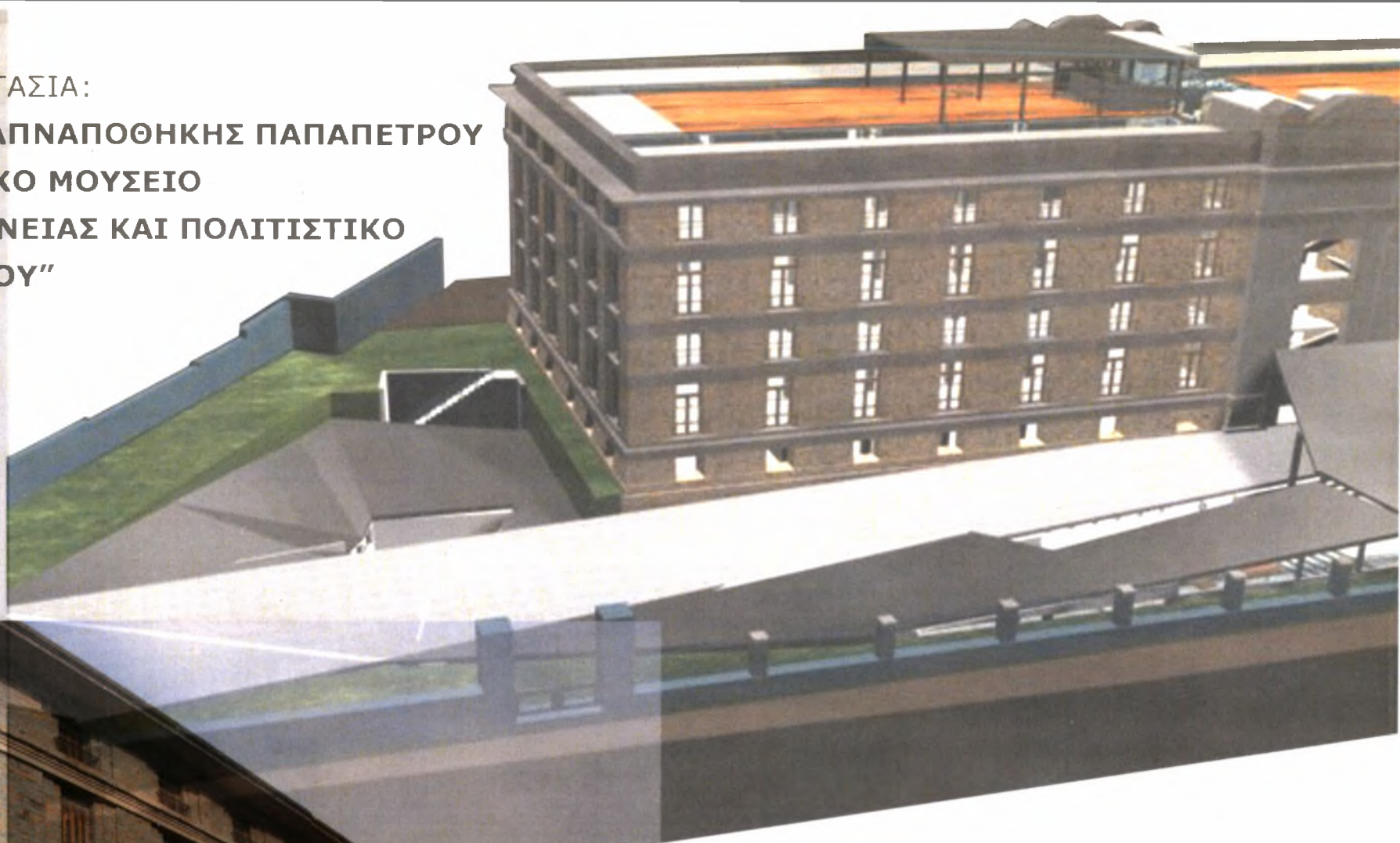

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
"ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗΣ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ
ΣΕ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ ΑΓΡΙΝΙΟΥ"**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΠΑΥΛΟΥ ΕΛΠΙΝΙΚΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΑΔΑΜΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ_ΓΑΒΡΗΛΟΥ ΕΒΕΛΥΝ

ΒΟΛΟΣ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 6886/1
Ημερ. Εισ.: 06-02-2009
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΑΜ
2008
ΠΑΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ.01
 - 1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ __ ΤΟ ΑΓΡΙΝΙΟ.....σελ.04
 - ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ.....σελ.05
 - ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ - ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ - ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΩΝ..σελ.10
 - 2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ __ Η ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ.....σελ.11
 - ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ - ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΑ - ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....σελ.16
 - 3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ __ Η ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ.....σελ.32
 - Η ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ.....σελ.34
 - ΚΤΙΡΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....σελ.35
 - ΚΤΙΡΙΟ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ - ΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥσελ.38
 - ΚΤΙΡΙΟ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΑΝΑ ΟΡΟΦΟ.....σελ.43
 - ΝΕΟ ΚΤΙΡΙΟ.....σελ.62
 - ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....σελ. 74
 - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....σελ. 75
 - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ. 76
-

Εισαγωγή

Απόψεις
της καπναποθήκης
Παπαπέτρου (αρχείο
συντάκτριας,
17/12/2007)

Στην Ελλάδα συναντώνται αρκετά βιομηχανικά κτίρια, εκ των οποίων πολλές καπναποθήκες σε διάφορες πόλεις της ελληνικής επικράτειας. Αυτά τα ιστορικά κτίρια των καπναποθηκών έχουν χάσει το ενδιαφέρον που είχαν στο παρελθόν, από τους κατοίκους των πόλεων, και έχουν περάσει κυριολεκτικά σε αχρηστία. Αυτό το φαινόμενο συναντάτε πολύ έντονα στο Αγρίνιο, το οποίο υπήρξε πόλη που αποτέλεσε σταθμό για την ιστορία του καπνού. Εκεί ορισμένα κτίρια καπναποθηκών έχουν γκρεμιστεί, ενώ τα υπόλοιπα παραμένουν αναξιοποίητα, περιμένοντας μια πιθανή μελλοντική χρήση.

Η καπναποθήκη Παπαπέτρου είναι ένα από τα μεγαλύτερα σωζόμενα κτίρια της περιοχής και ιδιαίτερα ξεχωριστό για την ιδιόρρυθμη τεχνική του. Παλαιότερα το κτίριο αποτελούσε μέρος της ζωής της πόλης με λειτουργίες συσχετιζόμενες με τον καπνό, οι οποίες ήταν απόλυτα εξαρτημένες από το κτίριο και την δομή του. Σήμερα το κτίριο αποτελεί από μόνο του μνημείο, όπου μέσα του είναι κλεισμένα τα βιώματα των εργατών και καπνεμπόρων της παλιάς εποχής και ζητά να ενσωματωθεί με νέες χρήσεις στην λειτουργία της πόλης ώστε να αποκτήσει μια ταυτότητα, αλλά και την κίνηση και την ζωντάνια που του έχουν στερηθεί όλα αυτά τα χρόνια.

Θα πρέπει να προστεθεί ότι στο Αγρίνιο αυτή την περίοδο τίθεται το ζήτημα της απουσίας ενός σύγχρονου Αρχαιολογικού μουσείου και της έλλειψης κτιριακών υποδομών για τις ανάγκες αυτού. Συγκεκριμένα σε ανασκαφές που έχουν γίνει, έχουν βρεθεί τοιχογραφίες από την περιοχή της Πρέβεζας, αετώματα και τμήματα κεραμικών, ένα αρχαίο τσουκάλι και πολλά άλλα ευρήματα. Ορισμένα από αυτά, στεγάζονται στον ήδη υπάρχοντα αρχαιολογικό χώρο ενώ πολλά είναι προσωρινά αποθηκευμένα στο παλιό μουσείο με κίνδυνο να καταστραφούν. Αυτό το πρόβλημα δεν συναντάτε μόνο στο Αγρίνιο αλλά είναι γενικότερο για την ευρύτερη περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας, αφού δεν υπάρχει ένα αρχαιο-

λογικό μουσείο.

Προσπαθώντας να επιλυθούν τα παραπάνω προτείνεται η δημιουργία ενός Αρχαιολογικού Μουσείου σε συνδυασμό με ένα Πολιτιστικό Κέντρο στον χώρο της καπναποθήκης Παπαπέτρου, τα οποία θα καλύψουν την ανάγκη της περιοχής για ένα μουσειακό χώρο, δίνοντας στέγη στα διάφορα ευρήματα, ταυτόχρονα όμως θα δώσουν ξανά ζωή σε αυτό το ιδιαίτερο κτίριο στο κέντρο της πόλης.

Η πρόταση βασίζεται σε μια εκτεταμένη ερευνητική εργασία σχετικά με την αρχιτεκτονική των καπναποθηκών στον Ελλαδικό χώρο όπου είχε μελετηθεί η ιστορία του καπνού από την στιγμή της εισαγωγής του στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα ήταν προϊόν της επιτόπιας εμπειρικής έρευνας των ιστορικών κτιρίων των καπναποθηκών με επίκεντρο τα προπολεμικά κτίρια που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Στόχος της παραπάνω έρευνας ήταν η καταγραφή των σημαντικότερων από τα κτίρια αυτά και η διερεύνηση της αρχιτεκτονικής τους καταγωγής. Επιπλέον έχοντας αυτά ως υπόβαθρο έγιναν αρκετές επισκέψεις στην περιοχή και στην καπναποθήκη καθώς επίσης και συζητήσεις με κατοίκους και αρμόδιους φορείς.

Αναλυτικότερα, το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας. Μελετάται η ιστορία των καπναποθηκών και της πόλης του Αγρινίου και γίνεται μια γενική περιγραφή της λειτουργίας, μορφολογίας και κατασκευής των κτιρίων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται εκτεταμένη περιγραφή της καπναποθήκης Παπαπέτρου. Περιγράφεται η θέση, χρονολογία ανέγερσης καθώς και η λειτουργία, μορφολογία και κατασκευή του κτιρίου.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρατίθενται οι ιδέες για την αντιμετώπιση του κτιρίου και διατυπώνεται η πορεία της ιδέας με σκίτσα, φωτομοντάζ και γραπτό λόγο.

Ολοκληρώνοντας παρατίθενται σχέδια (κατόψεις, όψεις, τομές) και φωτορεαλιστικά για την πληρέστερη εικόνα της πρότασης.

Με την παρούσα έρευνα προσδοκάτε η ανάδειξη της ιστορικής κληρονομιάς, η ανάδειξη της καπναποθήκης και της ιστορίας της σε συνδυασμό με την αναζωπύρωση του χαμένου ενδιαφέροντος γι' αυτή και τελικά η δημιουργία ενός σύγχρονου μουσείου για την πόλη του Αγρινίου και την ευρύτερη περιοχή.

1_To Αγγίvio

Tabakverarbeitungscentren

ANGEBAUTE TABAKSORTEN

● Basma	● Mavra
● Baschi - Bagli	● Zichno - Myrodato
● Kaba - Kulak	● Sporos Kavala
● Sampsun	● Tsembelia
● Smyrna Myrodato	● Agrinioi Myrodato
● Trapezania	● Argos Mavra
● Saria	▲ Tumbeki

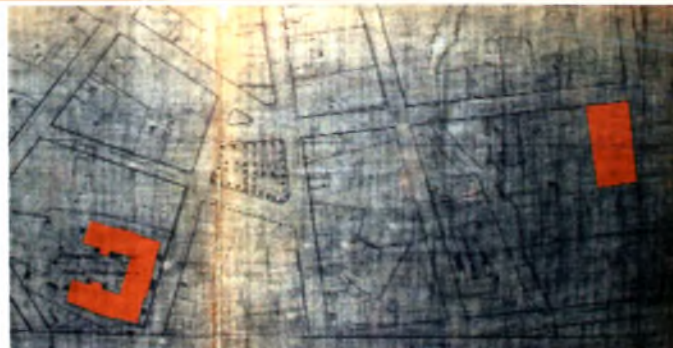
Σπορά και μάζεμα του καπνού στα χωράφια
(Βιβλίο "Ελληνικός καπνός")

χάρτης 1.1.

ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ της ευρύτερης περιοχής του Αγρινίου
(Αθήνα 1960)

Ιστορικά στοιχεία των καπναποθηκών και της πόλης του Αγρινίου

Το Αγρίνιο, η καρδιά της Αιτωλοακαρνανίας, το 1875 αποτέλεσε εμπορικό κέντρο μιας εύφορης αγροτικής περιφέρειας. Κάθε άνοιξη στον καπνόκαμπο του Βραχωρίου, φύτευαν, σκάλιζαν και μάζευαν τον καπνό. Εκείνη την εποχή το Αγρίνιο χαρακτηριζόταν ως μια σύγχρονη μεγαλούπολη με γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης, που ακόμη και αν ατύχησε σε ορισμένους τομείς, είχε μπροστά του την πρόκληση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής του προόδου. Αυτή η ανάπτυξη εντείνεται μετά το 1870, τότε που αυξάνεται και η παραγωγή του εκλεκτής ποιότητας καπνού, που αποκτά όλο και περισσότερη σημασία για την τοπική οικονομία.

Τοπογραφικό διάγραμμα πόλης Αγρινίου, καπναποθήκη Παπαστράτου και Παναγοπούλου. Αριστερά: 23 Οκτωβρίου 1926 και δεξιά: 16 Απριλίου 1929 (αρχείο Δ.Μαντζανά, επεξεργασία συντάκτριας)

Αεροφωτογραφία του 1977, με τις υπάρχουσες καπναποθήκες του Αγρινίου (αρχείο Δ.Μαντζανά, Τεχνική Υπηρεσία, επεξεργασία συντάκτριας)

Η **περίοδος άνθησης – “χρυσή εποχή του καπνού”** του Αγρινίου αρχίζει μετά την δεκαετία του 1870 και οφείλεται στην εντατική καλλιέργεια εκλεκτών καπνών αλλά και στην πραγματοποίηση παράλληλα μεγάλων τεχνικών έργων (γέφυρα Αχελώου, σιδηροδρομική γραμμή Αγρινίου – Κρυονερίου, σκυρόστρωση οδού Αγρινίου – Μεσολογγίου κ.α.) που διευκολύνουν τη σύνδεση με το εξαγωγικό λιμάνι της Πάτρας και γενικότερα τη διακίνηση των τοπικών προϊόντων. Η οικονομική ανάπτυξη καθιστά το Αγρίνιο πόλο προσέλκυσης πληθυσμού από τις γύρω ορεινές περιοχές αλλά και υπαλλήλων εμπόρων, τεχνιτών κτλ. από όλη την Ελλάδα, επιτυγχάνοντας έτσι την διαδικασία αστικοποίησης και με αποτέλεσμα ο πληθυσμός της να φτάσει τους 8.039 κατοίκους το 1907. Η οικονομική ανάπτυξη επίσης συνοδεύεται από κοινωνική και πνευματική άνθηση.

Το 1913 **ιδρύονται οι καπνεμπορικές εταιρείες** Παπαστράτου και Παναγοπούλου. Οι μεγάλες καπναποθήκες (Παπαστράτου, Παναγοπούλου, Παπαπέτρου κ.α.), τα δημόσια κτίρια, αλλά και οι κατοικίες της άρχουσας τάξης, τα περισσότερα νεοκλασικά κτίρια, κτίζονται στο νέο τμήμα της πόλης νότια και νοτιοδυτικά της πλατείας Μπέλλου ακολουθώντας τις χαράξεις του Βαυαρικού σχεδίου του 1852, ενώ οι νέοι κάτοικοι της εγκαθίστανται εν γένη άναρχα στην περιφέρεια. Μετά την Μικρασιατική καταστροφή, το 1922 έρχονται να εγκατασταθούν στο Αγρίνιο 3.571 πρόσφυγες. Έτσι θα δημιουργηθούν συνοικισμοί βορειοδυτικά της πόλης. Οι περισσότεροι από αυτούς απασχολούνται στην καλλιέργεια και στην επεξεργασία του καπνού. Αυτό θα δώσει νέα ώθηση στην ανάπτυξη, που συνεχίζεται σε όλη την περίοδο του μεσοπολέμου.¹

Το Αγρίνιο σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα των αρχών του εικοστού αιώνα ήταν μια επαρχιακή κωμόπολη χωρίς καμία υποδομή. Η αισθητική της πόλης ήταν γκριζα, αλλά διακατέχονταν από ισχυρές φιλοδοξίες των πολιτών για ποικιλόμορφη ανάπτυξη χάρη στο προϊόν του

¹ Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Ερευνητικό πρόγραμμα Διερεύνηση δυνατοτήτων Αστικής Ανάπτυξης και Περιβαλλοντικής Αναβάθμισης Κεντρικής περιοχής Δήμου Αγρινίου, σελ. 12-13, (Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Αγρινίου)

(α) Καπναποθήκη Παπαπέτρου, (β) Παρθεναγωγείο, (γ) Καπναποθήκη Παναγοπούλου το 1925 (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003, επεξεργασία συντάκτριας)

καπνού και στην αγωνία των κατοίκων για ανάταξη της ζωής. Αυτή την περίοδο η παραγωγή και η καπνεμπορία βρίσκονται στο απόγειό τους. Η εκλεκτή ποιότητα των αγρινιώτικων καπνών, η τεχνογνωσία των καπνεργατών Αγρινίου αλλά και το άριστο μάρκετινγκ των Αδελφών Παπαστράτου, Παναγοπούλου, Ηλιού και Παπαπέτρου, καθιστούσαν περιζήτητα τα Αγρινιώτικα καπνά στις αγορές του εξωτερικού. Επιπρόσθετα με τους προαναφερθέντες οι Αφοί Σακελλαριάδη, Αφοί Κόκκαλη, ο Θεμ. Καπέρδας, ο Αβραμίκος και ο Κομποσιώρας, ο Β.Παπαβασιλείου και ο Χ.Φαρμάκης, έκαναν το Αγρίνιο ένα από τα πιο ξακουστά κέντρα καπνοπαραγωγής και καπνεργασίας της χώρας.²

Σχετικά με τις **κατασκευές κτιρίων** διανύεται μια νέα δεκαετία, μέχρι τις αρχές του νέου αιώνα, που είναι μεταβατική και παρουσιάζει νέα στοιχεία στις οικοδομές. Γίνονται πιο μεγάλες, με μια διάθεση καλαισθητικής παρουσίασης, προσπαθώντας να ξεφύγουν από την παραδοσιακή κατοικία και να "περάσουν" σε κάτι μεταξύ κατοικίας και αποθηκευτικού χώρου (αποθήκης). Επιπλέον τα δώροφα σπίτια του Αγρινίου, εκ των οποίων τα περισσότερα ανήκουν σε εμπόρους ή παραγωγούς καπνών, διαθέτουν υπόγειο, ισόγειο, όπου τοποθετούσαν τα δέματα καπνού, και πρώτο όροφο, όπου διαμένει ο ιδιοκτήτης.

Ελάχιστα σπίτια συνέχιζαν τον εξωτερικό διάκοσμο μετά το πέρας των εργασιών των μαστόρων. Πολλά είχαν αρχίσει να κατασκευάζονται, αλλά δεν συνέχισαν πλέον λόγω έλλειψης χρημάτων. Έτσι πολλά σπίτια της πόλης έμειναν ατελείωτα. Τελικά η ατέλεια άρχισε να γίνεται χαρακτηριστικό γνώρισμα της Αγρινιώτικης κατοικίας του μεσοπολέμου. Η τοιχοποιία δεν ήταν τέλεια ώστε να είναι εμφανής, ούτε αρμολογημένη, οι δε γωνίες δεν είχαν περιποιημένα αγκωνάρια, αφού όλα αυτά θα καλύπτονταν από τα κονιάματα. Το συνδετικό υλικό της τοιχοποιίας είναι ανάμικτο με κοκκινόχωμα, με φιλό χαλίκι και ασβέστη και με αυτό τον τρόπο αποτελούσε ισχυρό συνδετικό υλικό για τις τοιχοποιίες, που έμοιαζε

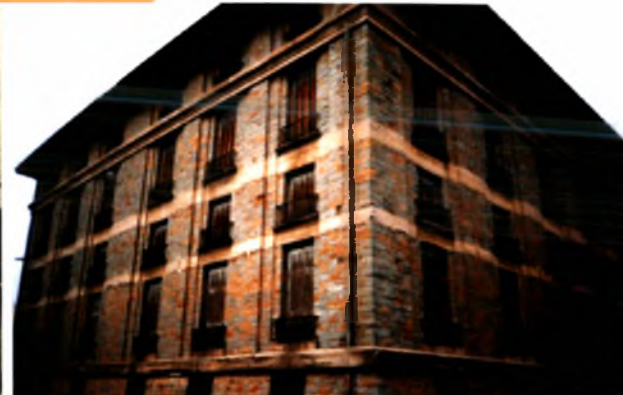
² Μπαρχάμπα Αριστείδης, «Καπνεργάτες - Οι κυνηγοί του ονείρου», Αγρίνιο Μάϊος του 2007, Σελ.94-97

Καπναποθήκη Χασουράκη στην οδό Παπαστράτου με Σουλίου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αργίνιο κάποτε...", 2003)

Καπναποθήκη επεξεργασίας καπνων Παπαστράτου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Εξωτερική φωτογραφία καπναποθήκης Παπαπέτρου. (πηγή διαδικτυο)

με την ρωμαϊκή λάσπη, την rozzolana. Με το πέρασμα του καιρού γινόταν και πιο σκληρό. Πολλοί ξένοι αρχιτέκτονες εντυπωσιάστηκαν από τον γκριζο τύπο των σπιτιών, όπου οι τεχνίτες χρησιμοποίησαν τον ψαμμίτη λίθο καλά πελεκημένο με ισόδομο σύστημα δόμησης είτε σε όλη την όψη είτε σε καίρια σημεία της, όπως γωνίες, παραστάδες, κτλ. Ένα από τα παραδείγματα αυτών των κτιρίων αποτελούν οι Αποθήκες Παπαπέτρου.

Η εξόρυξη αυτής της γκριζας πέτρας γινόταν στα νταμάρια της Αγίας Παρασκευής. Από μαρτυρίες και διάφορα στοιχεία προκύπτει ότι μεγάλη και συστηματική εξόρυξη γινόταν στις αρχές του 19ου αιώνα για την κατασκευή μεγάλων κτιρίων, αποθηκών, δημόσιων κτιρίων και μεγάλων κατοικιών. Μόνο μετά την κάθοδο των Σουλιωτών, που έρχονται στο Βραχώρι, μετά την απελευθέρωση του Αργινίου, αλλάζει και ο τρόπος κτισίματος. Η Ήπειρος τροφοδοτεί με κτίστες την περιοχή του Βραχωρίου.

Τα γκριζα σπίτια, τα πετρόκτιστα, είναι ένας μύθος που δημιουργήθηκε για την πόλη του Αργινίου για κάποια χρονική στιγμή. Είναι το πέρασμα από μια εποχή αρχιτεκτονικής νοοτροπίας και ενός ρυθμού που δεν μπόρεσε ποτέ να εξελιχθεί και να ολοκληρωθεί. Αυτό όμως το ημιτελές, θεωρείται μια ιδιορρυθμία που πέρασε σαν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της πόλης και που σήμερα έδωσε τη θέση του σ' έναν άλλο τύπο οικοδομής και αρχιτεκτονικού ρυθμού, την πολυκατοικία.³

Η ιστορία της πόλης του Αργινίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον καπνό. Τα κτίρια των καπναποθηκών είναι κτίρια που έχουν σαφώς ιστορική, αρχιτεκτονική και πολιτισμική αξία για την πόλη αφού αποτελούν σημεία αναφοράς στον πολεοδομικό χάρτη. Το Αργίνιο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ακολουθεί κυριολεκτικά τους κύκλους του καπνού. Το μάζεμα, το στέγνωμα των φύλλων, την επεξεργασία τους, τη

³ Μπαρχάμπα Αριστείδης, «Το Αργίνιο Κάποτε...», Αθήνα 2003, Σελ.29-32

Αρμάθιασμα του καπνού (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

Καπνεργάτες απεργοί στου Παπαστράτου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Έλεγχος τογκάς από τον καπνέμπορο Σκαλίγγο ή Ντορίνι (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

δεματοποίηση, τη μεταφορά στις καπναποθήκες της πόλης και τη μετέπειτα επεξεργασία εκεί. Χαρακτηριστικά δώροφα κτίρια κτισμένα από πέτρα και ξύλο, οι καπναποθήκες αποτυπώνουν όλες τις όψεις της πολύπλοκης σχέσης του καπνού με την πόλη της καπνεργασίας, τις καθημερινές συνήθειες της δουλειάς, τον καταμερισμό εργασίας, τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στους καπνεμπόρους, τους καπνεργάτες και τις καπνεργάτριες, τις πολύ συχνά αιματηρές συγκρούσεις, τη μιζέρια, την εξαθλίωση, τη φυματίωση που θερίζει τους καπνεργάτες, αλλά και τη συμπαράσταση, τους αγώνες, τους ήχους, τα χρώματα, τις κρυφές ερωτικές ματιές στα σαλόνια επεξεργασίας, ακόμη και το άρωμα του καπνού μιας έντονης και παραγμένης καθημερινής ζωής.

Ωστόσο η γεωγραφική μετατόπιση των κέντρων της καπνεργασίας οδήγησε στην ερήμωση αυτών των ιστορικών κτιρίων της πόλης του Αγρινίου. Κάποτε τα ανοιξιότικα ηρωινά, έφταναν στα καπνομάγαζα πρώτα οι καπνεργάτες κατά εκατοντάδες και η είσοδος τους γινόταν με κωδωνοκρουσίες, όπως και η έξοδος τους. Στην είσοδο υπήρχε ένα κουτί, στο οποίο οι εργάτες έριχναν τις μάρκες τους. Κάθε μεταλλικός ήχος σήμαινε ένα ακόμη εξασφαλισμένο μεροκάματο. Σήμερα στέκονται άδεια, μισογκρεμισμένα, ξεχασμένα από τους ανθρώπους, όχι όμως και από τον χρόνο. Αυτή είναι η εικόνα των καπναποθηκών. Αυτό που απομένει σήμερα είναι μια σιωπή, η σιωπή στην οποία έχουν περιέλθει όλοι αυτοί οι χώροι που για χρόνια έσφυζαν από ζωή και χρώματα.

Ξεφύλιστριες στην καπναποθήκη του Παναγόπουλου. (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Καπναποθήκη Παπαστράτου εσωτερικά. (αρχείο Κ.Νόλλας)

Λειτουργία - Κατασκευή - Μορφολογία των καπναποθηκών

Η μορφή των χώρων καπνεργασίας του Αγρινίου ακολουθούσε απολύτως την λειτουργία τους. Καθώς χρειάζονταν φως στην επεξεργασία και σκιά στην αποθήκευση, αρχιτεκτονικά οι αποθήκες εξασφάλιζαν φως ψηλά και σκιά χαμηλά. Συνεπώς στον πρώτο όροφο στιβάζονταν τα ανεπεξέργαστα καπνά πάνω σε ξύλινα τελάρια, γνωστά ως κρεβαταριές, ώστε τα καπνόφυλλα να αερίζονται και να προστατεύονται από το σάπισμα. Περιμετρικά και σε απόλυτη συμμετρία υπήρχαν ανοίγματα που εξασφάλιζαν τον αερισμό του χώρου, ήταν όμως μικρά, για να περιορίζουν το φωτισμό (στην αποθήκευση). Στο δεύτερο όροφο γινόταν η επεξεργασία. Συμμετρικά με τον πρώτο όροφο φτιάχνονταν παράθυρα περιμετρικά, με μεγαλύτερο όμως άνοιγμα, για να εξασφαλίζουν περισσότερο φως.

Το εσωτερικό των καπναποθηκών ήταν εννιαίο και οι στέγες ξύλινες τετράριχτες και καλύπτονταν από βυζαντινά κεραμίδια. Η κάτοψη τους ορθογωνική, που θυμίζει ένα απλό κουτί παπουτσιών, με τη στενή πλευρά να αποτελεί την πρόσοψη του κτιρίου. Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό όλων αυτών των κτιρίων, είναι ότι διέθεταν μόνο μια πόρτα και αυτή μάλιστα με σχετικό μικρό άνοιγμα, αν σκεφτεί κανείς ότι επρόκειτο για δημόσια κτίρια βιομηχανικού χαρακτήρα.⁴

⁴ Διαφημιστικό φυλλάδιο του δήμου Αγρινίου 2007,(πηγές: Μπαρχάμπας Αριστείδης, "Το Αγρίνιο Κάποτε..." , Αθήνα 2003 και Καμίλο Νόλλας "Καπνομάγαζα")

2_Η Καπναποθήκη Παπαπέτρου

Πανοραμικές φωτογραφίες της περιοχής γύρω από την καπναποθήκη Παπαπέτρου (αρχείο συντάκτριας, 4/5/2008)

Τρένο που έφτανε και φόρτωνε στην είσοδο των καπναποθηκών το 1925, (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Η καπναποθήκη Παπαπέτρου και ο σιδηροδρομικός σταθμός (αρχείο συντάκτριας, 25/5/2008)

Στην οδό Κ. Παλαμά με Παπαιωάννου βρίσκεται η καπναποθήκη ιδιοκτησίας Παπαπέτρου. Πρόκειται για τετραώροφο, ογκώδες, πέτρινο κτίσμα που στεγάζεται με πλάκα. Ως προς την γεωμετρία του είναι παραλληλόγραμμο με μεγάλες πλευρές 65.80 μ. και μικρές 24.90 μ. Το συνολικό εμβαδόν του κάθε ορόφου είναι 1.461 μ². Το ισόγειο και ο δεύτερος όροφος χωρίζεται επιμέρους σε αίθουσες των 305 μ² και στον πρώτο και τρίτο όροφο χωρίζεται σε αίθουσες των 253 μ². Αξίζει να αναφέρουμε την ύπαρξη τεσσάρων διαφορετικών εσωτερικών αιθριών.

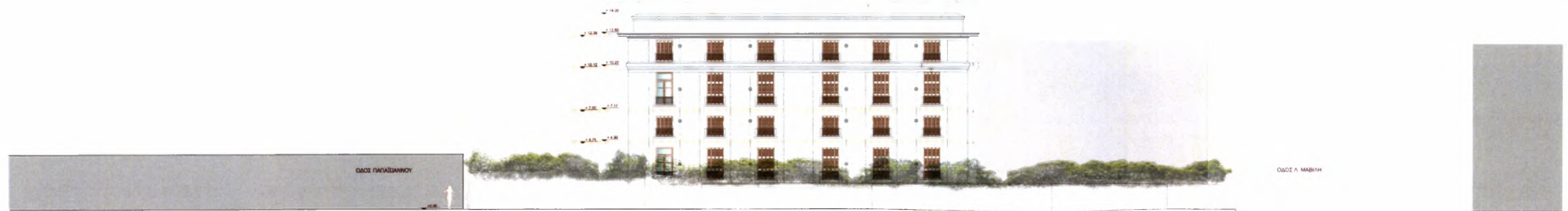
Όσον αφορά την περιοχή όπου βρίσκεται το κτίριο, διακρίνεται από σχετικά αραιή δόμηση. Δυτικά του κτιρίου (στην οδό Μοσκαχλαΐδη) υπάρχουν σε απόσταση περίπου 30μ. εξώροφες πολυκατοικίες, ανατολικά (στην οδό Παλαμά) τετραώροφη πολυκατοικία, βόρεια (κάτω από την οδό Παπαιωάννου) υπάρχει διώροφο κτίσμα αποθήκης και μονώροφο πολυκατάστημα ενώ νότια (στην οδό Λ.Μαβίλη) υπάρχουν δύο σχολεία και κοντά σε αυτό ένα διατηρητέο κτίσμα που στεγάζει κέντρο νεότητας και ο παλιός σιδηροδρομικός σταθμός.

Δορυφορική φωτογραφία της περιοχής μελέτης γύρω από την καπναποθήκη Παπαπέτρου

Νότια όψη από οδό Λ.Μαβίλη _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Δυτική όψη από οδό Ε.Μοσκαχλαΐδη _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Άποψη καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και σύγχρονης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, 11/4/1990)

Πλάγια άποψη της καπναποθήκης Παπαπέτρου. Διακρίνονται τα πολυάριθμα παράθυρα και η κλίση του εξωτερικού τοίχου στο υπόγειο, (αρχείο συντάκτριας, 16/12/2007)

Είσοδος της καπναποθήκης Παπαπέτρου. Διαμορφώνεται με τους τεραστίων διαστάσεων ψευδοπέσσους, διακρίνονται ταμπέλες με αναγραφόμενη την ημερομηνία κατασκευής και το όνομα του ιδιοκτήτη, (αρχείο συντάκτριας, 16/12/2007)

Άποψη από την οδό Α.Μαβίλη της καπναποθήκης Παπαπέτρου, (αρχείο συντάκτριας, 16/12/2007)

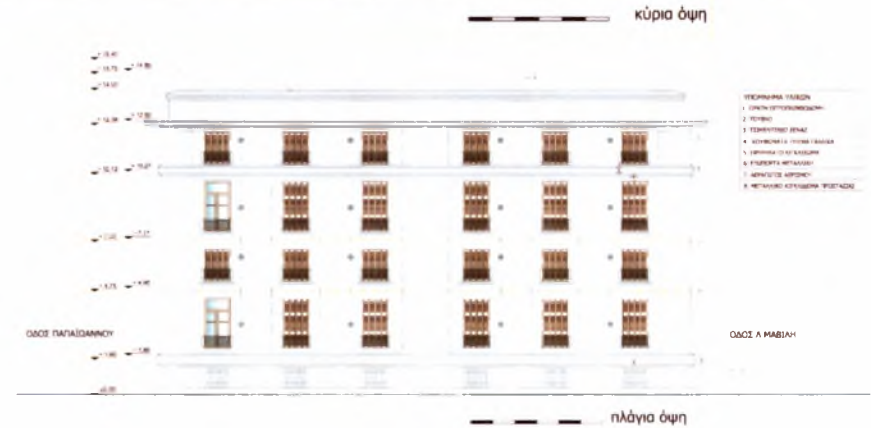

Λεπτομέρεια γείσου και περιμετρικής κορνίζας καπναποθήκης Παπαπέτρου, (αρχείο συντάκτριας, 16/12/2007)

Το κτίριο είναι πολύ επιβλητικό και χαρακτηρίζεται από απόλυτη συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης, αξονική προσπέλαση, τονισμό της κεντρικής εισόδου και κυριαρχία πρόσοψης, σαφήνεια του κτιριακού όγκου. Στις όψεις κυριαρχούν τα παράθυρα (κύριο χαρακτηριστικό των αποθηκών καπνού) και όλα διαθέτουν ένα υποτυπώδες μπαλκόνι. Η χρονολογία κατασκευής του, σύμφωνα με διάφορες πηγές και μαρτυρίες ανάγεται στο 1932 περίπου, αν και η μελέτη είχε αρχίσει ενδεχομένως νωρίτερα, το 1923 όπως αναγράφεται στην ταμπέλα της πρόσοψης του κτιρίου. Σύμφωνα με πληροφορίες ο μελετητής του κτιρίου αυτού ήταν ο Σπύρος Παπαπέτρος. Σημαντικό είναι ότι βρίσκεται πολύ κοντά με τον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό, γεγονός που εξυηρητούσε για την μεταφορά του καπνού στην Πάτρα (κοντινό λιμάνι) και άλλους προορισμούς.

πάνω: Κεντρική όψη (από οδό Παπαιϊωάννου και όμοια από οδό Λ.Μαβίλη)
 κάτω: Πλάγια όψη (από οδό Παλαμά και όμοια από οδό Μοσκαχλαϊδη) _ (αποτύπωση συντάκτριας)

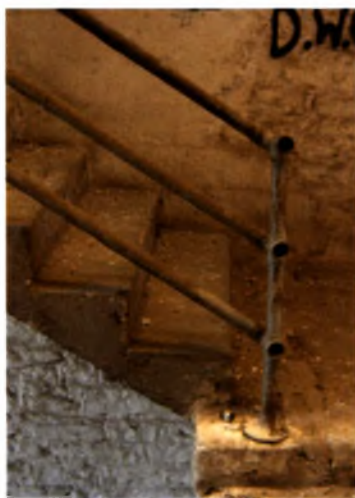

Μορφολογικά - Κατασκευαστικά - Λειτουργικά στοιχεία

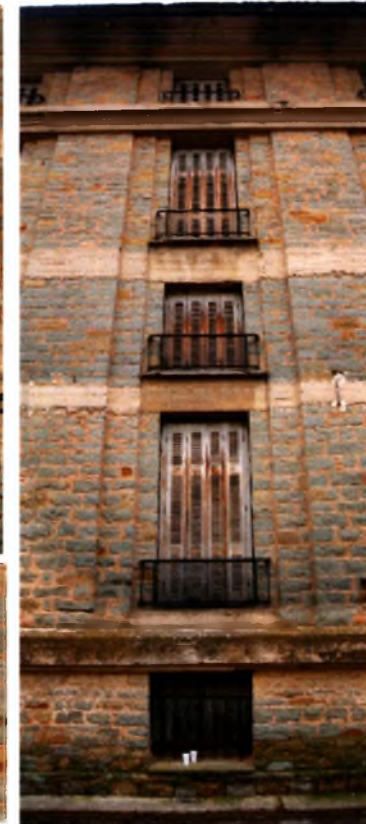
Το κτίριο της καπναποθήκης, είναι μεσοπολεμικό και **μορφολογικά** παρουσιάζει μία ανομοιογένεια και μια τάση για εκλεκτικισμό διαθέτοντας στοιχεία γερμανικής, σύγχρονης του επιρροής, στοιχεία ART NOUVEAU, όπως για παράδειγμα στο στηθαίο με την μεγάλη χαρακτηριστική καμπύλη, ενώ δεν λείπουν τα νεοκλασικά δείγματα που επικεντρώνονται κυρίως στην διαμόρφωση της κεντρικής εισόδου (η οποία εξελίσσεται καθ' όλο το ύψος) με τους τεραστίων διαστάσεων ψευδόπεσσους, με την ενιαία απομίμηση επικράνου δωρικής καταβολής, με άβακα και εχίνου όπου πατάει το γιγαντιαίο επιστύλιο που έχει σαν στέψη την περιμετρική κορνίζα που ακολουθεί το γείσο, ενώ πιο πάνω καταλήγει στο στηθαίο. Χαρακτηριστική είναι η μεγάλου μεγέθους κορνίζα που διατρέχει περιμετρικά τις όψεις στο ύψος του δαπέδου του τελευταίου ορόφου, όπως

Τσιμεντένια υδρορροή που διατρέχει περιμετρικά το κτίριο (αρχείο συντάκτριας, 4/5/2008)

Κατασκευαστικά στοιχεία: σωλήνες ύδρευσης ως προστατευτικά κιγκλιδώματα, οπτοπλινθοδομή, τσιμεντένιο σενάζ, μεταλλικά ελάσματα δεσίματος τοιχοποιίας, αεραγωγοί και κουφώματα ξύλινα γαλλικά με μπαλκόνι από σφυριλατημένο σίδηρο (αρχείο συντάκτριας, 16/12/2007)

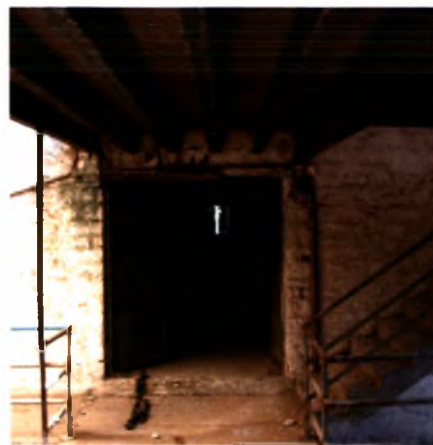

και η απόλυτη συμμετρία των ανοιγμάτων στις όψεις. Συνεπώς λόγω της κορνίζας το κτίριο χωρίζεται σε 3 ζώνες, εκ των οποίων οι δύο επάνω (του τελευταίου ορόφου και μεσαία ζώνη) έχουν μια συνέχεια ενώ η χαμηλότερη ξεχωρίζει αφού έχει κλίση προς τα έξω, ίσως για την καλύτερη στατικότητα του κτιρίου. Τέλος εξωτερικά στο κτίριο υπάρχει τσιμεντένια υδρορροή πλάτους 1μ. που διατρέχει όλο το κτίριο περιμετρικά.

Κατασκευαστικά, είναι λιθόκτιστο με ορατή οπτοπλινθοδομή, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν τσιμεντένια σενάζ που συμβάλλουν στη στατική επάρκειά του. Επιπλέον διακρίνονται μεταλλικά ελάσματα για το δέσιμο της τοιχοποιίας και σε ορισμένα σημεία φεγγίτες για αερισμό του χώρου. Τα σενάζ και οι μεταλλικές αυτές ενισχύσεις υποδεικνύουν στις όψεις τις θέσεις των πατωμάτων του κτιρίου. Τα κουφώματα είναι ξύλινα, γαλλικά, ενώ το υποτυπώδες μπαλκόνι που διαθέτουν έχει σφυρήλατο κιγκλιδώμα. Εσωτερικά το δάπεδο είναι τσιμεντένιο, ενώ υπάρχουν υπερυψωμένα τμήματα ξύλινου δαπέδου για τον αερισμό του καπνού. Στους διαδρόμους του κεντρικού άξονα παρατηρούμε ότι τμήμα του είναι

Αριστεράπάνω: Είσοδος στο κεντρικό άξονα της καπναποθήκης / δεξιά πάνω: μεταλλική βαριά πόρτα των χώρων επεξεργασίας / δεξιά κάτω: κούφωμα στον διάδρομο α' ορόφου (αρχείο συντάκτριας, 25/5/2008)

Μεταλλικό προστατευτικό πλαίσιο και πίσω ξύλινα κουφώματα στο ύψος των ορόφων α' και β' της καπναποθήκης (αρχείο συντάκτριας, 16/12/2007)

κάτω δεξιά: Χώρος αποθήκευσης καπνού, ξύλινα δάπεδα υπερυψωμένα για τον κατάλληλο αερισμό του καπνού και αεραγωγοί στον τοίχο (αρχείο Κ.Νόλλας) / πάνω δεξιά: μεταλλικοί διάδρομοι (αρχείο συντάκτριας, 25/5/2008)

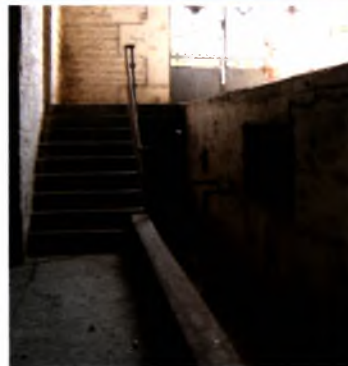
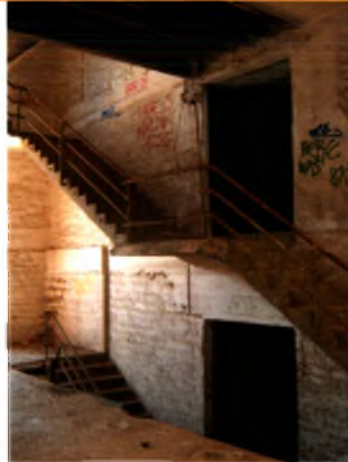
τσιμεντένιο ως πρόβολος των εσωτερικών πλακών, ενώ άλλο τμήμα είναι μεταλλικό με μεταλλικά δοκάρια και επικάλυψη στρατζαριστής λαμαρίνας. Τα προστατευτικά κιγκλιδώματα στις σκάλες και τους διαδρόμους είναι από σωλήνες ύδρευσης, ίσως για λόγους αισθητικής ή μπορεί και να επηρέαζε την θερμοκρασία του χώρου.

Από **Λειτουργικής** άποψης το κτίριο μοιάζει να είναι χωρισμένο σε δύο τμήματα με κεντρικό άξονα, την ζώνη της εισόδου, όπου η πρόσβαση προς αυτή γίνεται από δύο πλευρές, από μπροστά (οδό Παπαφώτη) και από πίσω (οδό Παπαϊωάννου) με δύο πόρτες με μεταλλικά περιτέχνα κιγκλιδώματα. Άνωθεν αυτών υπάρχει μεταλλικό πλαίσιο με προστατευτική σίτα σε ύψος δύο ορόφων, του α' και του β', και πίσω του στους αντίστοιχους ορόφους δύο ξύλινα τρίφυλλα κουφώματα. Όπως προαναφέραμε διαθέτει τέσσερις ορόφους, εκ των οποίων κάθε όροφος χωρίζεται σε τέσσερις χώρους (δύο αριστερά και δύο δεξιά του κεντρικού άξονα). Ο κάθε χώρος κλείνεται με μια βαριά μεταλλική πόρτα. Οι

Είσοδος στο κέντρο της καπναποθήκης, απόλυτη συμμετρία του κτιρίου (αρχείο Κ.Νόλλας)

Σκάλες που οδηγούν στο επίπεδο του ισόγειου και του υπογείου (αρχείο συντάκτριας, 4/5/208)

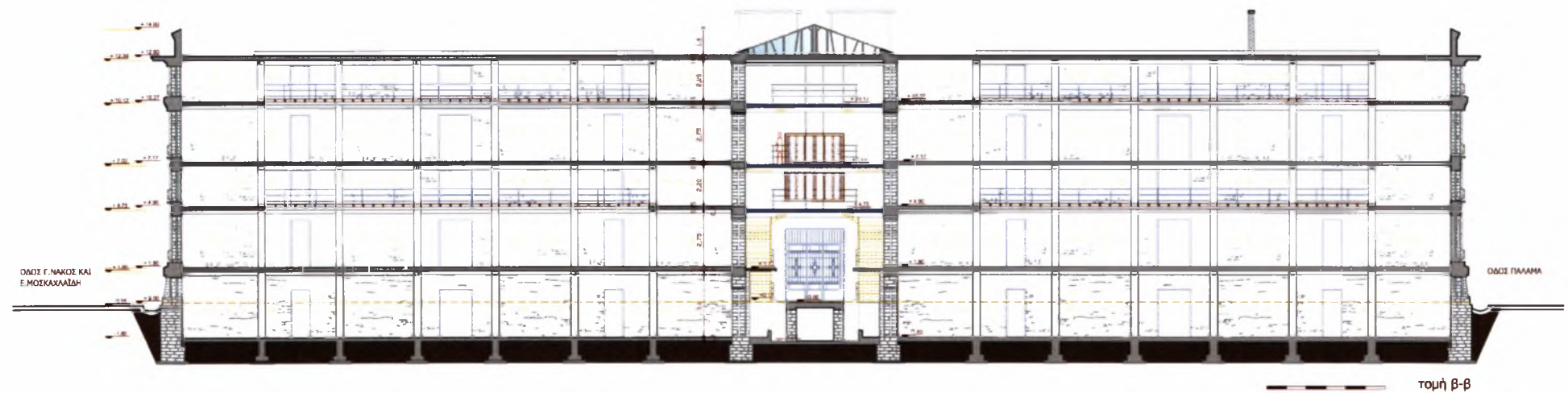
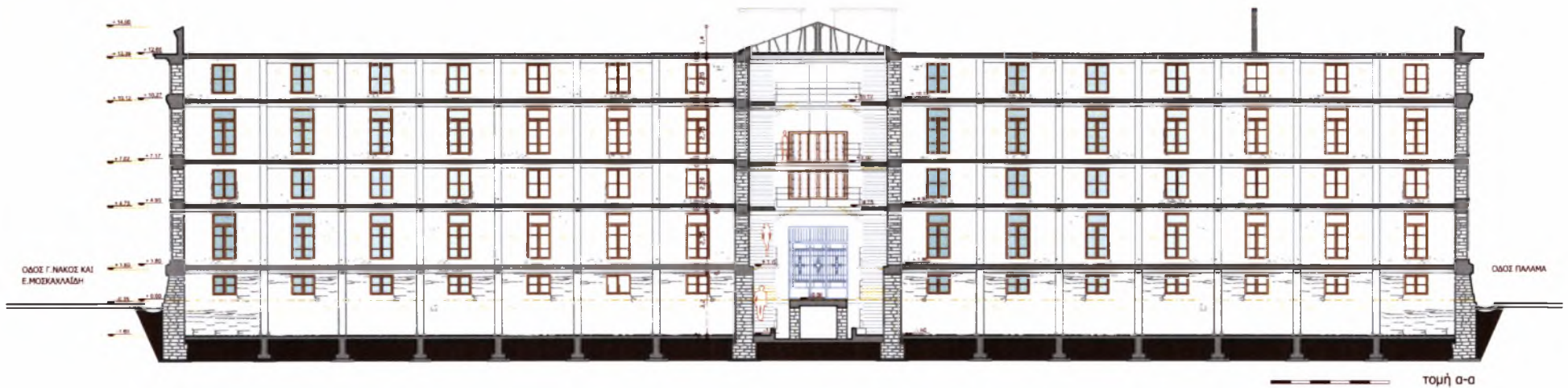
Πινακίδα καπνεργάτη (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Ανελκυστήρας μεταφοράς δεμάτων στους ορόφους (αρχείο συντάκτριας, 4/5/208)

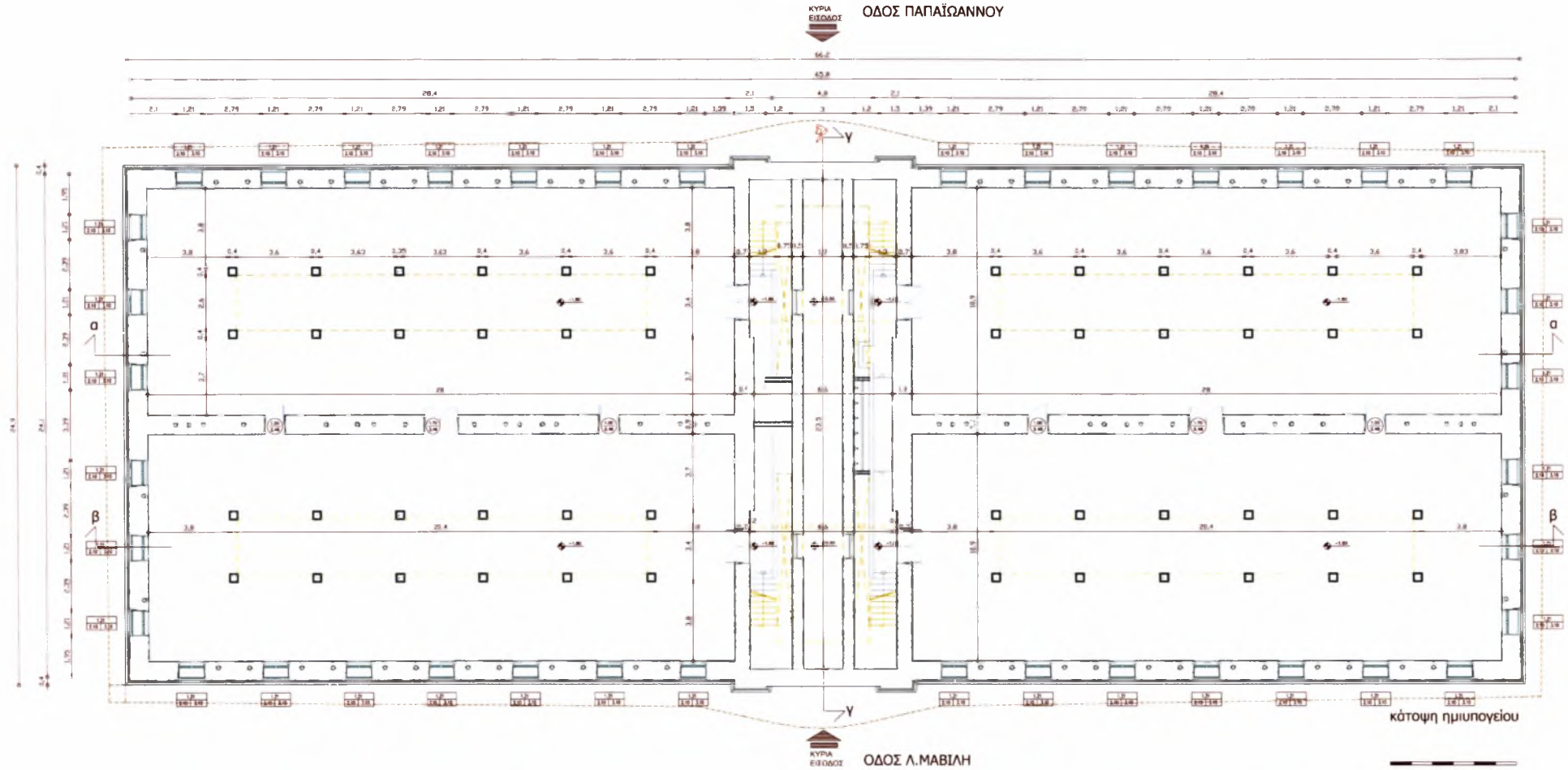

πόρτες αυτές ανοίγονταν στους ψυχρούς καιρούς, ενώ στους καλοκαιρινούς κλείνονταν, γιατί ο καπνός ήθελε να είναι ούτε πολύ ξηρός, ούτε πολύ υγρός. Στον κεντρικό άξονα υπάρχουν τέσσερις τσιμεντένιες σκάλες που οδηγούν στους διάφορους χώρους.

Παρακάτω γίνεται αναλυτική περιγραφή κατά όροφο. Εισερχόμαστε στην στάθμη +0.00. Στο επίπεδο αυτό υπάρχουν τέσσερις σκάλες (μία σε κάθε γωνία) που οδηγούν στο ισόγειο και συνεχίζουν προς τον α' όροφο και άλλες τέσσερις κάτω αυτών που οδηγούν στο υπόγειο. Επιπλέον υπάρχει ένα βαρούλκο-ανελκυστήρας που εξυπηρετούσε στην μεταφορά των δεμάτων προς τους ορόφους. Αν και παλαιότερα όπως αναγράφεται και στο βιβλίο "Καπνεργάτες, οι κυνηγοί του ονείρου" του Αριστείδη Μπαρχάμπα, τα δέματα μεταφέρονταν από τους καπνεργάτες, οι οποίοι ήταν "ζωτικό εξάρτημα" της καπναποθήκης. Ειδικά "ο στοιβαδός" ήταν ένας μεταφορέας, ένα είδος ανσασέρ, μια "χαμάλα" κατά την έκφραση των καπνεργατών. Στο ανθρώπινο αυτό "ανεβατόριο", ο στοιβαδός κοίταζε πάντα καταγής. Δούλευε αδιάκοπα και με την υπεραξία

Σχεδία τομής α-α και τομής β-β (αποτύπωση συντάκτριας)

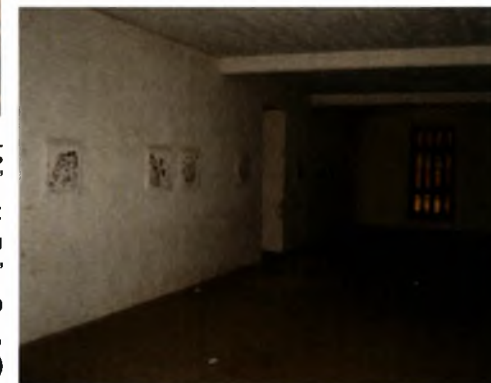
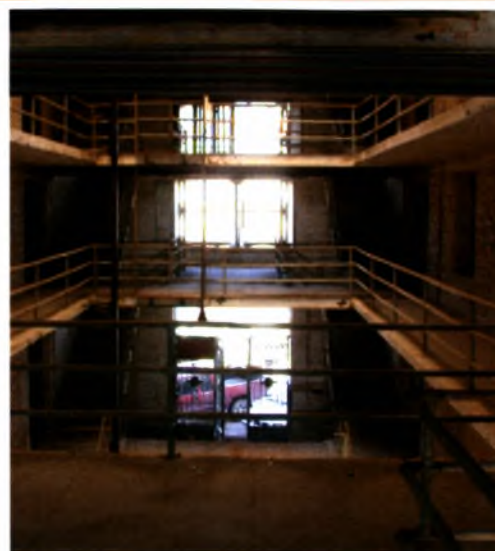

Σχέδια κάτοψης ημιυπογείου στην στάθμη -1.80 και διαδρόμου κεντρικού άξονα -1.80 _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Διπλωματική εργασία

ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗΣ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ ΣΕ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

Σκάλα προς το υπόγειο, βρύσες στον διάδρομο σύνδεσης δύο χώρων του υπογείου και άποψη του υπογείου (αρχείο συντάκτριας, 4/5/2008)

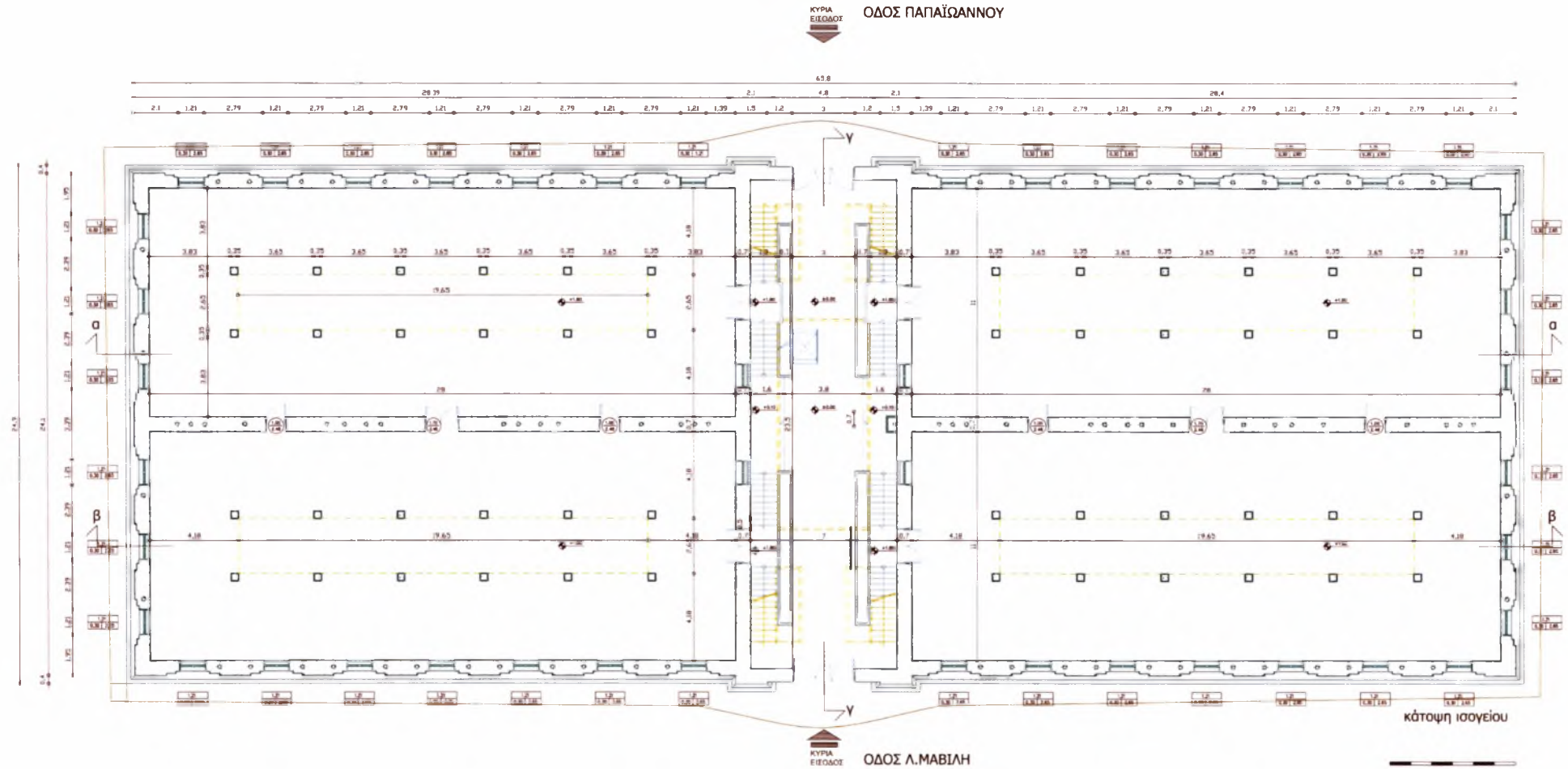

πάνω: Διάδρομος στο επίπεδο α' ορόφου / δεξιά: απόψεις ισογείου (όμοιες με του β' ορόφου) (αρχείο συντάκτριας, 25/5/2008)

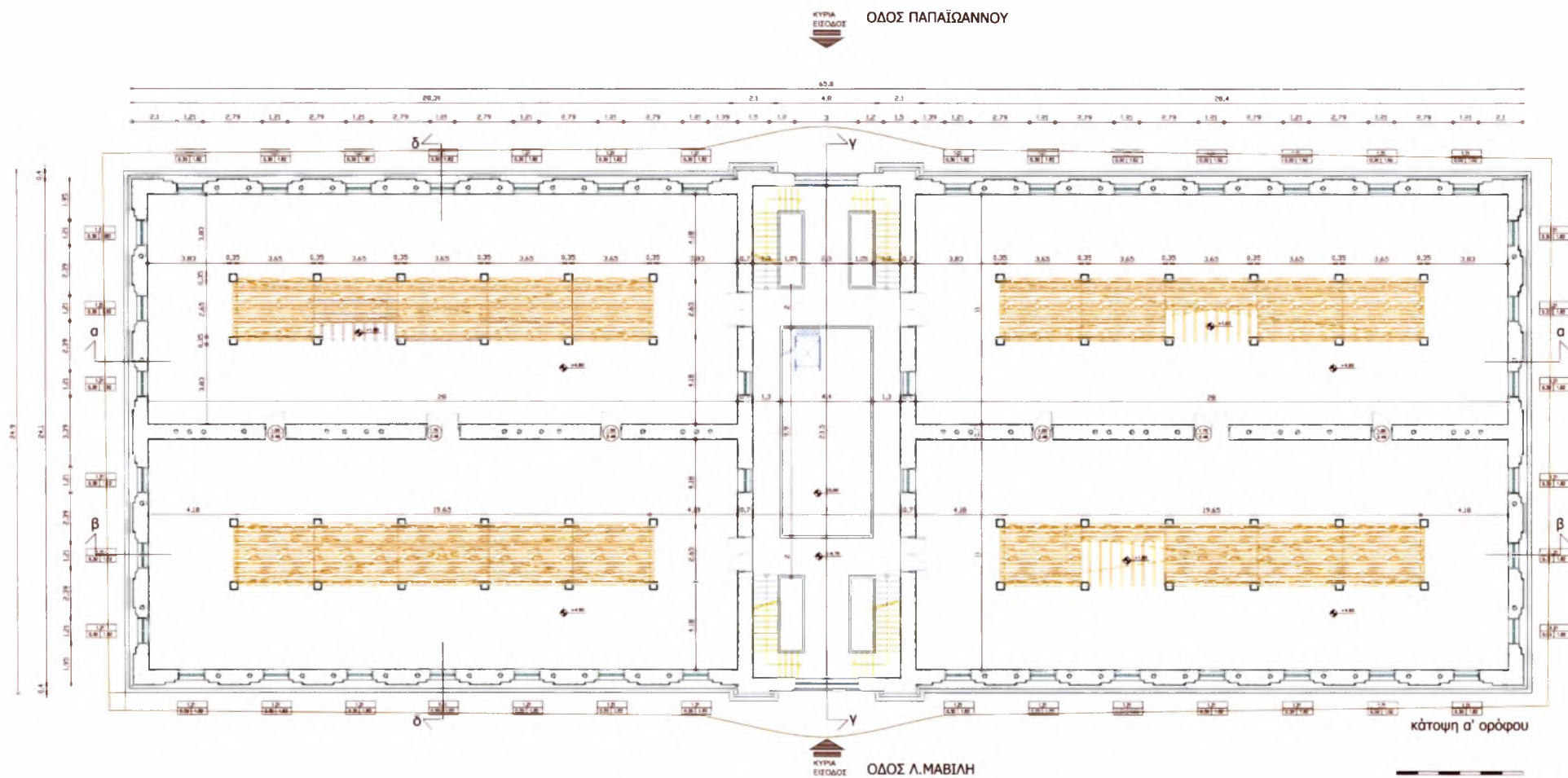
της χαμαλοδουλειάς του άλλοι πλούτιζαν. Ολοήμερα τις ίδιες κινήσεις, το ίδιο δρομολόγιο, το ίδιο φορτίο στην κυρτωμένη ράχη του... Ανηφόριζε κάθε μέρα έχοντας στις πλάτες του ξένο πλούτο. Τα μετέφερε στον τέταρτο όροφο...»⁵

Το **υπόγειο** βρίσκεται στην στάθμη -1.80μ. Από καθεμία από τις τέσσερις σκάλες κατευθύνεσαι σε καθένα από τους τέσσερις ενιαίους χώρους αποθήκευσης, ενώ ανά δύο ενώνονται με έναν διάδρομο. Ο κάθε χώρος αποθήκευσης έχει διαστάσεις 11μ. x 28μ. και καθαρό ύψος 3.40 μ και έχει δώδεκα κολώνες των 0.40 μ. x 0.40 μ. που βοηθούν στην στατική επάρκεια του κτιρίου. Το φως εξασφαλίζεται από επτά κουφώματα ξύλινα στην μεγάλη πλευρά και τρία στη μικρή, με ποδιά στη στάθμη +2.10μ. και πρέκι στη στάθμη +3.10μ. Σχετικά μικρά παράθυρα, αφού όπως αναλύσαμε παραπάνω χαμηλά ήταν οι χώροι αποθήκευσης όπου και απαιτούσαν σκιά. Ο τέταρτος τοίχος που περιγράφει τον χώρο επεξεργασίας, είχε 3 πόρτες παλαιότερα, ενώ μια παρέμεινε ανοιχτή μετέπειτα (η κεντρική), η οποία χωρίζει τους δύο χώρους επεξεργασίας εσωτερικά και απο-

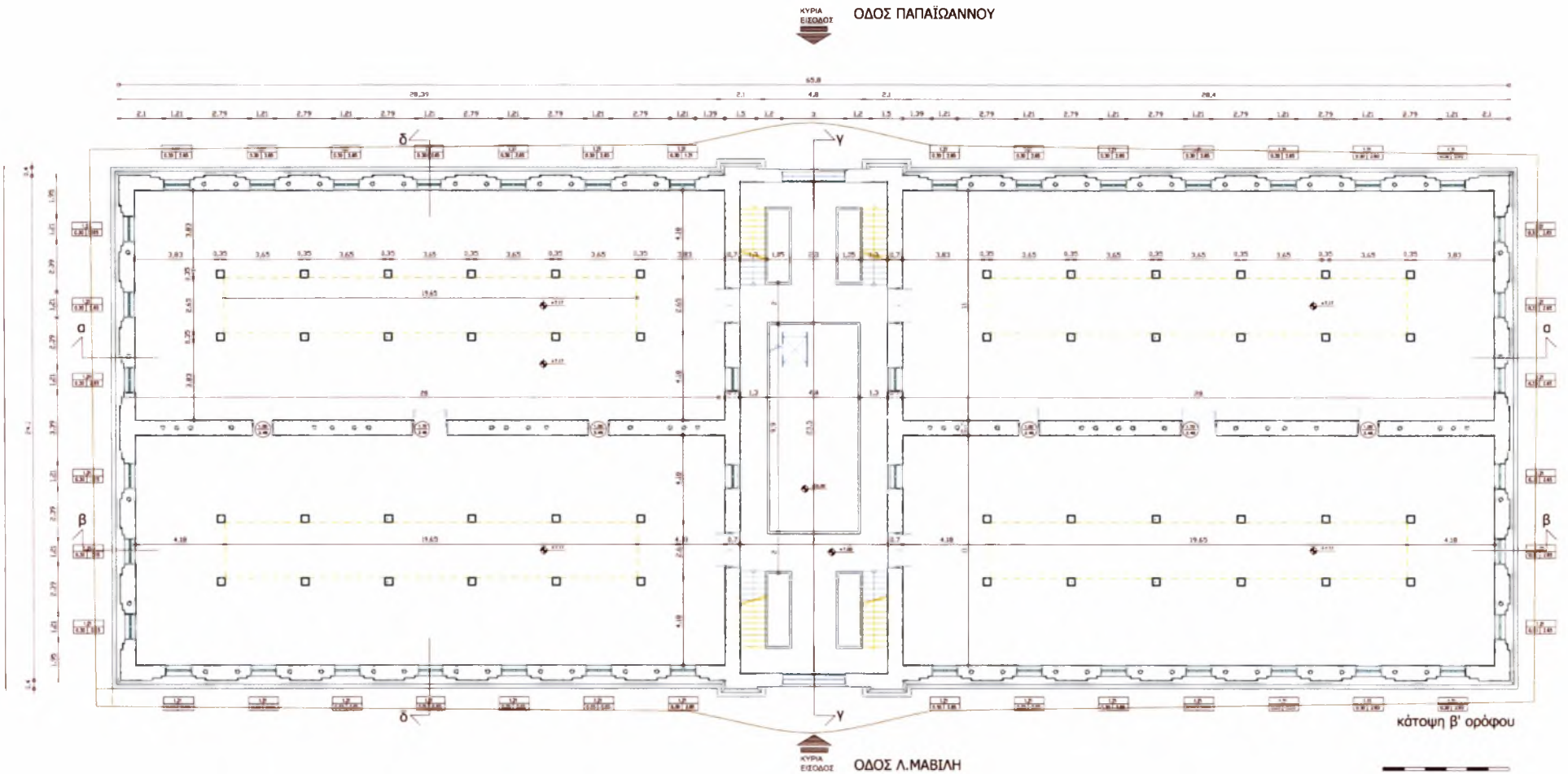
⁵ Μπαρχάμπας Αριστείδης, «Καπνεργάτες - Οι κυνηγοί του ονείρου», Αγρίνιο Μάιος του 2007, Σελ. 82-83

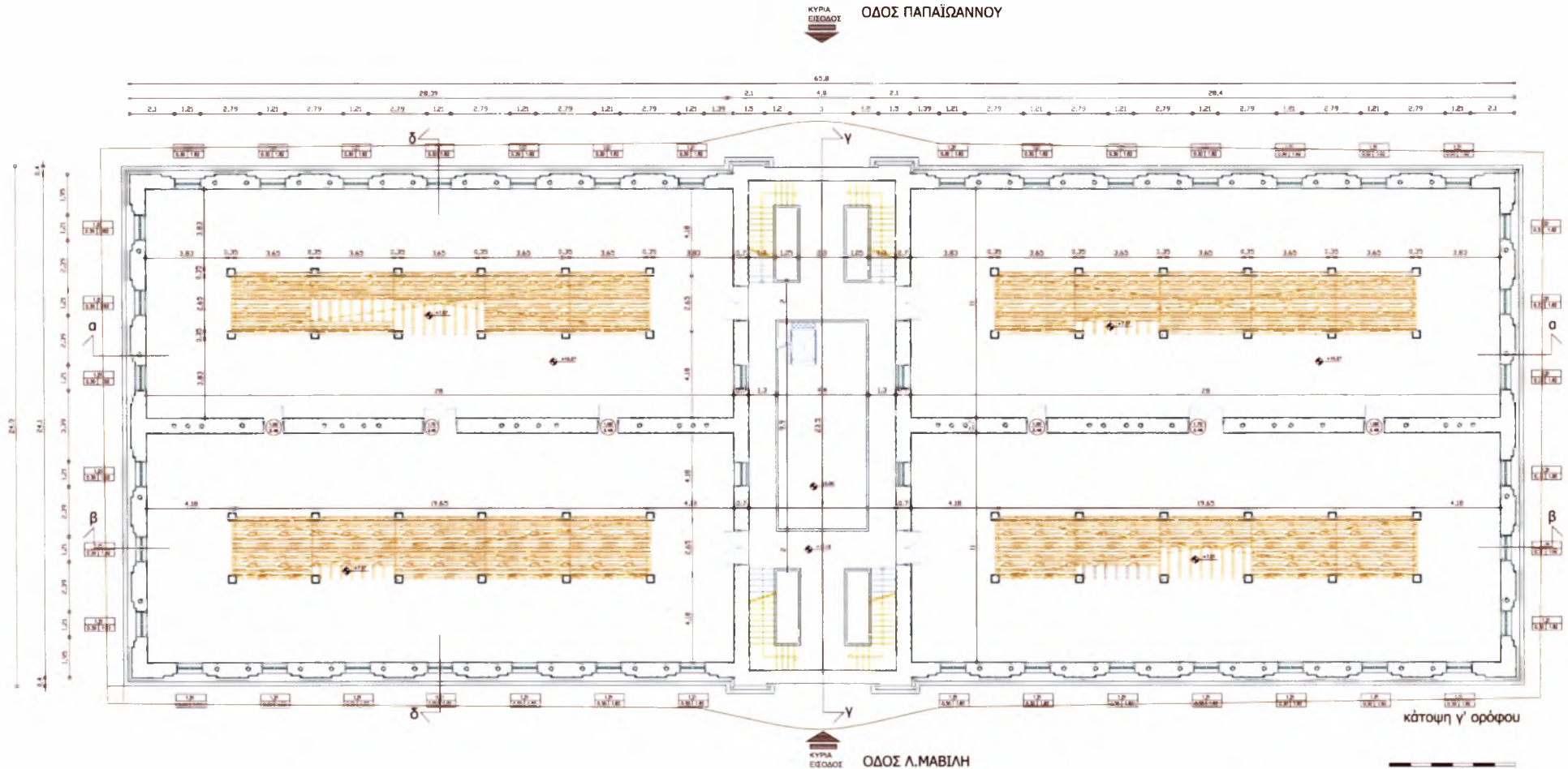
Σχέδια κάτοψης ισογείου στην στάθμη χώρων επεξεργασίας +1.80 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +1.70 _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Σχέδια κάτοψης α' ορόφου στην στάθμη +4.90 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +4.75 _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Σχέδια κάτοψης β' ορόφου στην στάθμη +7.17 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +7.02 _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Σχέδια κάτοψης γ' ορόφου στην στάθμη +10.27 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +10.12 _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Διάδρομος που ενώνει τους χώρους στο επίπεδο του β' ορόφου (αρχείο συντάκτριας, 4/5/2008)

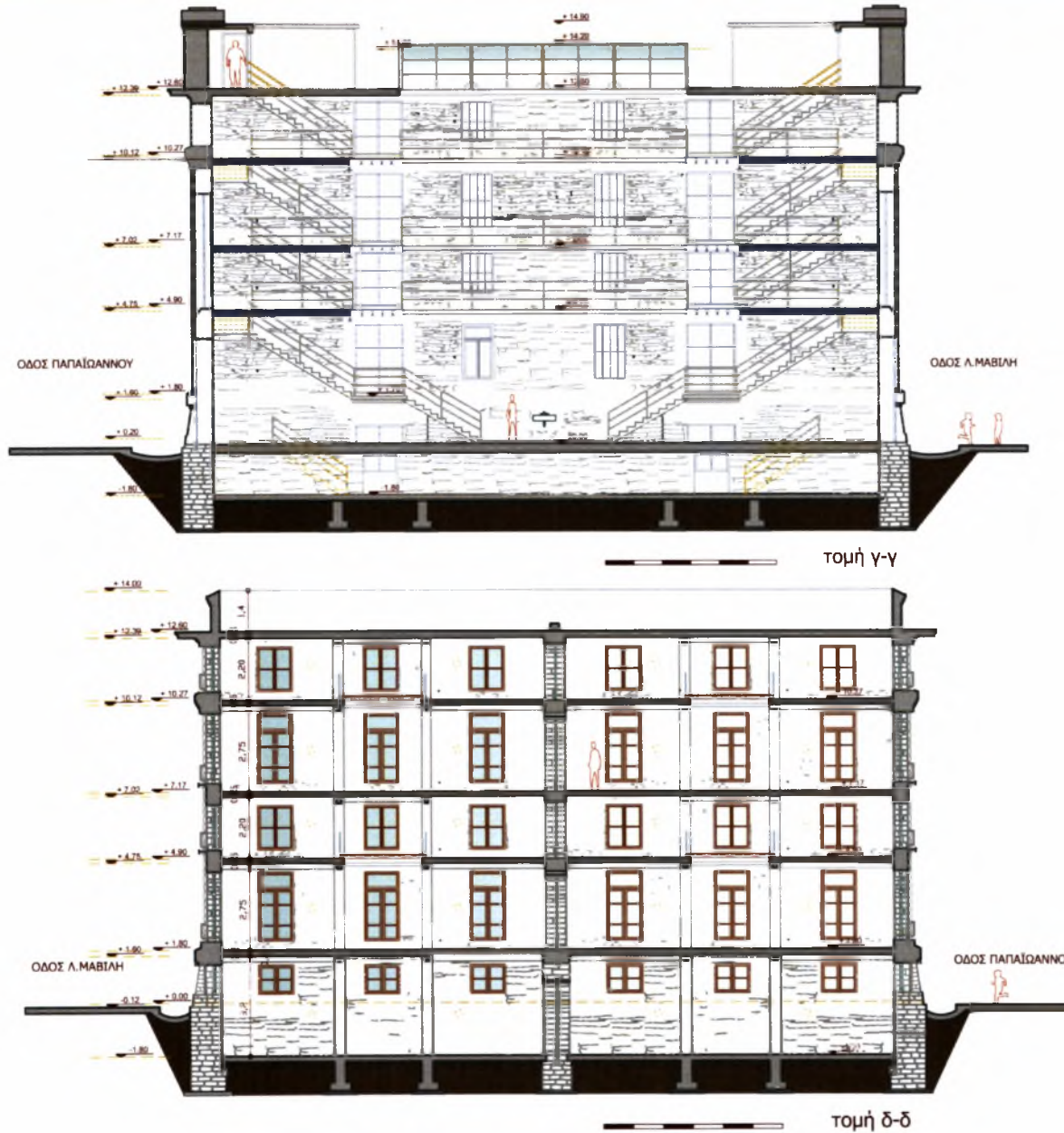
Απόψεις του α' και όμοιως του γ' ορόφου (αρχείο συντάκτριας, 4/5/2008)

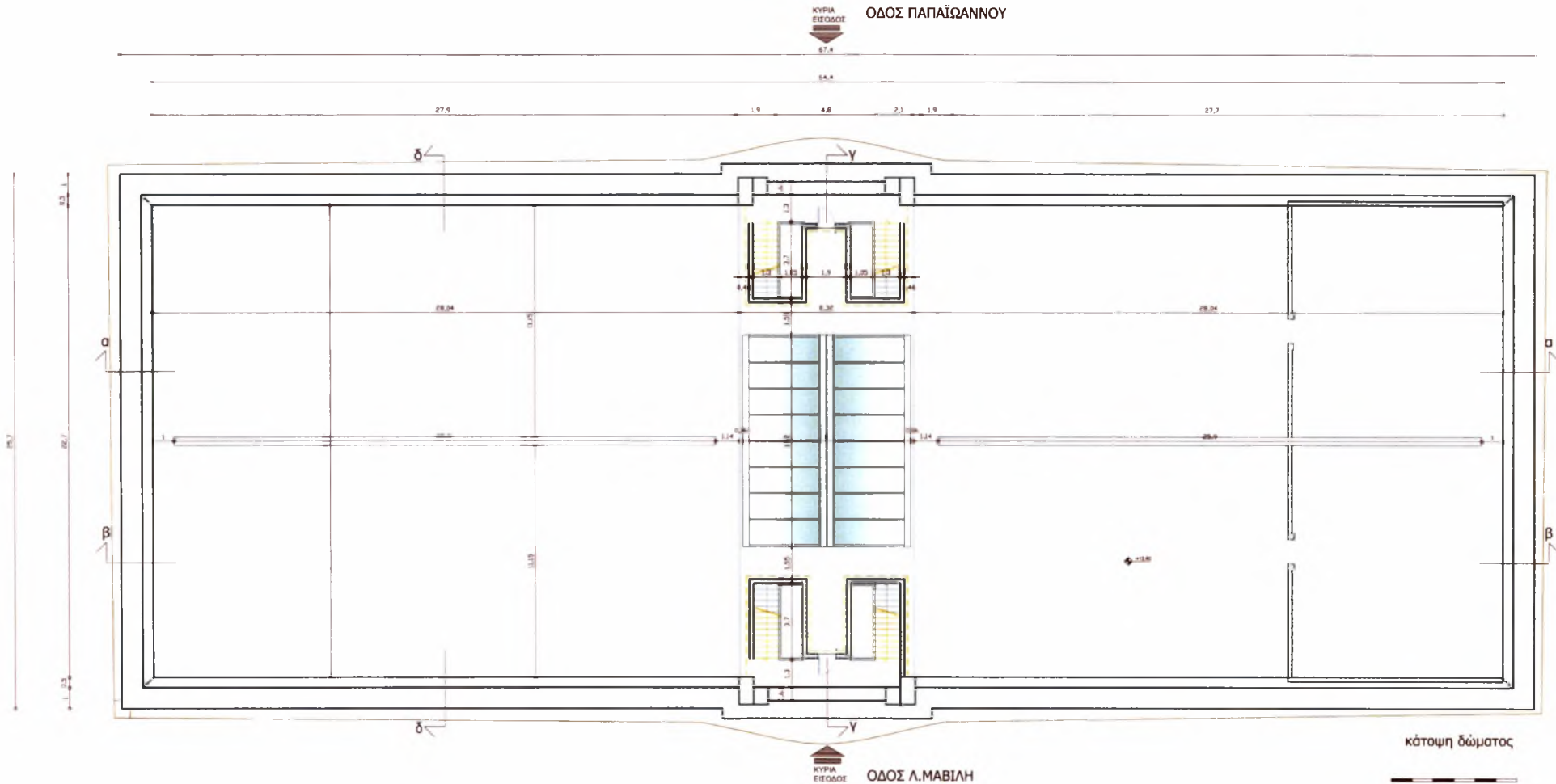
τελεί άξονα συμμετρίας. Εσωτερικά είναι ορατή η λιθοδομή στους τοίχους.

Το **ισόγειο** και ο **β' όροφος** έχουν καθαρό ύψος 2.95 μ. και βρίσκονται στις στάθμες +1.80 και +7.17 αντίστοιχα. Ο καθένας χώρος επεξεργασίας επίσης έχει διαστάσεις 11μ. x 28μ. Τα ανοίγματα είναι και εδώ ξύλινα αλλά μεγαλύτερα, προφανώς γιατί εδώ γινόταν η επεξεργασία του καπνού και απαιτούνταν περισσότερο φως. Η ποδιά τους βρίσκεται στη στάθμη +0.30μ. και το πρέκι στη στάθμη +2.65μ. Σε αυτούς αλλά και στους υπόλοιπους ορόφους η τοιχοποιία είναι σοβατισμένη και υπάρχουν δώδεκα κολώνες των 0.35 μ. x 0.35 μ. που βοηθούν στην στατική επάρκεια του κτιρίου.

Ο **α'** και ο **γ' όροφος** έχουν καθαρό ύψος 2.20 μ. και βρίσκονται στις στάθμες +4.90μ. και +10.27μ. αντίστοιχα. Σε αυτά τα επίπεδα υπάρχουν περιμετρικά διάδρομοι που ενώνουν ανά δύο τις τέσσερις αίθουσες επεξεργασίας (τις δύο που βρίσκονται αριστερά του κεντρικού άξονα και τις

Σχέδια τομής γ-γ (στον κεντρικό άξονα) και τομή δ-δ (στους χώρους επεξεργασίας και αποθήκευσης) _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Σχέδια κάτοψης γ' ορόφου στην στάθμη +10.27 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +10.12 _ (αποτύπωση συντάκτριας)

Σκάλα από γ' όροφο προς οροφή καπναποθήκης (αρχείο συντάκτριας, 4,25/5/2008)

Οροφή καπναποθήκης και λεπτομέρεια μεταλλικής στέγης πάνω από κεντρικό άξονα (αρχείο συντάκτριας, 4,25/5/2008)

άλλες δύο δεξιά αυτού). Τα ανοίγματα είναι ξύλινα με ποδιά στη στάθμη +0.30μ. και πρέκι στη στάθμη +1.82μ. Η πλάκα του δαπέδου του κάθε χώρου επεξεργασίας έχει ένα άνοιγμα κεντρικά που δημιουργεί αίθριο και επικοινωνεί ο πρώτος όροφος με το ισόγειο και ο τρίτος με τον δεύτερο. Πάνω από αυτά τα ανοίγματα είναι τοποθετημένα ξύλινα δάπεδα και περιμετρικά έχουν ως μεταλλικά προστατευτικά κιγκλιδώματα, σωλήνες ύδρευσης.

Στον περιμετρικό διάδρομο του κεντρικού άξονα, και στο ύψος του τρίτου ορόφου, στις τέσσερις γωνίες (κοντά σε καθένα χώρο) υπάρχουν τέσσερις ευθύγραμμες σκάλες που οδηγούν στην οροφή, στη στάθμη +12.60μ. Στην **οροφή** υπάρχουν δύο μικρά δώματα, που είναι απολήξεις των κλιμακοστασίων και είναι κατασκευασμένα από τούβλο. Επίσης άνωθεν του κεντρικού άξονα υπάρχει μια μεταλλική κατασκευή δίρριχτης στέγης με επικάλυψη λαμαρίνας και τζάμι στις δύο πλευρές, ώστε να εισέρχεται φως κατακόρυφα.

άποψη της καπναποθήκης Παπαπέτρου από την πίσω πλευρά (αρχείο συντακτριας, 16/12/2007)

άποψη από την είσοδο της καπναποθήκης (αρχείο συντακτριας, 25/5/2008)

Τέσσερις τσιμεντένιες σκάλες που οδηγούν στους διάφορους χώρους της καπναποθήκης (αρχείο συντακτριας, 4/5/2008)

Τέλος η κατάσταση του , από στατική και μορφολογική άποψη, είναι καλή και δεν παρουσιάζονται σημαντικές φθορές, πάρα μόνο στην πλάκα της οροφής, το μεταλλικό στέγαστρο και στα δώματα στην οροφή. Το κτίριο είναι ενδιαφέρον αρχιτεκτονικά, γιατί εκτός από τα αξιόλογα μορφολογικά στοιχεία που διαθέτει, ανήκει στην προαναφερθέν κατηγορία των κτιρίων που ήταν αναπόσπαστα συνδεδεμένα με την μορφολογία της περιοχής και την οικονομική ζωή της πόλης. Είναι σημαντικό για τη μελέτη της αρχιτεκτονικής, γιατί αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση επίδρασης των ξένων ρευμάτων της αρχιτεκτονικής στον ελλαδικό χώρο, σε κτίρια που κτίστηκαν από Έλληνες επιχειρηματίες. Για τους λόγους αυτούς στις 20/11/1990 χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού.^{6,7}

⁶ Νικόλαος Δρουκόπουλος, Εισήγηση σχετικά με χαρακτηρισμό καπναποθήκης Παπαπέτρου ως διατηρητέο μνημείο , Πατρα 11/4/1990, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

⁷ Κατασταση διατηρητέων κτιρίων Αγρινίου, (αρχείο Δ. Μαντζανά, Τεχνική Υπηρεσία Αγρινίου)

*3_Η υλοποίηση Αρχαιολογικού μουσείου Αιτωλο-
καρνανείας και Πολιτιστικό κέντρο Αγρινίου*

Διαχωρισμός κτιρίου ανάλογα με τις λειτουργίες που πραγματοποιούνται σε αυτό (επεξεργασία συντάκτριας)

Το κτίριο είναι γεμάτο, από βιώματα, εικόνες όμως στέκεται κενό μέχρι να δεχτεί και πάλι κόσμο. Έσφυζε από ζωή και αυτή η κατάσταση θα πρέπει να επανέλθει με άλλη μορφή τώρα.

Εισέρχεται κόσμος.

-Χρήσεις σε ζώνες

-κίνηση συνεχής

-στάση σε ορόφους-χώρους

Η κίνηση του ανθρώπου μορφοποιεί τον χώρο και ανάλογα με τα βιώματα και τη συνύπαρξη των ανθρώπων αλλάζει η λειτουργία. Όπως για παράδειγμα ως καπναποθήκη, το κάθισμα των εργατών σταυροπόδι στους ενιαίους χώρους, η κίνηση των εργατών στη σκάλα για να ανεβοκατεβάζουν τα δέματα στις πλάτες τους. Ο κάθε χώρος ανάλογα με την χρήση του, είχε άλλα στοιχεία, άλλη ταυτότητα, όπως άλλη ήταν και η συμπεριφορά των ανθρώπων. Αυτό μάλιστα διακρίνεται πιο έντονα από τον διαχωρισμό του κτιρίου κατά ορόφους. Όπου στις χαμηλές ζώνες γινόταν η αποθήκευση του καπνού για να εξασφαλίζεται η απαιτούμενη σκιά και στις ψηλότερες όπου επεξεργαζόταν ο καπνός.

Η ιστορία δεν πρέπει να χαθεί όπως και τα βιώματα του χώρου αυτού, αλλά θα πρέπει να αναδειχτεί με κάποιο τρόπο. Μπορούν να εισέλθουν νέες χρήσεις που να μην επιβαρύνουν τους χώρους και τις μνήμες του παρελθόντος, αλλά και που θα μπορούν να αποσπαστούν ανά πάσα στιγμή.

Εσωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Παπαπέτρου (Οκτώβριος 2003) . (αρχείο Καμίλο Νόλλα)

Η καπναποθήκη παλαιότερα και σήμερα

Παλαιότερα το κτίριο ήταν μέρος της ζωής της πόλης με λειτουργίες συσχετιζόμενες με τον καπνό, οι οποίες ήταν απόλυτα εξαρτημένες από το κτίριο και την μορφή του. Όπως προαναφέρθηκε η επεξεργασία και η αποθήκευση του καπνού διευκολύνεται από τη σωστή διάταξη του χώρου. Η καπναποθήκη Παπαπέτρου είναι ένα κουτί παπουτσιών, ένα κτίριο γεμάτο αναμνήσεις, ένα κουτί αναμνήσεων και βιωμάτων.

Σήμερα το κτίριο αποτελεί από μόνο του ένα μνημείο που ζητά να ενσωματωθεί με νέες λειτουργίες στη ζωή της πόλης ώστε ν' αποκτήσει μια καινούρια ταυτότητα. Ζητείται λοιπόν να εισαχθούν κάποια στοιχεία που να ενσωματωθούν με το κτίριο αλλά να εισέλθει ξανά η κίνηση και η ζωντάνια που έχουν χαθεί από αυτό.

Παράλληλα όμως με αυτά θα πρέπει να γίνει μια σύνδεση του παρελθόντος με την σύγχρονη πόλη. Δηλαδή το παλιό κτίριο και τα ευρήματα αποτελούν ένα στοιχείο και απλά εισέρχεται και εξέρχεται κόσμος, δηλαδή δημιουργείται η απαιτούμενη κίνηση.

Θα μπει όμως και ένα δεύτερο στοιχείο – κτίριο που θα αποτελεί τόπο έκφρασης της πόλης (μια αναπαράσταση της πόλης και των ιδεών της), τόπος έλξης των πολιτών, ένα είδος κοινωνικού πυκνωτή. Επιπρόσθετα θα είναι ένα είδος οργάνωσης της άναρχης πόλης του Αγρινίου και συνδεδεμένο με το παλιό κτίριο, συνδέεται με το παρελθόν.

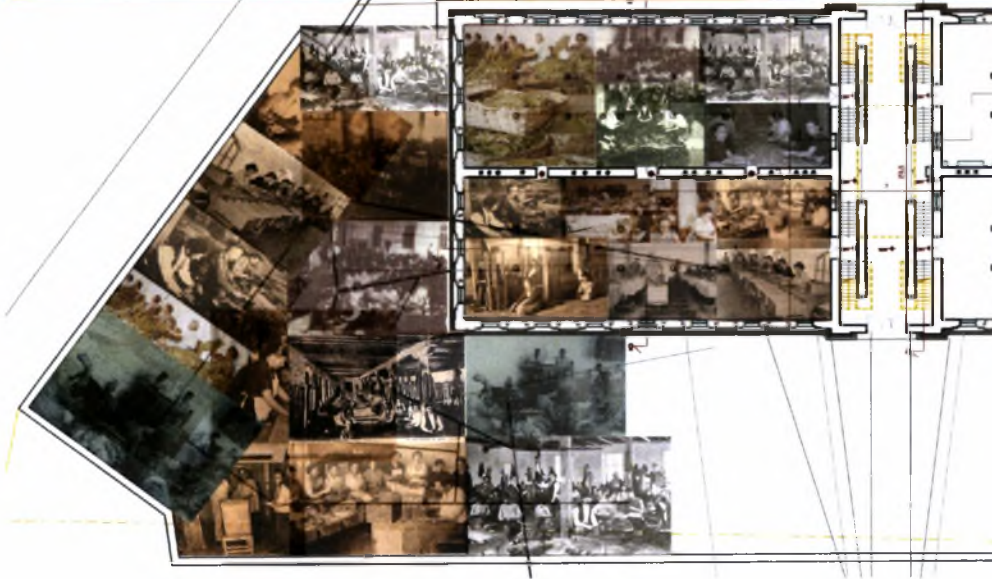
Με μια πρόχειρη καταγραφή του **κτιριολογικού προγράμματος** υπολογίζουμε τις απαιτήσεις της παραπάνω πρότασης σε χώρο:

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΙΤΩΛΟΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

- εκθεσιακοί χώροι ~ 100–500 τ.μ.
- Αίθουσα προβολών
(προθάλαμος, χώρος προετοιμασίας ομιλητών, παρασκήνιο) ~ 150–300 τ.μ.
- Χώροι εισόδου / ενημέρωση / πωλητήριο (γραφείο πληροφοριών, πωλητήριο, τηλέφωνο κοινού) ~ 50–200 τ.μ.
- Αναψυκτήριο (χώρος τραπεζοκαθισμάτων, χώρος προετοιμασίας, αποθήκη) ~ 60τ.μ.
- Γραφειακοί χώροι (Γραφείο Διευθυντή, Γραμματέως, Αίθουσα συνεδριάσεων και αναμονής, αίθουσα Αρχείων) ~ 50–150 τ.μ.
- Κοιτώνες φιλοξενίας (εγκαταστάσεις για την φιλοξενία 2 ατόμων) ~ 50 τ.μ.
- Εργαστήριο
- Χώροι φύλαξης / αποθήκευσης ~ 200 τ.μ.
- Τουαλέτες κοινού ~ 50 τ.μ.
- Υπαιθριες εκθέσεις και χώρος εκδηλώσεων
- Υπαιθριοί χώροι αναψυχής

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

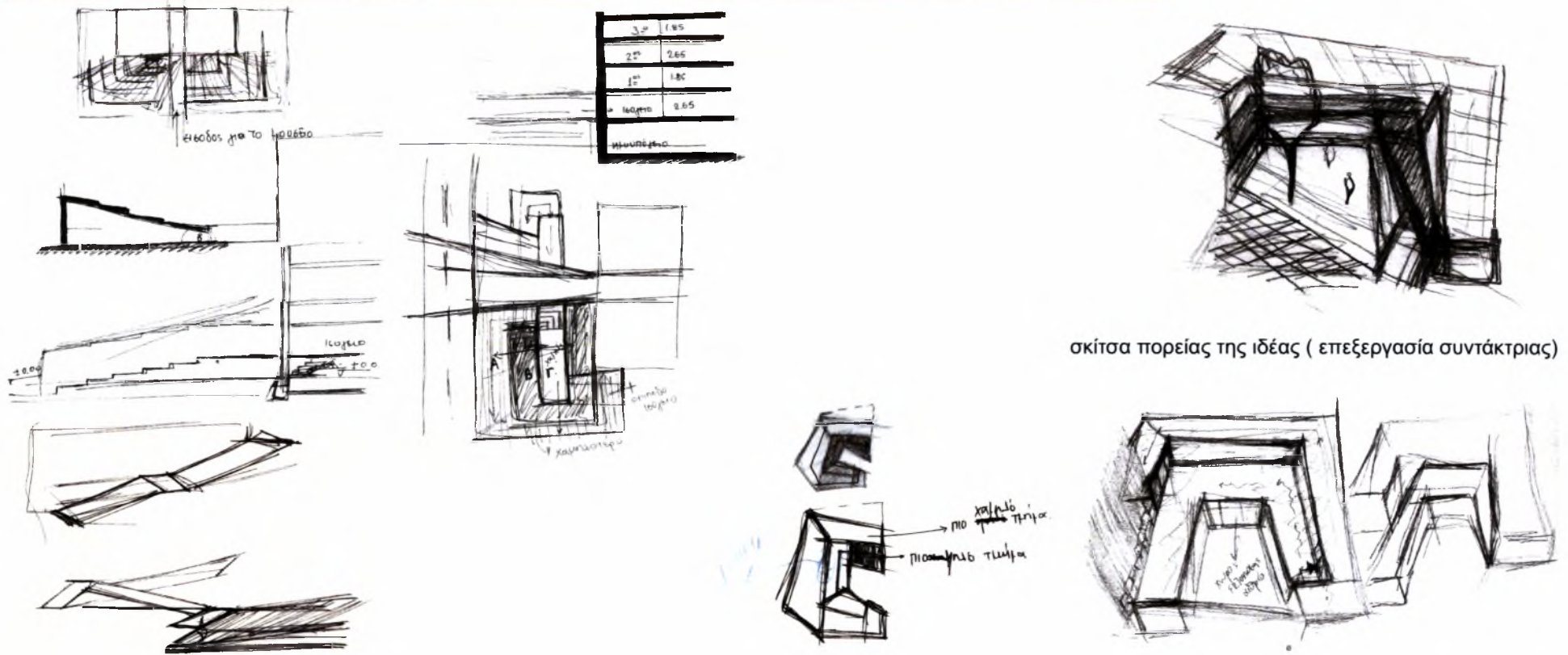
- εκθεσιακούς χώρους για μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις ~ 100 – 500 τ.μ.
- υπαίθριοι και ημιυπαίθριοι χώροι περιπάτου
- χώροι οπτικοακουστικών και ηλεκτρονικών μέσων ~ 500 τ.μ.
- αίθουσα εκδηλώσεων (διαλέξεις προβολές , κ.λ.π. για 200 άτομα)
- δύο αίθουσες για συζητήσεις , συνεδριάσεις , κ.λ.π. για 50 – 60 άτομα η κάθε μια
- βιβλιοθήκη για 20.000 τόμους και χώρο αναγνωστηρίου για 50 αναγνώστες
- γραφειακοί χώροι ~ 200 τ.μ.
- αποθηκευτικοί χώροι , αρχείο και εργαστήριο ~ 600 τ.μ.

κολάζ καπνεργατών και καπνεμπόρων (επεξεργασία συντάκτριας)

-
- αναψυκτήριο , βιβλιοπωλείο
 - βοηθητικοί χώροι (εγκαταστάσεις w.c. , φύλακας , υποδοχή , ιματιοθήκη)
 - χώρος στάθμευσης για 10 υπηρεσιακά αυτοκίνητα και 100 αυτοκίνητα για τις ανάγκες της ευρύτερης περιοχής καθώς και χώρος στάσης και στάθμευσης τουριστικών λεωφορείων

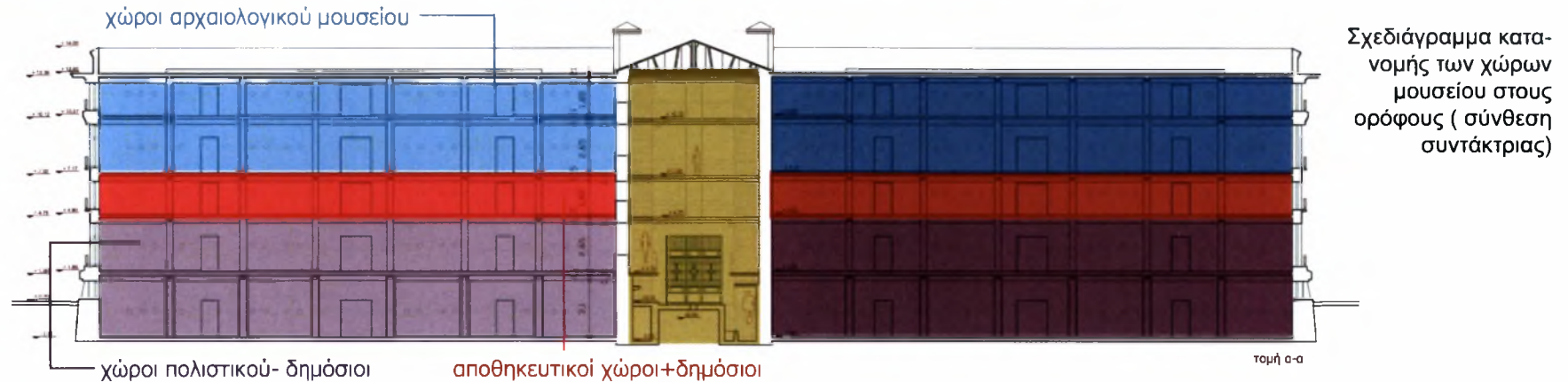
Συνεπώς διαπιστώνουμε ότι το κτίριο μας παρέχει μεγάλο αριθμό χώρων και τετραγωνικών για να καλύψουν τις ανάγκες μουσειακού χώρου, μόνο που δεν είναι δυνατόν να έχουμε χώρους συζητήσεων και αμφιθεάτρων, λόγω της ύπαρξης υποστηλωμάτων ανά 3.50 μ., καθώς επίσης και λόγω των διαστάσεων των χώρων. Όποτε η αρχική ιδέα για κάποιο νέο κτίριο γίνεται επιτακτική ανάγκη.

σκέτσα πορείας της ιδέας (επεξεργασία συντάκτριας)

Το κτίριο αυτό προτείνεται να είναι υπόσκαφο ώστε να μην αλλοιώνεται η εικόνα του παλιού κτιρίου και γενικά ο περιβάλλον χώρος. Θα υπάρχουν κάποια επίπεδα που θα κατεβαίνουν σταδιακά δημιουργώντας αιθρία με οπτική επαφή προς το παλιό κτίριο. Επίσης θα μπορούσε να υπάρχει σύνδεση σε διάφορα επίπεδα του νέου κτιρίου με το παλιό, όπως για παράδειγμα εσωτερικά να ενώνεται με το ισόγειο και από τη στέγη η οποία θα είναι προσβάσιμη να ενώνεται με τον δεύτερο όροφο.

Έπειτα γίνεται ένα κολάζ με την σχέση καπνεργατών και καπνεμπόρων (βλ.το κολάζ της προηγούμενης σελίδας). Μετά από κάποιες χαράξεις - γραμμές ένωσης καπνεμπόρων και άλλες γραμμές ένωσης καπνεργατών προκύπτουν οι αρχικές χαράξεις για το νέο κτίριο. Είναι δηλαδή σαν να βγαίνουν από το παλιό κτίριο προ τα έξω στον περιβάλλοντα χώρο. Τα βιώματα, οι κάτοικοι, οι ανθρώπινες σχέσεις και να επεκτείνονται μένοντας σε επαφή με τον παλιό τους χώρο.

Παράλληλα έγινε κάποια έρευνα και μελέτη κάποιων ήδη υπάρχοντων μουσειακών χώρων και οι απαιτήσεις αυτών.

Αρχικά μελετήθηκε η πρόσβαση στο παλιό κτίριο να γίνεται από μια χάραξη επέκτασης από τον κεντρικό άξονα φτάνοντας μέχρι τον εξωτερικό τοίχο και μέσα από αυτόν έπειτα να εισερχόταν στο νέο κτίριο.

ΚΤΙΡΙΟ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ

Χειρισμός του κτιρίου

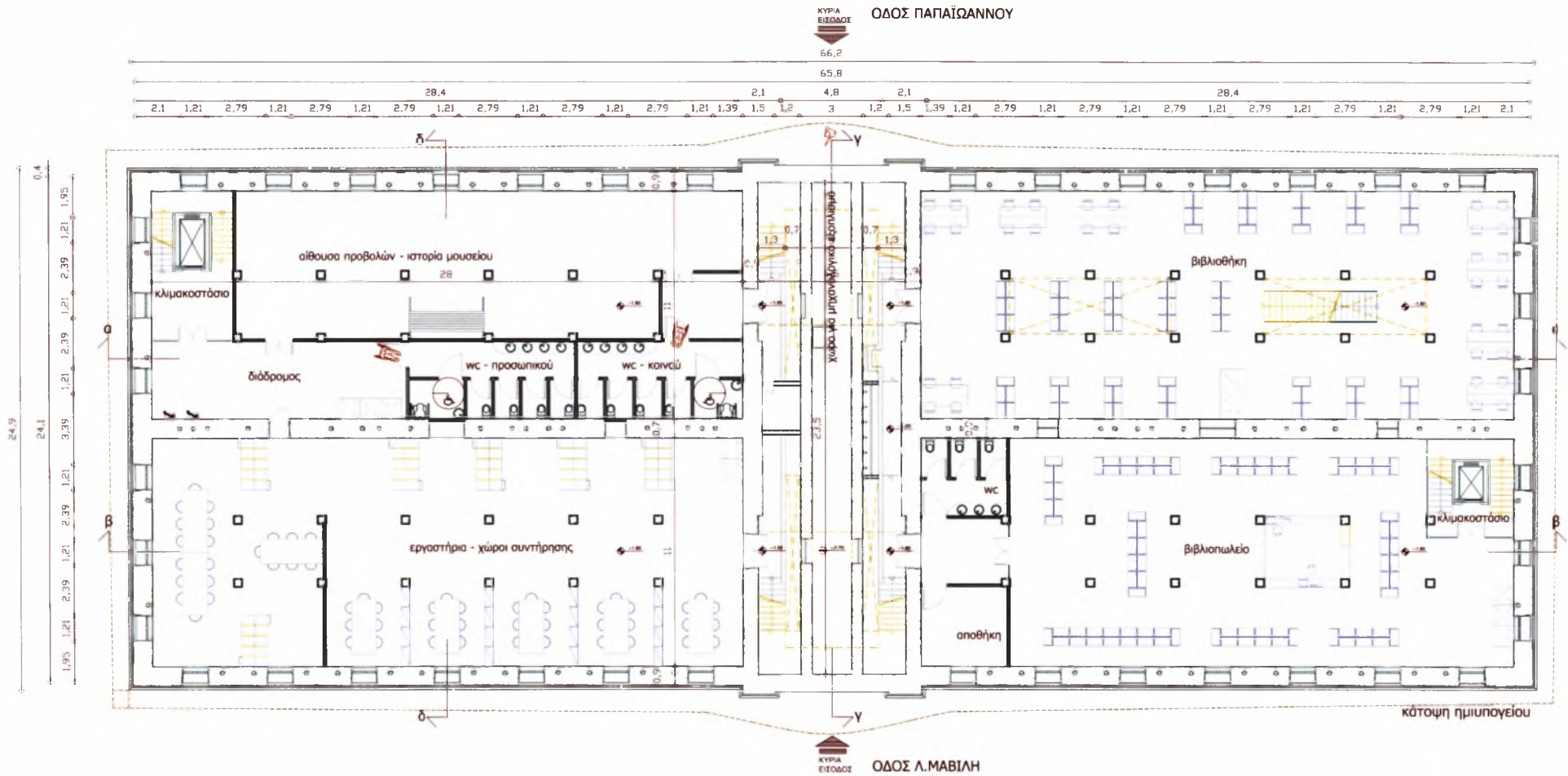
Στο παλιό κτίριο η αρχική μας αντιμετώπιση μετά την τρίτη επίσκεψη είναι ότι ο χώρος του ημιυπόγειου, ο οποίος έχει καθαρό ύψος 3.60 μ. είναι κατάλληλος για να καλυφθούν διάφορες ανάγκες πρωτεύουσας σημασίας – δημόσιοι χώροι. Το ίδιο συμβαίνει και στο ισόγειο, που έχει καθαρό ύψος 3.10 μ. Επιπλέον πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει εσωτερική επικοινωνία (με ένα άνοιγμα στην πλάκα) με τον α' όροφο. Ο α' όροφος έχει καθαρό ύψος 2.20 μ. με συνέπεια να μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο ως δευτερεύον χώροι πχ. αποθηκευτικοί χώροι (οι οποίοι μάλιστα σε ένα μουσείο είναι απαραίτητοι. Ο β' όροφος και πάλι αφού έχει καθαρό ύψος 3.10 μ., είναι κατάλληλος για να καλύψει τις ανάγκες μουσειακού χώρου. Ο γ' όροφος (τελευταίος) έχει και πάλι καθαρό ύψος 2.20 (σχετικά χαμηλό). Όμως παρατηρήσαμε ότι η πλάκα της οροφής είναι κατε-

Σκίτσα ιδέας αντιμετώπισης
του κτιρίου

στραμμένη. Οπότε μπορεί να αφαιρεθεί και να μετατοπιστεί πιο ψηλά ώστε να μεγαλώσει το ύψος του ορόφου και να γίνει και αυτός κατάλληλος. Επιπλέον προτείνεται να γίνουν τρύπες στην οροφή, οι οποίες θα κλειστούν με τζάμι, ακριβώς στο ίδιο σημείο όπου βρίσκονται και οι τρύπες στις πλάκες των άλλων ορόφων.

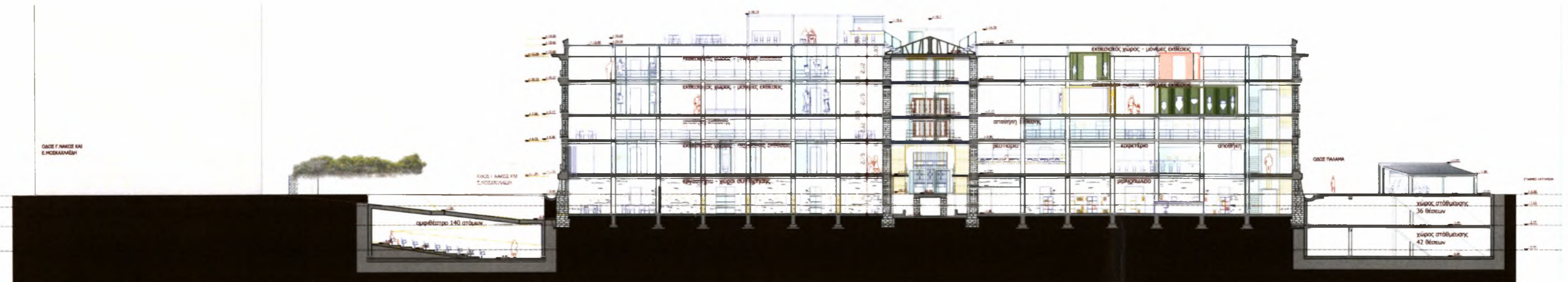
Συνεπώς ο χώρος του υπογείου όπου υπάρχει αρκετό φως θα καλύψει τις ανάγκες του βιβλιοπωλείου, εργαστηρίων, προβολής βίντεο, με προαιρετική επιλογή ανοίγματος των μεταλλικών πατζουριών. Στο ισόγειο και στον α' όροφο γίνονται χώροι πιο δημόσιοι (γραφειακοί χώροι, χώροι καφετέριας, περιοδικής έκθεσης, βιβλιοθήκης) και στον β' και γ' όροφο στεγάζονται οι χώροι των μόνιμων εκθέσεων.

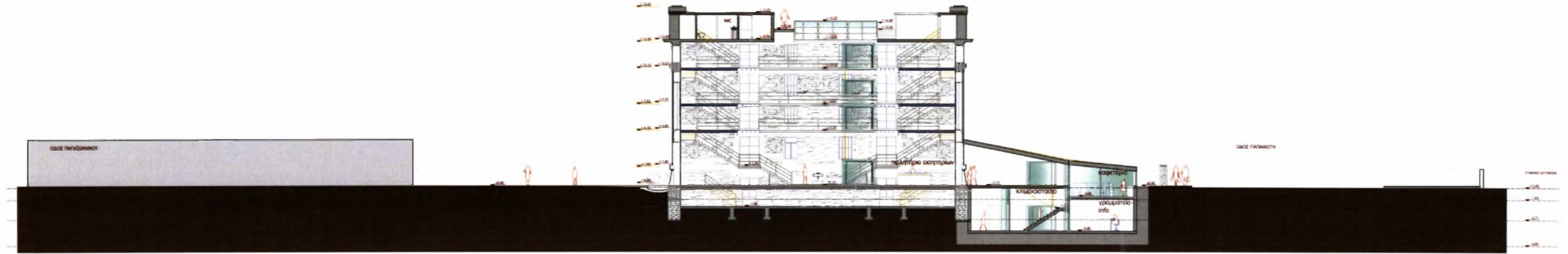
Σχέδια πρότασης καπναποθήκης Παπαπέτρου _ κάτοψη ημιυπογείου (στην στάθμη -1.80 και διαδρόμου κεντρικού άξονα -1.80)

Σχέδια πρότασης _ τομή α-α

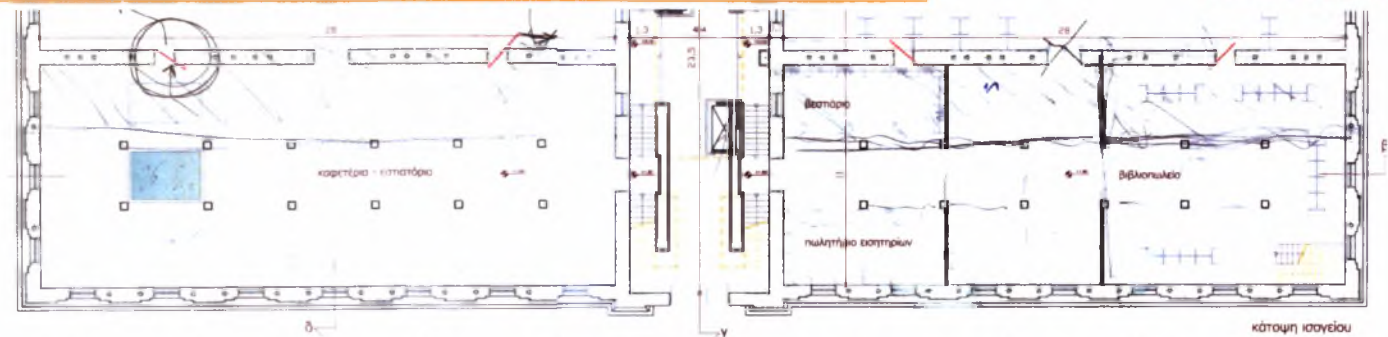
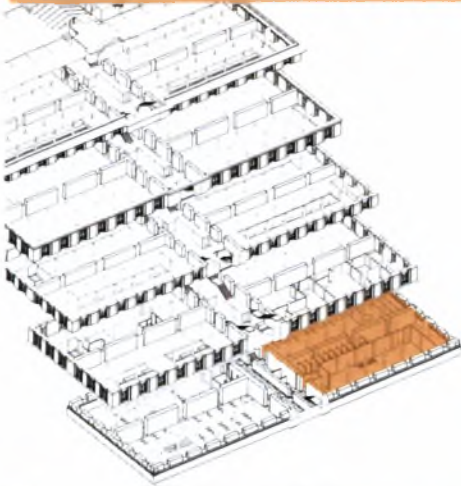
Σχέδια πρότασης _ τομή β-β

Σχέδια πρότασης _ τομή γ-γ

Σχέδια πρότασης _ τομή δ-δ

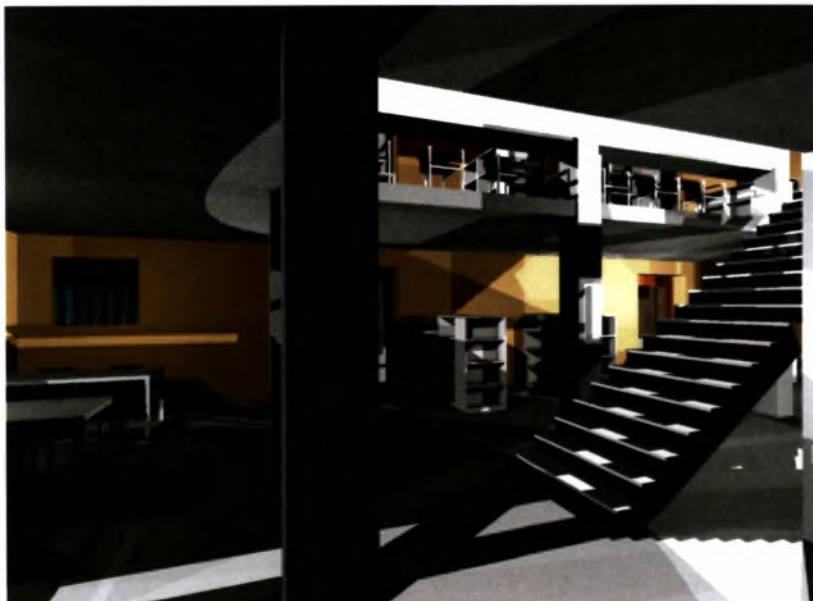
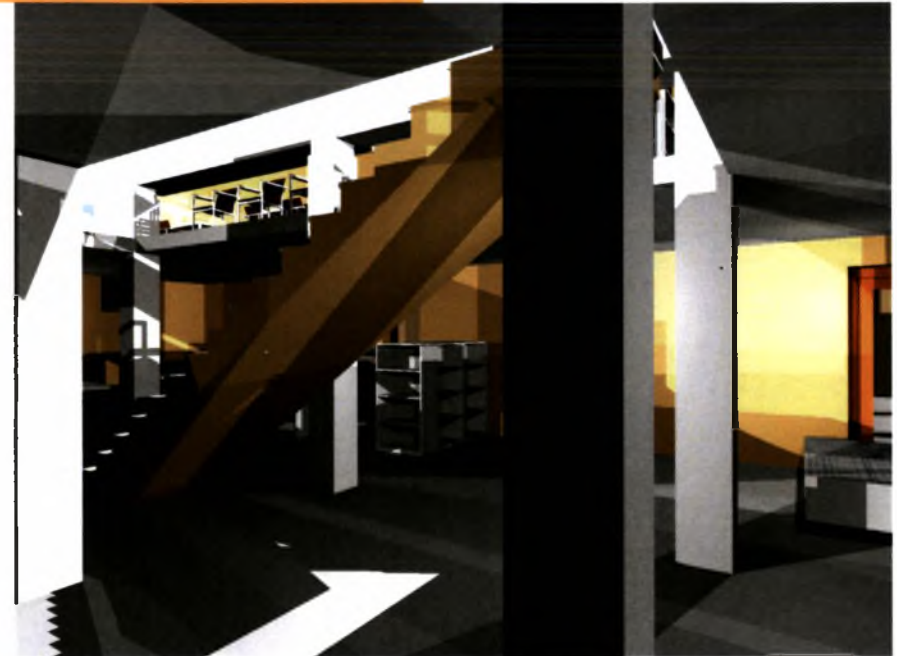
Επίλυση της κάτοψης, διατηρώντας ζώνες εργασίας στην μια πλευρά του χώρου και αφήνοντας ελεύθερες τις άλλες

Περιγραφή ανά όροφο

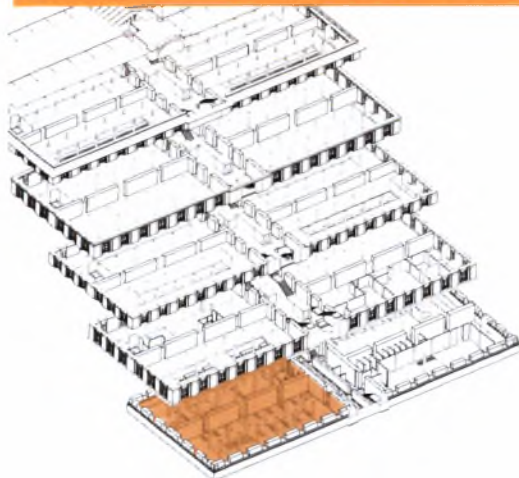
Εισέρχεται κανείς στο κτίριο από την είσοδο που βρίσκεται στην οδό Λ.Μαβίλη. Στον κεντρικό άξονα υπάρχει το πωλητήριο εισιτηρίων. Έπειτα ακολουθώντας τις σκάλες ανόδου κατευθύνεσαι στους διάφορους χώρους. Τοποθετείται ανελκυστήρας στις θέσεις όπου προηγουμένως υπήρχε το βαρούλκο μεταφοράς δεμάτων, δηλαδή στην αριστερή πλευρά του κεντρικού άξονα, αλλά και άλλο ένα συμμετρικά στην δεξιά πλευρά του κεντρικού άξονα. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται εύκολα προσβάσιμο για άτομα με ειδικές ανάγκες. Επιπλέον τοποθετούνται σκάλες στις γωνίες του κτιρίου αριστερά – δεξιά διαγωνίως, που λειτουργούν ως έξοδοι κινδύνου, αλλά βοηθούν και την εσωτερικά επικοινωνία στους ορόφους.

Υπόγειο (επίπεδο -1.80μ.):

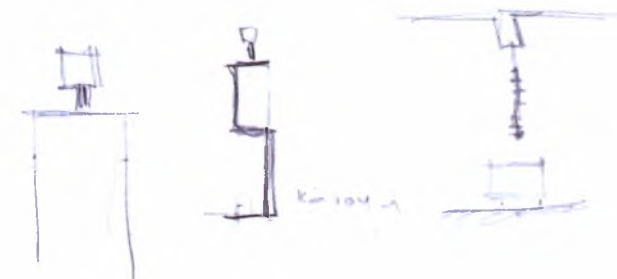
Στον **δεξιό τμήμα** (δεξιά του κεντρικού άξονα) στον ένα χώρο υπάρχουν τουαλέτες και χώρος βιβλιοπωλείου. Πρόσβαση για άτομα με ειδικές ανάγκες (ΑΜΕΑ) γίνεται μόνο από την εσωτερική σκάλα (εξόδου κινδύνου) όπου υπάρχει και ανελκυστήρας. Ο ανελκυστήρας του κεντρικού άξονα δεν μπορεί να κατέβει μέχρι κάτω αφού υπάρχουν οι πέτρινοι τοίχοι στο κέντρο που αρχίζουν από το -2.00 μέχρι το +0.00. Σε αυτό το χώρο ανάμεσα από τους δύο τοίχους μπορεί να τοποθετηθεί μηχανολογικός εξοπλισμός, δημιουργώντας πόρτες εκεί όπου τώρα είναι τα ανοίγματα.

Εσωτερικές απόψεις του χώρου
βιβλιοθήκης στο υπόγειο

Σκίτσα λεπτομέρειας βιβλιοστασιών βιβλιοθήκης (αριστερά) και (δεξιά) πάγκου καφετέριας (σύνθεση συντάκτριας)

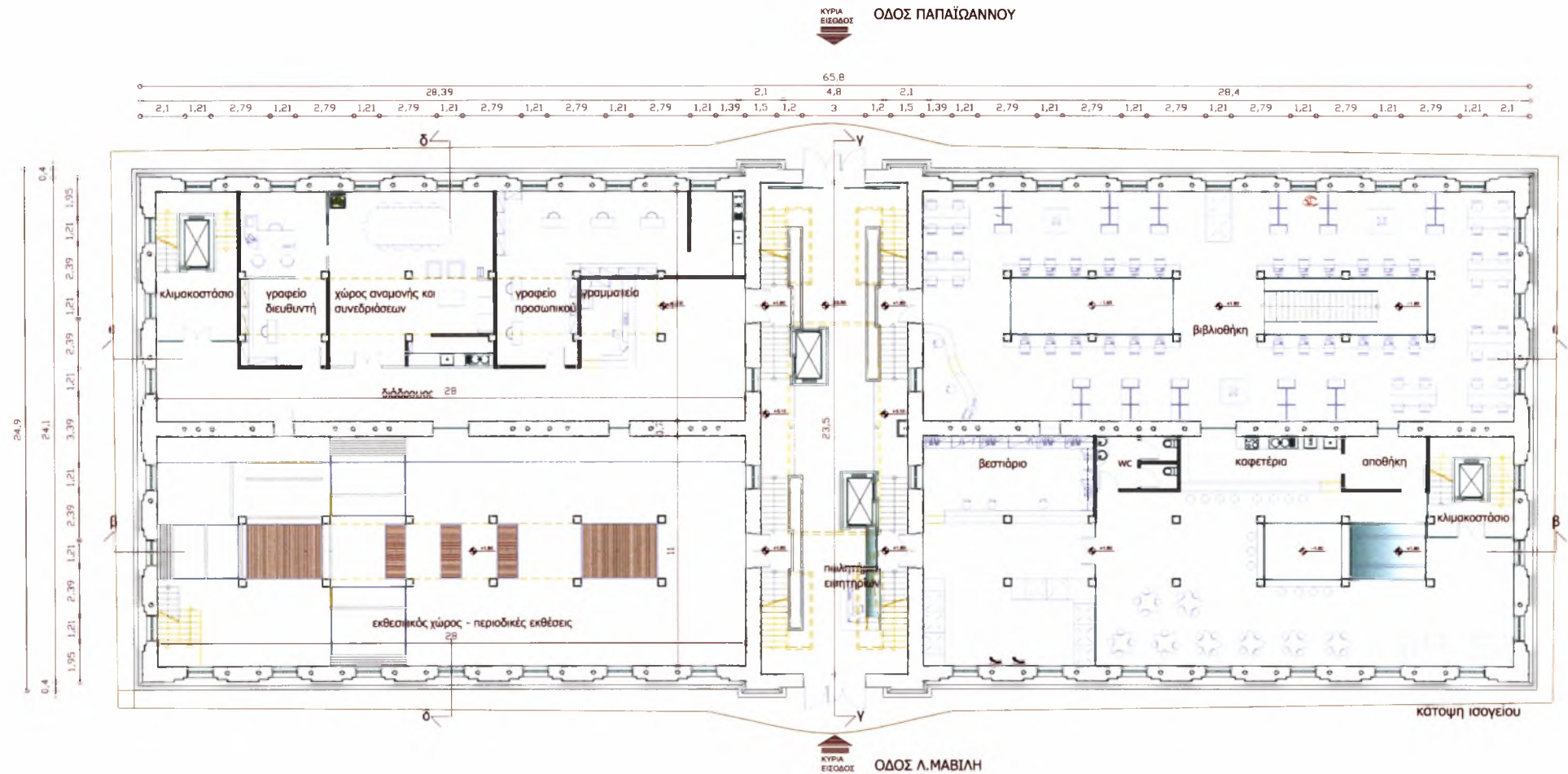

Στον άλλο χώρο υπάρχει χώρος βιβλιοθήκης με μεγαλύτερο μέρος βιβλιοστάσια και ορισμένα αναγνωστήρια. Προσπαθώντας να κρατήσουμε αυτή τη λογική, όπου το φως διέρχεται κατακόρυφα και γίνεται η εσωτερική επικοινωνία των χώρων, γίνεται και σε αυτόν τον χώρο άνοιγμα στην οροφή του και τοποθετείται μια ευθύγραμμη σκάλα. Έτσι επιτυγχάνεται η εσωτερική κατακόρυφη επικοινωνία των χώρων του ενός επιπέδου της βιβλιοθήκης με το επάνω επίπεδο. Οπότε ουσιαστικά γίνεται ένας ενιαίος χώρος τριών ορόφων για την βιβλιοθήκη (αφού και στην πλάκα του α' ορόφου υπάρχει ήδη άνοιγμα). Επίσης πρέπει να προστεθεί ότι η πρόσβαση γίνεται και στους δύο χώρους από μία πόρτα, ενώ οι πόρτες του διαχωριστικού τοίχου κλείνονται με γυαλί.

Στο άλλο τμήμα, **αριστερά** του κεντρικού άξονα, υπάρχει στη μία αίθουσα, χώρος εργαστηρίων όπου υπάρχουν γραφεία για επεξεργασία των εκθεμάτων και ντουλάπες για αποθήκευση. Τα γραφεία είναι κάπως απομονωμένα το ένα από το άλλο και στις κολώνες εγκιβωτίζονται ελαφριά ντουλάπια, βοηθητικά για τα γραφεία εργασίας αλλά και σαν διαχωριστικό. Υπάρχει και ένας άλλος χώρος για πιο συλλογική εργασία-συζήτηση περισσότερων. Εδώ η μία πόρτα του διαχωριστικού τοίχου παραμένει ανοιχτή ώστε να υπάρχει πρόσβαση στον άλλο χώρο όπου υπάρχουν τουαλέτες προσωπικού και η έξοδος κινδύνου (κλιμακοστάσιο και ανελκυστήρας).

Στον άλλο χώρο υπάρχει και αίθουσα προβολών – ιστορίας μουσείου, όπου ο χώρος διαμορφώνεται με συρόμενα πανέλα, τα οποία μεταφέρονται ανάλογα με τις διάφορες ανάγκες και τα οποία συγκεντρώνονται σε ένα μέρος του τοίχου. Καθώς επίσης υπάρχουν και τουαλέτες για το κοινό.

Η διαμόρφωση των χώρων γίνεται ανάλογα με τις απαιτήσεις για φως όπως για παράδειγμα στα εργαστήρια, τα γραφεία βρίσκονται σε

Σχέδια πρότασης καπναποθήκης Παπαπέτρου _ κάτοψη ισογείου (στην στάθμη +1.80 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +1.70)

μια ζώνη κοντά στα παράθυρα, ενώ στην αίθουσα προβολών τα παράθυρα μπορούν να παραμένουν κλειστά, όπως και συνηθιζόταν κατά την αποθήκευση του καπνού.

Ισόγειο (επίπεδο +1.80μ.)

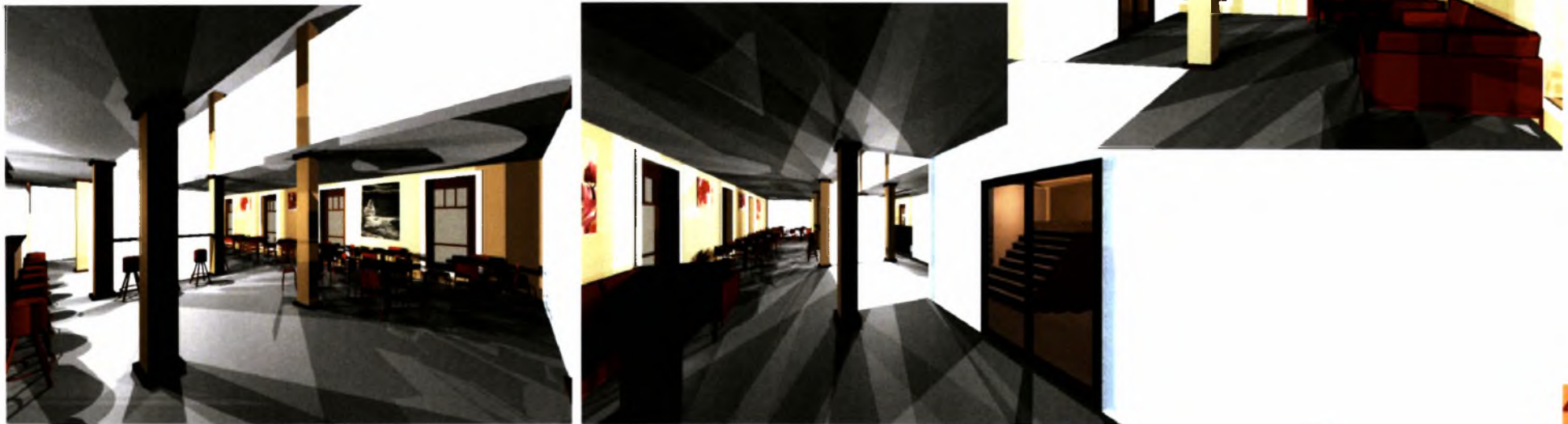
Στο **δεξί τμήμα** του κτιρίου, στην μία αίθουσα υπάρχει εστιατόριο, χώρος αναμονής και καφετέρια. Πάλι δημιουργείται μία ζώνη των λειτουργιών κοντά στο διαχωριστικό τοίχο και αφήνοντας ελεύθερο τον χώρο για το κοινό (χώρο αναμονής και τραπεζοκαθισμάτων) προσφέροντας και τον κατάλληλο φωτισμό. Και εδώ έχουμε δημιουργήσει ένα άνοιγμα στην πλάκα του δαπέδου ίδιας λογικής με την βιβλιοθήκη ώστε να υπάρχει μια εσωτερική επαφή των χώρων. Το κλιμακοστάσιο της εξόδου κινδύνου και ο ανελκυστήρας διατρέχει και εδώ τον χώρο διευκολύνοντας την κίνηση στους εκατέρωθεν ορόφους.

Στον άλλο χώρο βρίσκεται το δεύτερο επίπεδο της βιβλιοθήκης (όπως προαναφέρθηκε). Εδώ υπάρχουν βιβλιοστάσια και αναγνωστήρια περιμετρικά κοντά στα παράθυρα και περιμετρικά του ανοίγματος στην πλάκα που συνδέεται με το υπόγειο. Επίσης εδώ είναι η γραμματεία της βιβλιοθήκης. Και εδώ τα ανοίγματα του εσωτερικού διαχωριστικού τοίχου κλείνονται με τζάμι και η πρόσβαση γίνεται μόνο από τον κεντρικό άξονα.

Στο **αριστερό τμήμα** του κεντρικού άξονα υπάρχει χώρος περιοδικής έκθεσης όπου υπάρχουν κάποιες ξύλινες βάσεις, όπου σε αυτές σφηνώνονται μεταλλικές βέργες για τοποθέτηση εκθεμάτων. Υπάρχουν συρόμενα με ροδάκια πανέλα που συγκεντρώνονται σε 2 θέσεις του

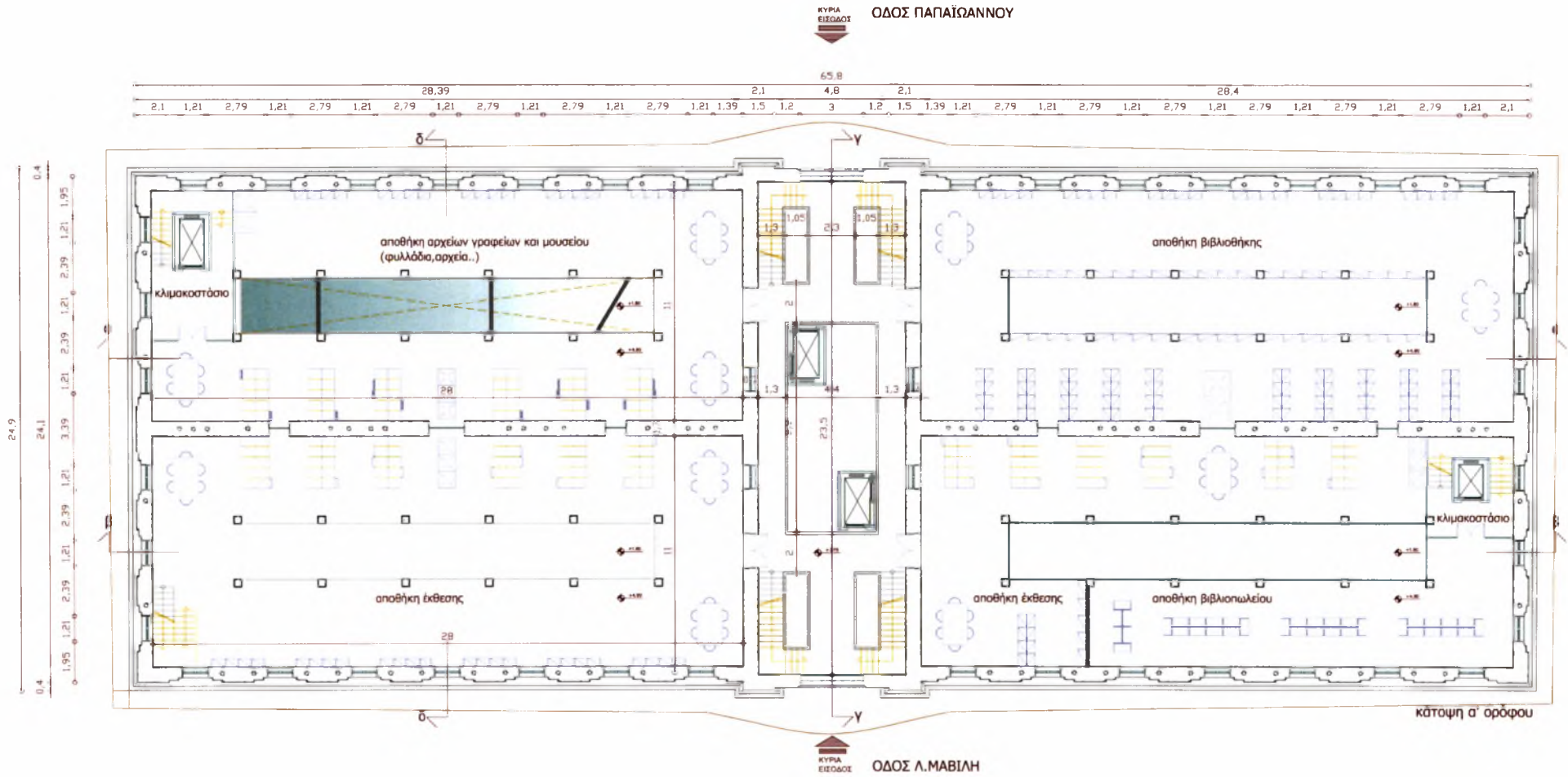

Εσωτερικές απόψεις του χώρου βεστιαρίου
και καφετέρας του ισογείου

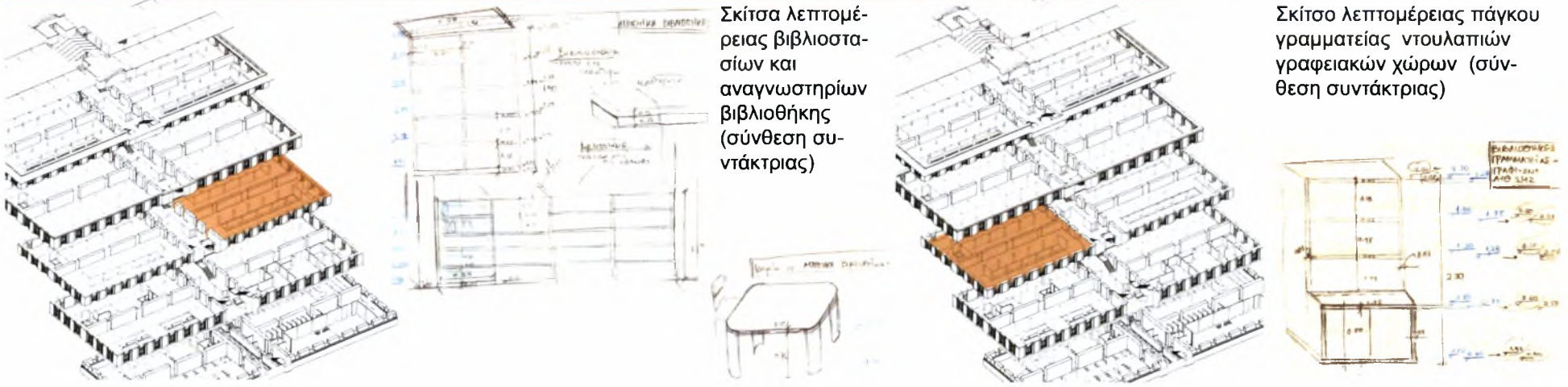

Εσωτερικές απόψεις του χώρου
βιβλιοθήκης στο ισόγειο

Σχέδια πρότασης καπναποθήκης Παπαπέτρου _ κάτοψη α' ορόφου (στην στάθμη +4.90 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +4.75)

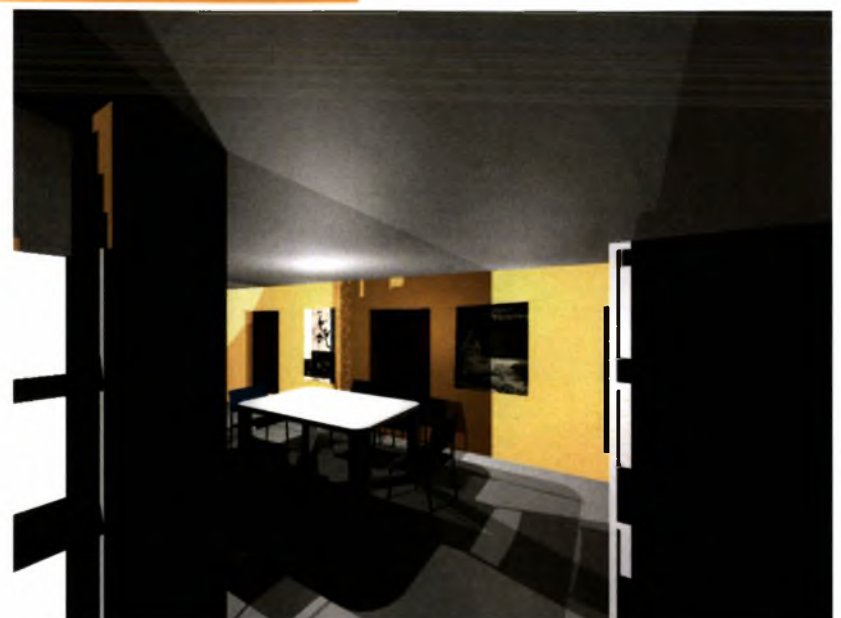

χώρου ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε έκθεσης. Διατηρείται μία πόρτα στο διαχωριστικό τοίχο για επικοινωνία με την άλλη αίθουσα.

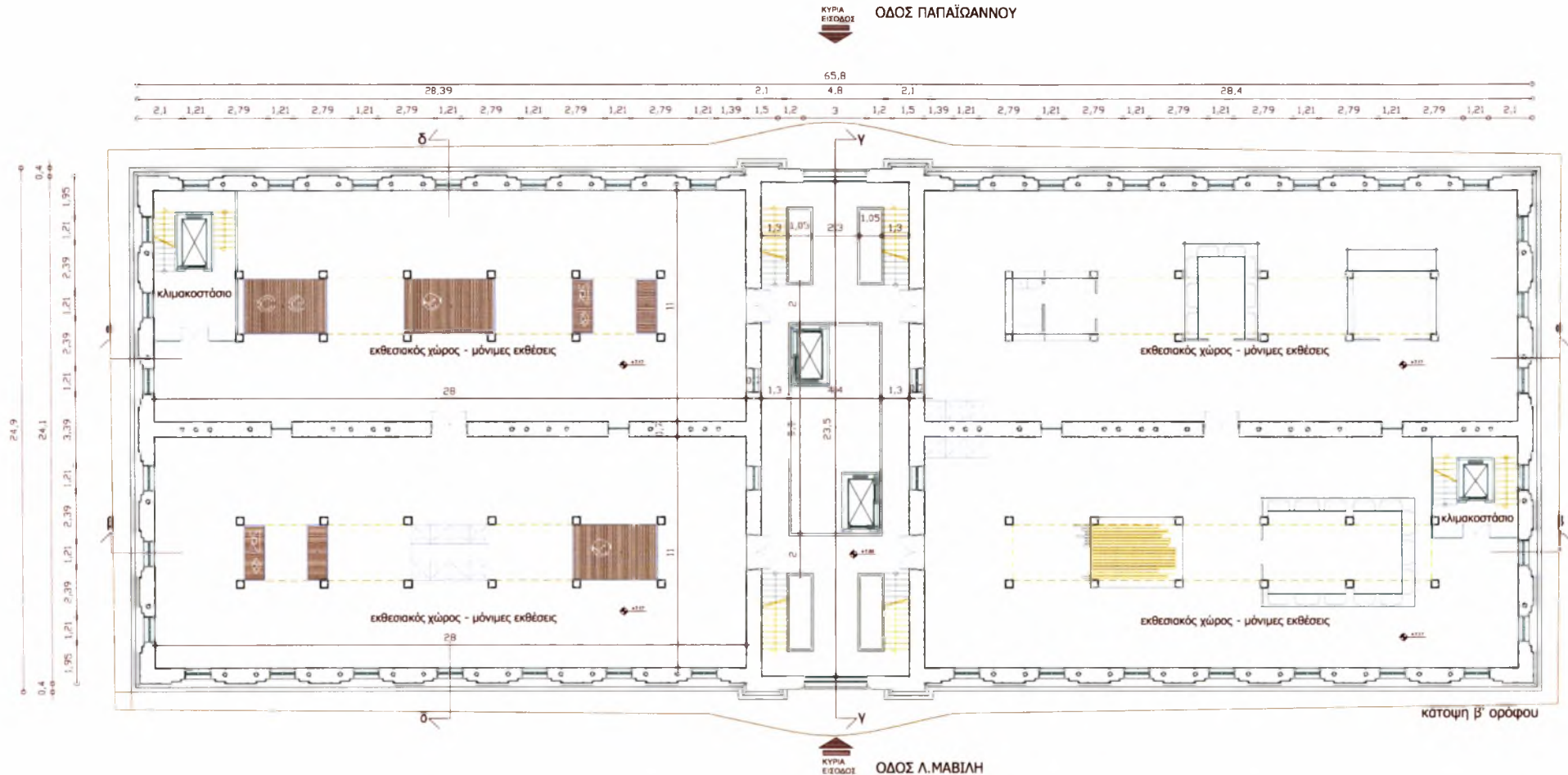
Στην δεύτερη αίθουσα υπάρχει χώρος γραφείων (γραφείο διευθυντή, χώρος αναμονής και συνεδριάσεων, γραφείο προσωπικού) και έξω από το κέλυφος αυτών των χώρων υπάρχει γραμματεία. Η συγκέντρωση των γραφείων γίνεται σε μια ζώνη κοντά στα παράθυρα αφήνοντας ελεύθερο τον χώρο διαδρόμου και πρόσβαση προς τον ανελκυστήρα – σκάλες εξόδου κινδύνου. Όλοι οι τοίχοι πρέπει να σημειωθεί είναι κατασκευασμένοι με ελαφριά υλικά και χαμηλού ύψους 2.40 μ. και από πάνω λόγω των απαιτήσεων των γραφειακών χώρων κλείνονται με τζάμι καθώς επίσης και στην οροφή το άνοιγμα κλείνεται με τζάμι .

Α' όροφος (επίπεδο + 4.90μ.)

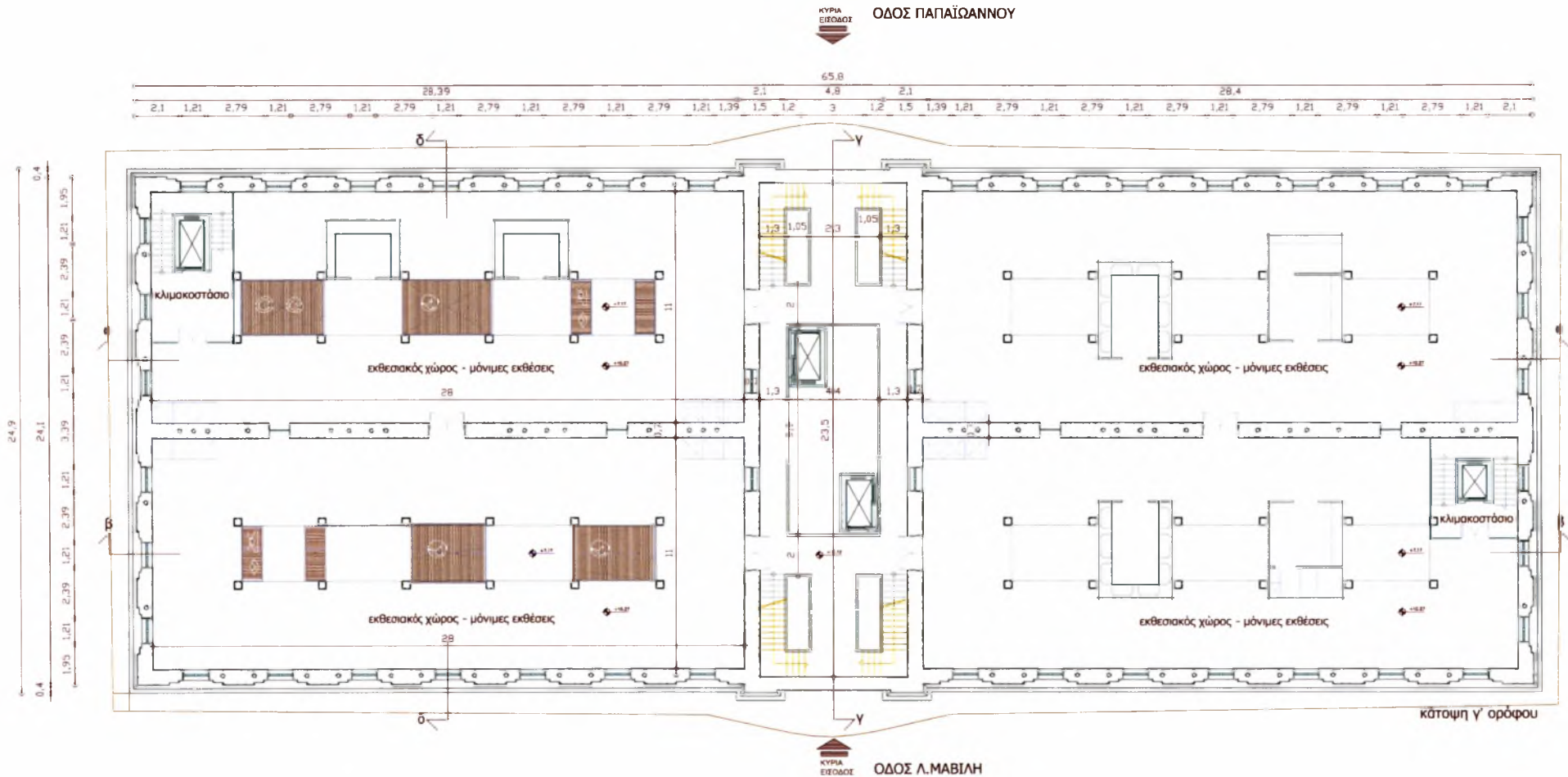
Σε αυτόν τον όροφο λόγω χαμηλού ύψους υπάρχουν όλοι οι αποθηκευτικοί χώροι. Επιπρόσθετα σε αυτούς τους χώρους υπάρχουν ανοίγματα στις πλάκες του δαπέδου. **Δεξιά** του κεντρικού άξονα είναι η αποθήκη έκθεσης και του βιβλιοπωλείου που βρίσκεται στο υπόγειο στην ίδια πλευρά. Στον άλλο χώρο βρίσκεται η αποθήκη της βιβλιοθήκης (τρίτο επίπεδο). Στην **αριστερή** πλευρά του άξονα βρίσκεται η αποθήκη των αρχείων των γραφείων και του μουσείου (φυλλάδια, αρχεία) και στον άλλο χώρο η αποθήκη της έκθεσης. Οι πόρτες του διαχωριστικού τοίχου μένουν κλειστές ενώ η πρόσβαση γίνεται από τον κεντρικό άξονα.

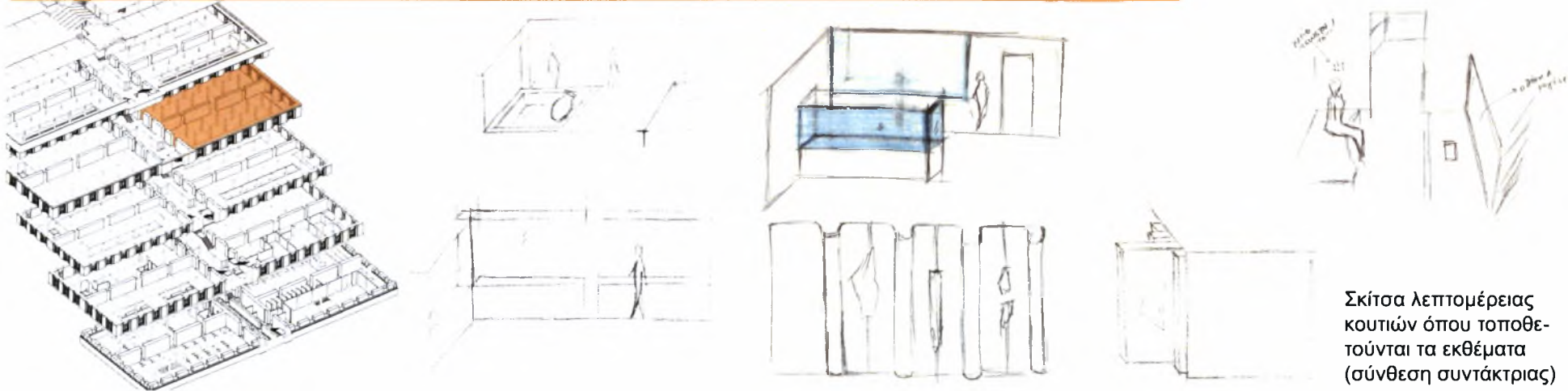
Εσωτερικές απόψεις του χώρου αποθήκης βιβλιοθήκης στον α' όροφο

Σχέδια πρότασης καπναποθήκης Παπαπέτρου _ κάτοψη β' ορόφου (στην στάθμη +7.17 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +7.02)

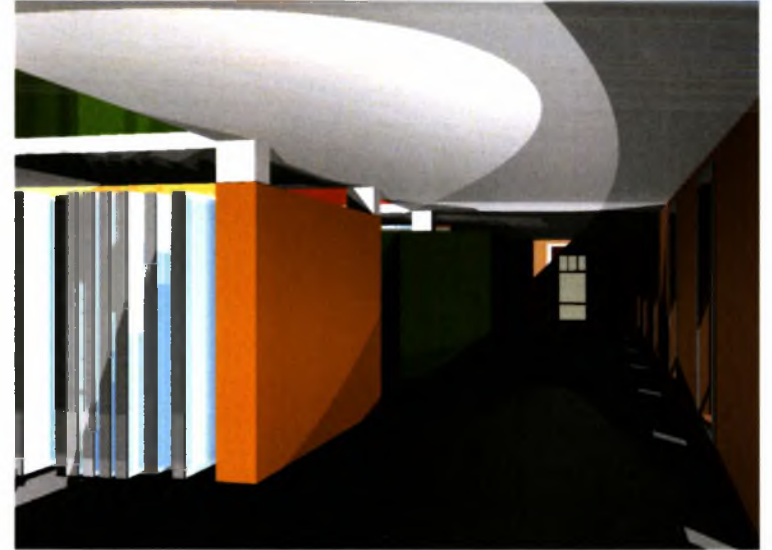
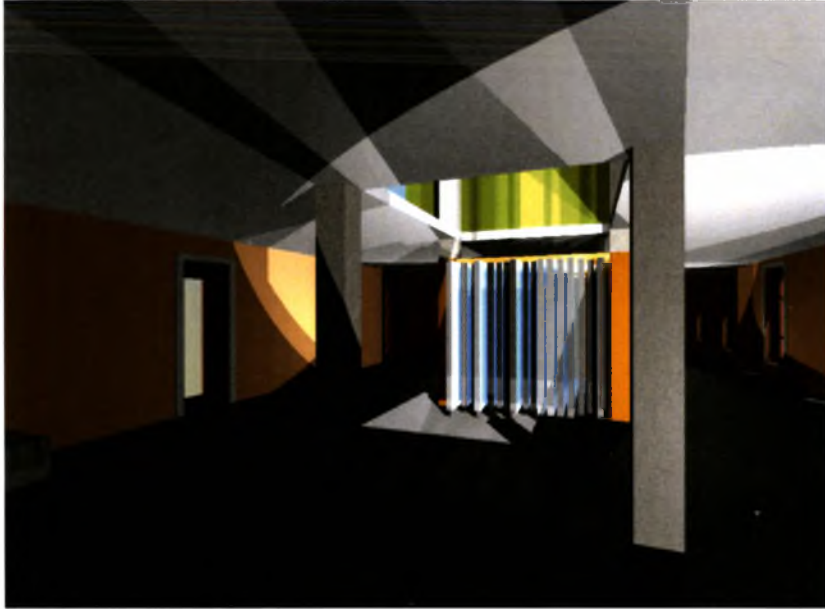
Σχέδια πρότασης καπναποθήκης Παπαπέτρου _ κάτοψη γ' ορόφου (στην στάθμη +10.27 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +10.12)

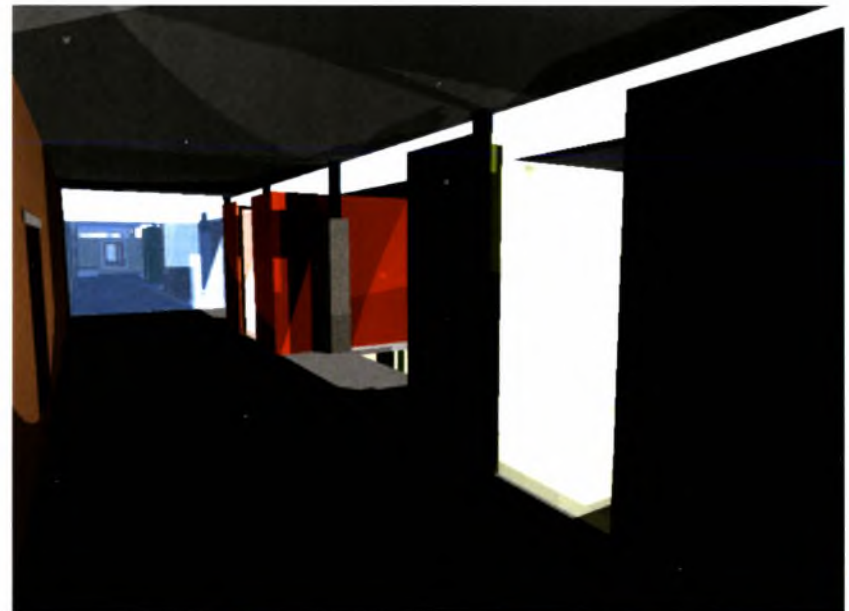
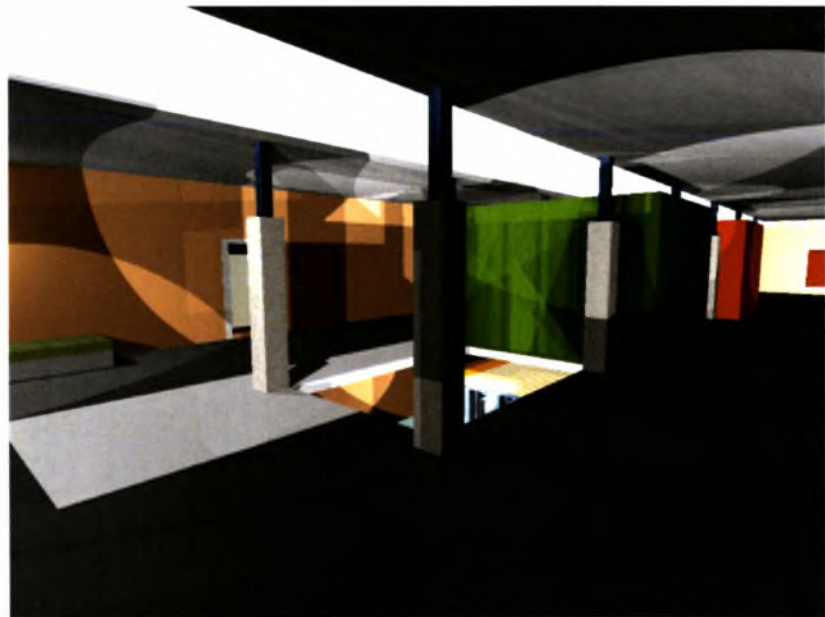
Β' όροφος – Γ' όροφος (επίπεδο + 7.17μ. και +10.27μ. αντίστοιχα)

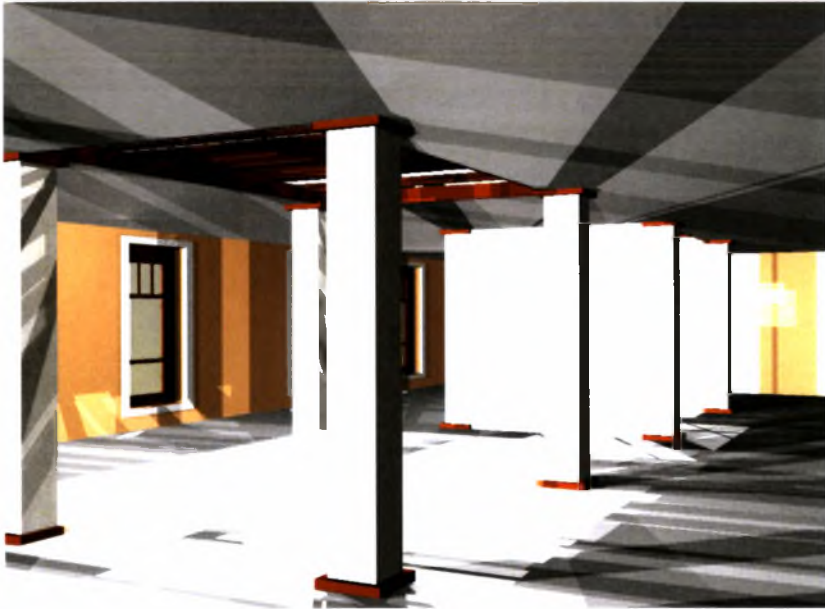
Σε αυτούς τους ορόφους βρίσκονται οι εκθεσιακοί χώροι μόνιμων εκθέσεων. **Δεξιά** του κεντρικού άξονα βρίσκονται κάποιες κατασκευές με ελαφριά υλικά (γυψοσανίδα, ξύλο), δημιουργώντας μια μορφή κλειστών κουτιών. Αυτά τα κλειστά κουτιά είναι τριών τυπολογιών όπως φαίνεται και στα σκίτσα (τα οποία ξεχωρίζουν και από το διαφορετικό χρώμα). Η μία τυπολογία είναι τα πράσινα κουτάκια, όπου υπάρχουν εσοχές, οι οποίες δημιουργούνται από την ίδια την επιφάνεια του ξύλου για να τοποθετηθούν αμφορείς, βάζα, δοχεία και άλλα ευρήματα. Η άλλη τυπολογία είναι τα κίτρινα όπου υπάρχουν συρόμενα πανέλα όπου μέσα σε γυαλί είναι τοποθετημένες τυπογραφίες και παραδοσιακές φορεσιές κλπ. Και τέλος τα ροζ κουτάκια, όπου υπάρχουν προθήκες και σε μερικά χώρος προβολής βίντεο. Στις πλευρές αυτών των κουτιών μπορούν να τοποθετούνται επεξηγηματικές πινακίδες. Αυτή η κατασκευή των κουτιών εξυπηρετεί στην μείωση φωτισμού που είναι ανεπιθύμητη για τα εκθέματα, αφού μπορεί να προκαλέσει θάμβωση και φθορά στα ευρήματα. Υπάρχει επίσης μια στρώση μεμβράνης στα παράθυρα, με τυπωμένα σχέδια δέντρων (συμπληρώνοντας το εξωτερικό τοπίο αλλά και μειώνοντας τον φυσικό φωτισμό). Υπάρχουν πηγές χαμηλού φωτισμού για τις προθήκες αλλά και φυσικός φωτισμός από την γυάλινη ζώνη της οροφής, όπου και υπάρχουν περιστρεφόμενες περσίδες για την κατεύθυνση των ηλιακών ακτινών στις διάφορες ώρες της ημέρας. Στον διαχωριστικό τοίχο διατηρείται η κεντρική είσοδος για την ενοποίηση των δύο χώρων και λόγω των ανοιγμάτων στην πάνω πλάκα επικοινωνούν και ενοποιούνται και με τον επάνω όροφο (όπου η πρόσβαση γίνεται και από τον κεντρικό άξονα αλλά και από το κλιμακοστάσιο της εξόδου κινδύνου).

Στο **αριστερό τμήμα** από τον κεντρικό άξονα υπάρχουν ξύλινες τάβλες (οι οποίες είναι σταθερές αλλά μπορούν και να μετακινηθούν)

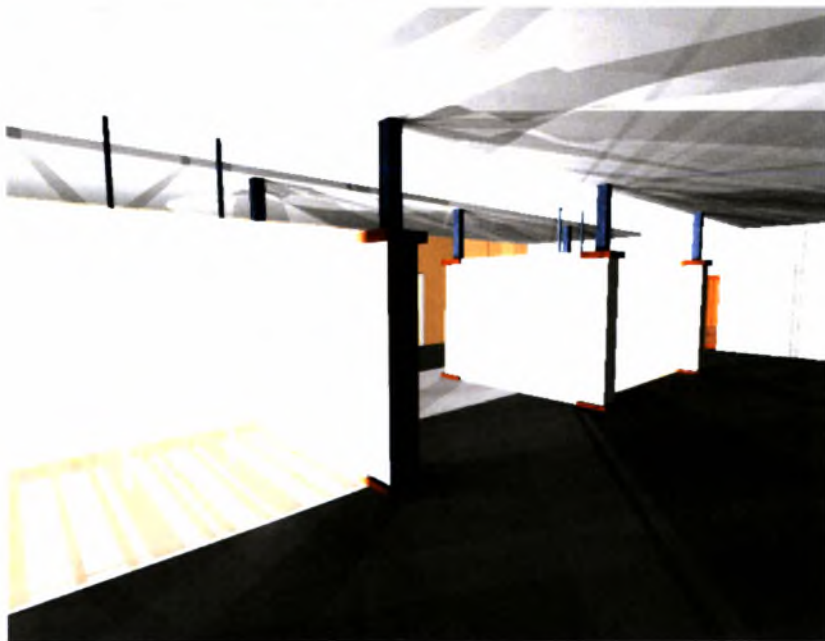

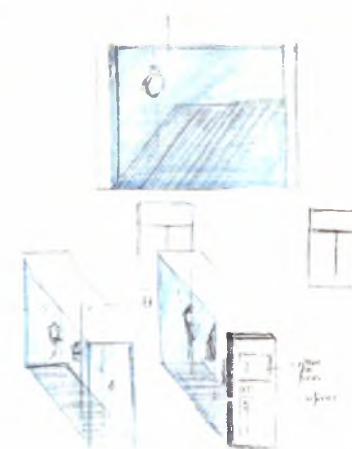
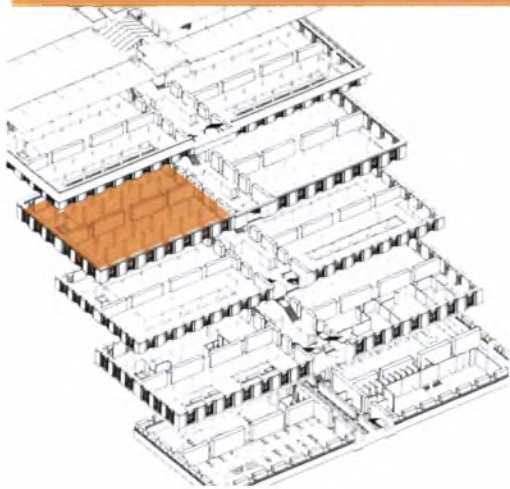
Εσωτερικές απόψεις του χώρου έκθεσης β' (πάνω) και γ' (κάτω) στο δεξί τμήμα από τον κεντρικό άξονα

Εσωτερικές απόψεις του χώρου έκθεσης β' (πάνω αριστερά) και γ' (υπόλοιπες) στο αριστερό τμήμα από τον κεντρικό άξονα

Σκίτσο λεπτομέρειας κατασκευών ανάρτησης εκθεμάτων (σύνθεση συντάκτριας)

και σε αυτές είναι σφηνωμένα μεταλλικά κάθετα στοιχεία, στα οποία αναρτώνται τα διάφορα αγάλματα. Αυτά τα μεταλλικά στοιχεία επεκτείνονται και στον πάνω όροφο. Και σε αυτό το τμήμα διατηρείται η κεντρική πόρτα για ενοποίηση των δύο χώρων στον οριζόντιο άξονα και υπάρχουν και τα ανοίγματα στις πλάκες, τα κλιμακοστάσια του κεντρικού άξονα και της εξόδου κινδύνου, για την ενοποίηση στον κατακόρυφο άξονα. Επίσης και σε αυτό το τμήμα τηρούνται οι ίδιες ιδέες για τον φωτισμό.

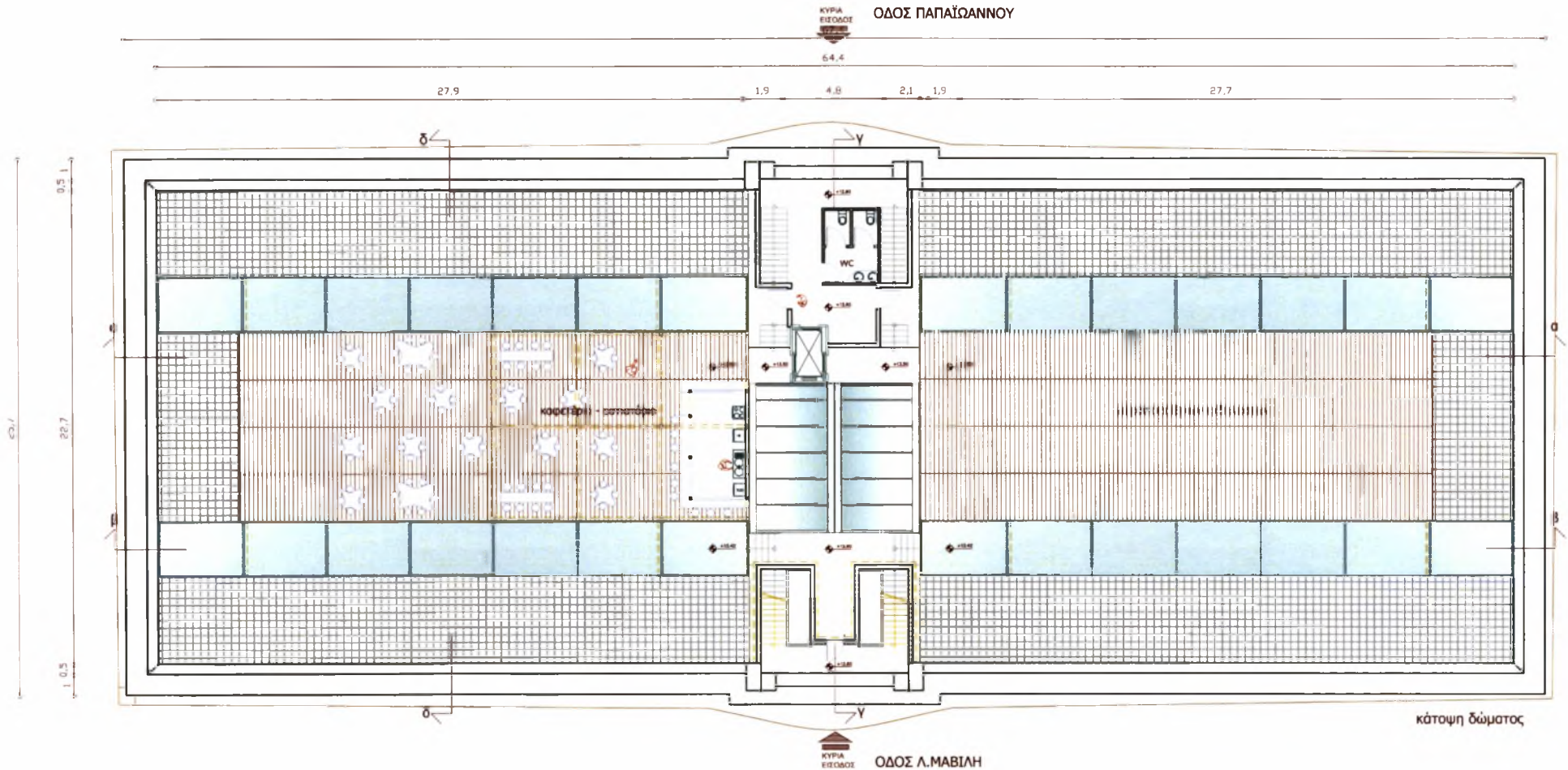
Οροφή (επίπεδο 13.50 μ.)

Η πρόσβαση στην οροφή γίνεται από τον κεντρικό άξονα από τα εκατέρωθεν κλιμακοστάσια. Συνεπώς σε αυτά στην οροφή δημιουργούνται όπως και παλαιότερα δύο μικρά δώματα καταλήγοντας στο ίδιο επίπεδο, στα 12.60 μ., ώστε η πλάκα στέγασης των δωματίων να μην ξεπερνά το ύψος των επιστέψεων των κιόνων, αλλά τώρα αντικαθίστανται τα παλιά φθαρμένα τούβλα από νέα υλικά, ένα συνδυασμό τούβλου και μεταλλικών στοιχείων. Το μπροστινό δώμα έχει την ίδια μορφή με παλαιότερα. Το πίσω μεγαλώνει λίγο ώστε να στεγάσει και τουαλέτες και τον ανελκυστήρα που συνεχίζει από τα κάτω επίπεδα. Ο ανελκυστήρας καταλήγει και στα 12.60 μ. όπου υπάρχουν οι τουαλέτες αλλά και στα 13.50 μ., όπου βρίσκεται η νέα πλάκα (ώστε να αποκτούνε οι εκθεσιακοί χώροι καθαρό ύψος 3μ.). Επίσης τα δύο επίπεδα (12.60μ. των τουαλετών και 13.50μ.) επικοινωνούν και με κλιμακοστάσια, όπως φαίνεται στην κάτοψη.

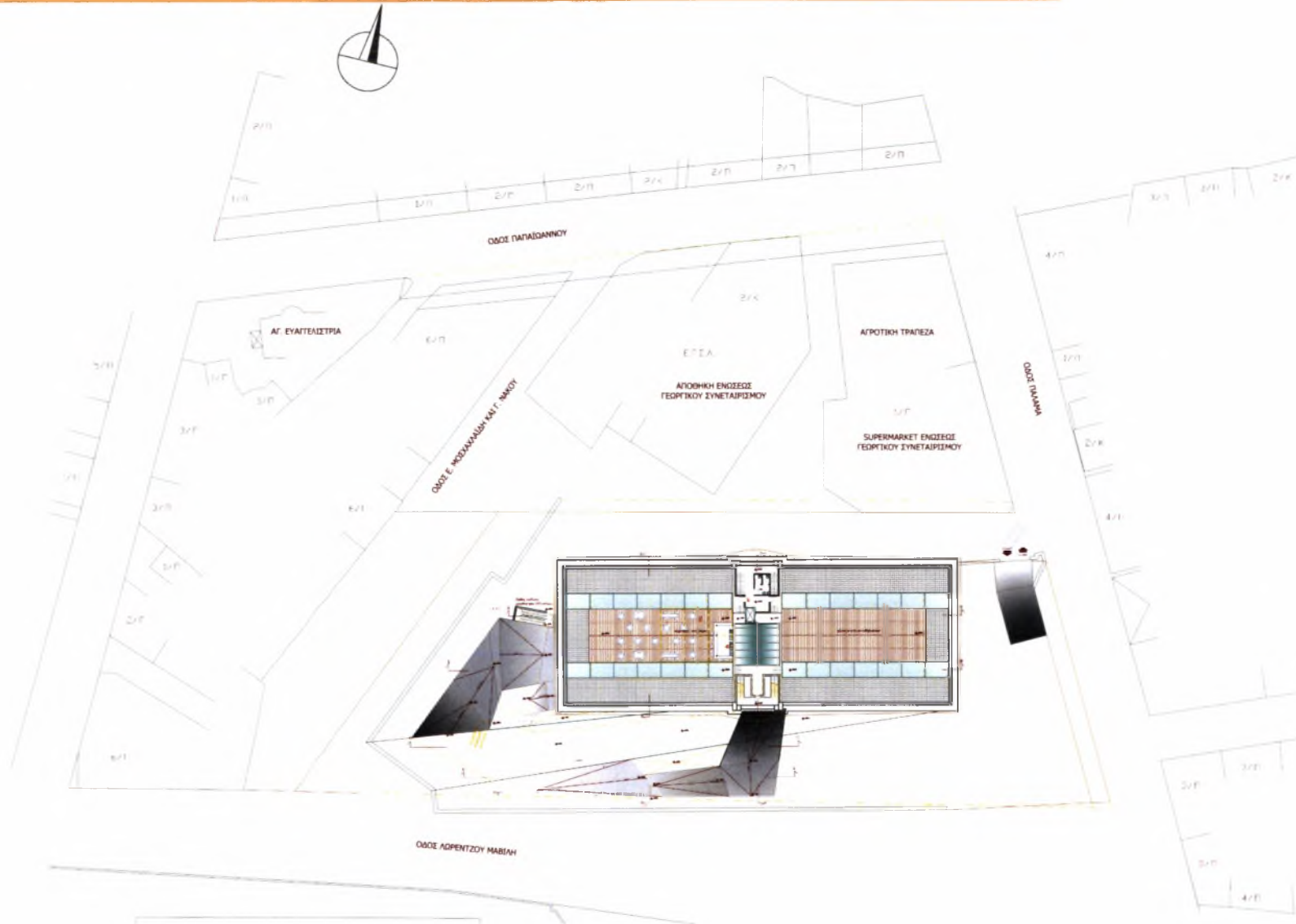
Στο αριστερό τμήμα της οροφής βρίσκεται μια μικρή υπαίθρια καφετέρια με μια ελαφριά κατασκευής, από μέταλλο πέργκολα. Η καφετέρια επίσης είναι κατασκευασμένη από ελαφριά στοιχεία και είναι τοποθετημένη σε τέτοια θέση ώστε να μην αλλοιώνει την αισθητική του κτιρίου. Στη-

Λεπτομέρεια των παραθύρων με τη στρώση μεμβράνης, με τα τυπωμένα σχέδια δέντρων (συμπληρώνοντας το εξωτερικό τοπίο αλλά και μειώνοντας τον φυσικό φωτισμό)

Σχέδια πρότασης καπναποθήκης Παπαπέτρου _ κάτοψη δώματος (στην στάθμη +13.50 και διαδρόμου κεντρικού άξονα +12.60)

Τοπογραφικό υπάρχουσας καπναποθήκης και νέου κτιρίου

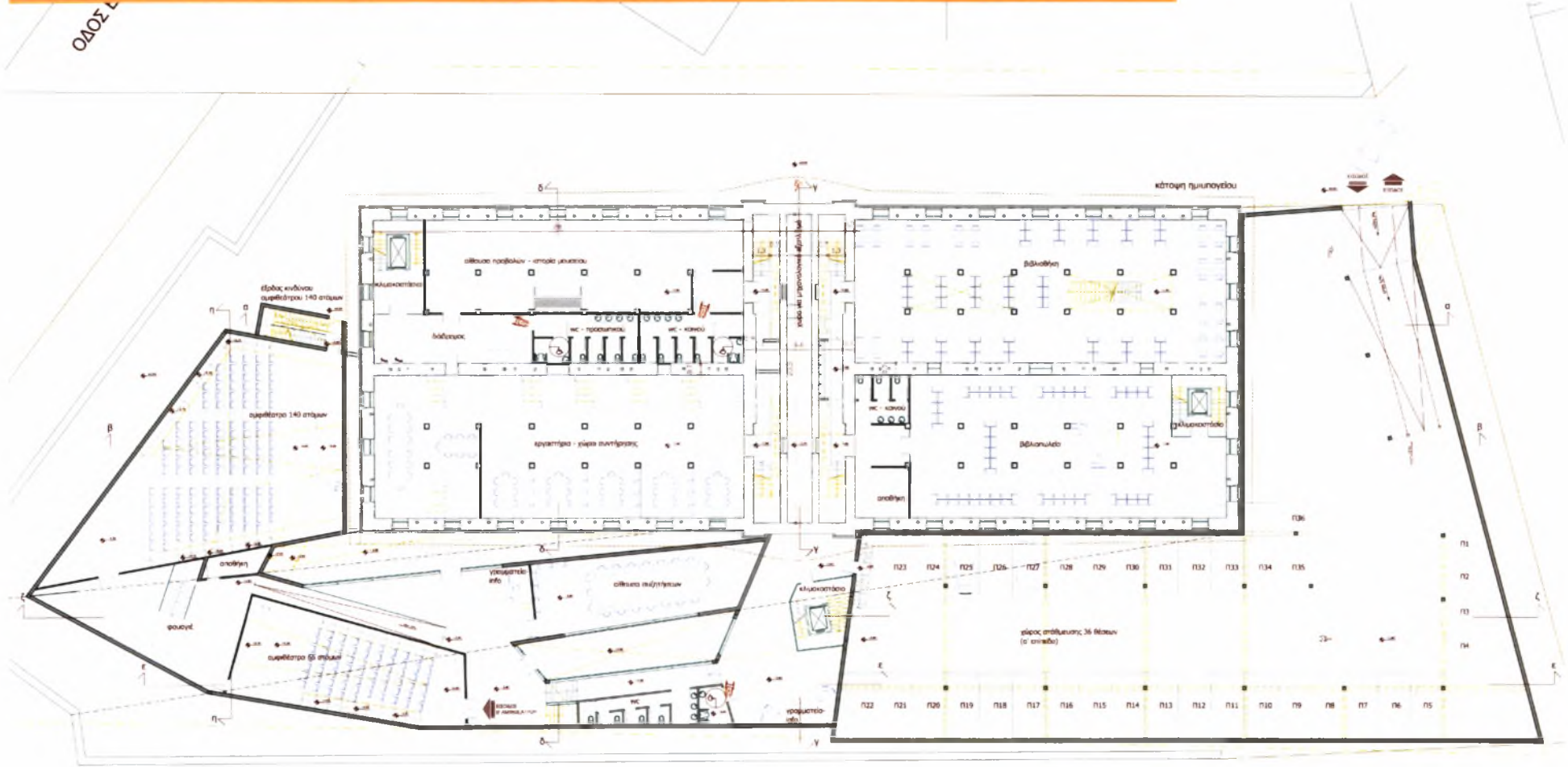
ρίζεται με μεταλλικά υποστυλώματα και κλείνει με μεταλλικά στόρια. Ο κεντρικός άξονας της καφετέριας είναι επιστρωμένος με ξύλινες τάβλες-ντεκ και ο υπόλοιπος χώρος είναι πλακοστρωμένος.

Στο δεξί τμήμα, υπάρχει χώρος για τυχών υπαίθριες εκδηλώσεις.

ΝΕΟ ΚΤΙΡΙΟ

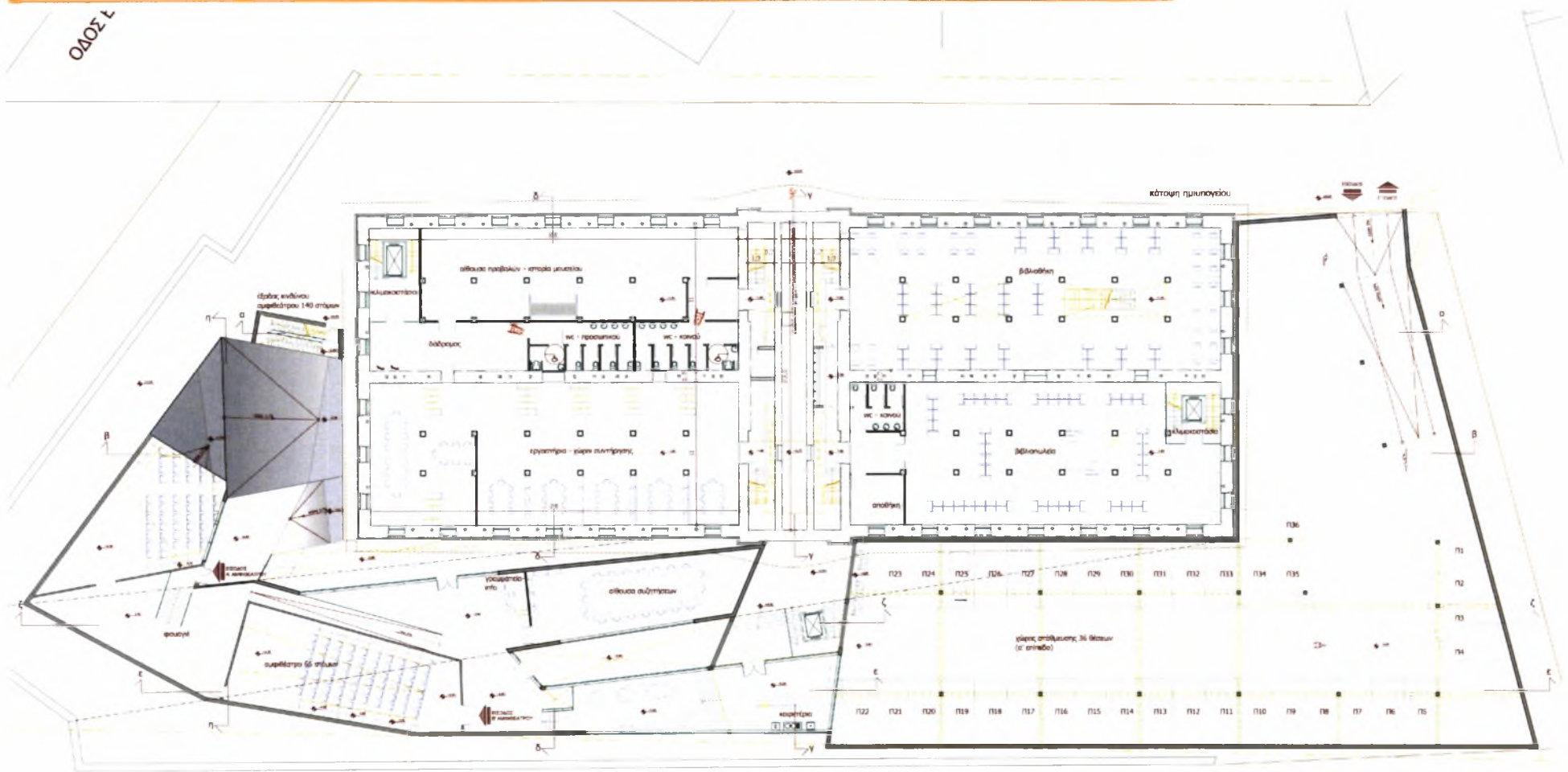
Σε αυτό στεγάζονται δύο αμφιθέατρα, μια αίθουσα συζητήσεων, τουαλέτες, καφετέρια και γραμματεία για ενημέρωση.

Υπάρχει μια χάραξη που οδηγεί στο παλιό κτίριο και μια άλλη πορεία που οδηγεί στον νέο. Βαδίζοντας στην οροφή του κτιρίου (πάνω από το Α αμφιθέατρο), οδηγείσαι στην είσοδο του κτιρίου στο επίπεδο -2,60μ. Εισέρχεσαι και κατεβαίνοντας μια σκάλα βρίσκεσαι στον χώρο εκτόνωσης στο -4,30μ. Από εκεί υπάρχει πρόσβαση στο ψηλότερο τμήμα (χώρος εισόδου θεατών) του αμφιθεάτρου. Επίσης έχουμε πρόσβαση από τον χώρο εκτόνωσης στο χαμηλότερο επίπεδο του Β αμφιθεάτρου και με κάποια ράμπα εξωτερικά από το αμφιθέατρο μπορούμε να ανέβουμε και να βρεθούμε στο -2,80μ. όπου είναι η είσοδος – έξοδος των θεατών. Επιπλέον σε αυτό το επίπεδο βρίσκεται η αίθουσα συζητήσεων η οποία στεγάζεται από την πασαρέλα και εκατέρωθεν της υπάρχουν δύο αίθρια. Από το ένα γίνεται και η κεντρική είσοδος και η σύνδεση με την ράμπα στην οροφή του Α αμφιθεάτρου. Πίσω από το Β αμφιθέατρο κατεβαίνοντας κάποια σκαλοπάτια είναι οι τουαλέτες στο - 4,65μ. και η γραμματεία στο -3,90μ. και ανεβαίνοντας την άλλη σκάλα βρίσκεσαι στο επίπεδο -1,95μ. ενώ στο +0,90μ. βρίσκεται το παρασκευαστήριο. Από εκεί γίνεται η σύνδεση με την είσοδο του παλιού κτιρίου. Όλα τα τμήματα που δεν είναι θαμμένα είναι από γυαλί και μέταλλο. Το σημείο της εξόδου από την καφετέρια και ένωσης με το παλιό κτίριο καταλήγει σε στέγαστρο που γαντζώνεται στην πρόσοψη του προϋπάρχοντος κτιρίου. Επίσης έχει γίνει πρόβλεψη για χώρους στάθμευσης σε δύο επίπεδα (με 36 θέσεις στο α' και 42 στο β'), στα οποία μπορούμε να έχουμε πρόσβαση από το νέο κτίριο στο επίπεδο -3,90μ. Τα αυτοκίνητα εισέρχονται από την πίσω πλευρά του οικοπέδου (οδός Παπαιωάννου).

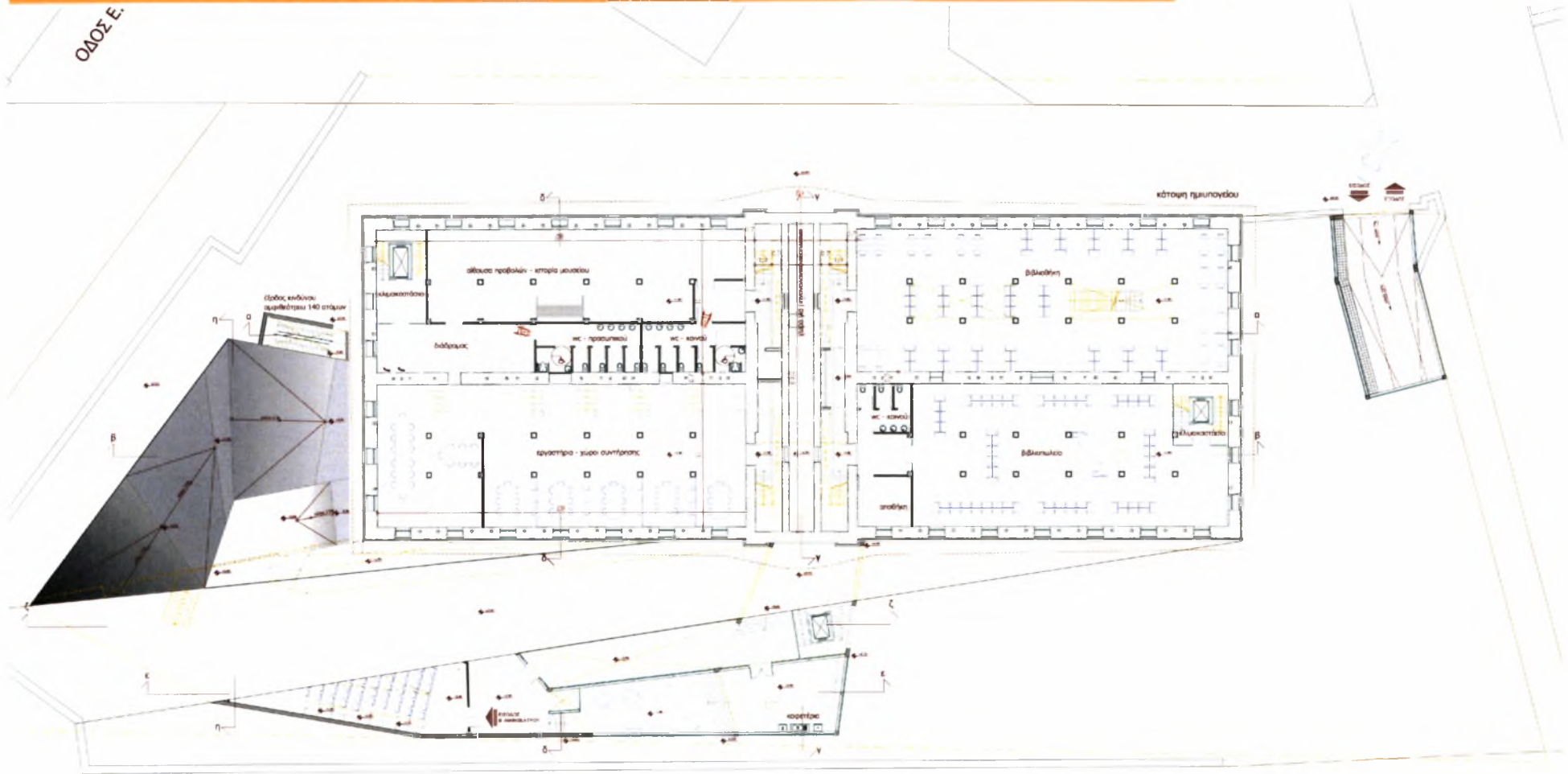
ΟΔΟΣ ΛΩΡΕΝΤΖΟΥ ΜΑΒΙΛΗ

Σχέδια πρότασης νέου κτιρίου _ κάτοψη πρώτου επιπέδου (στα -2.77μ.)

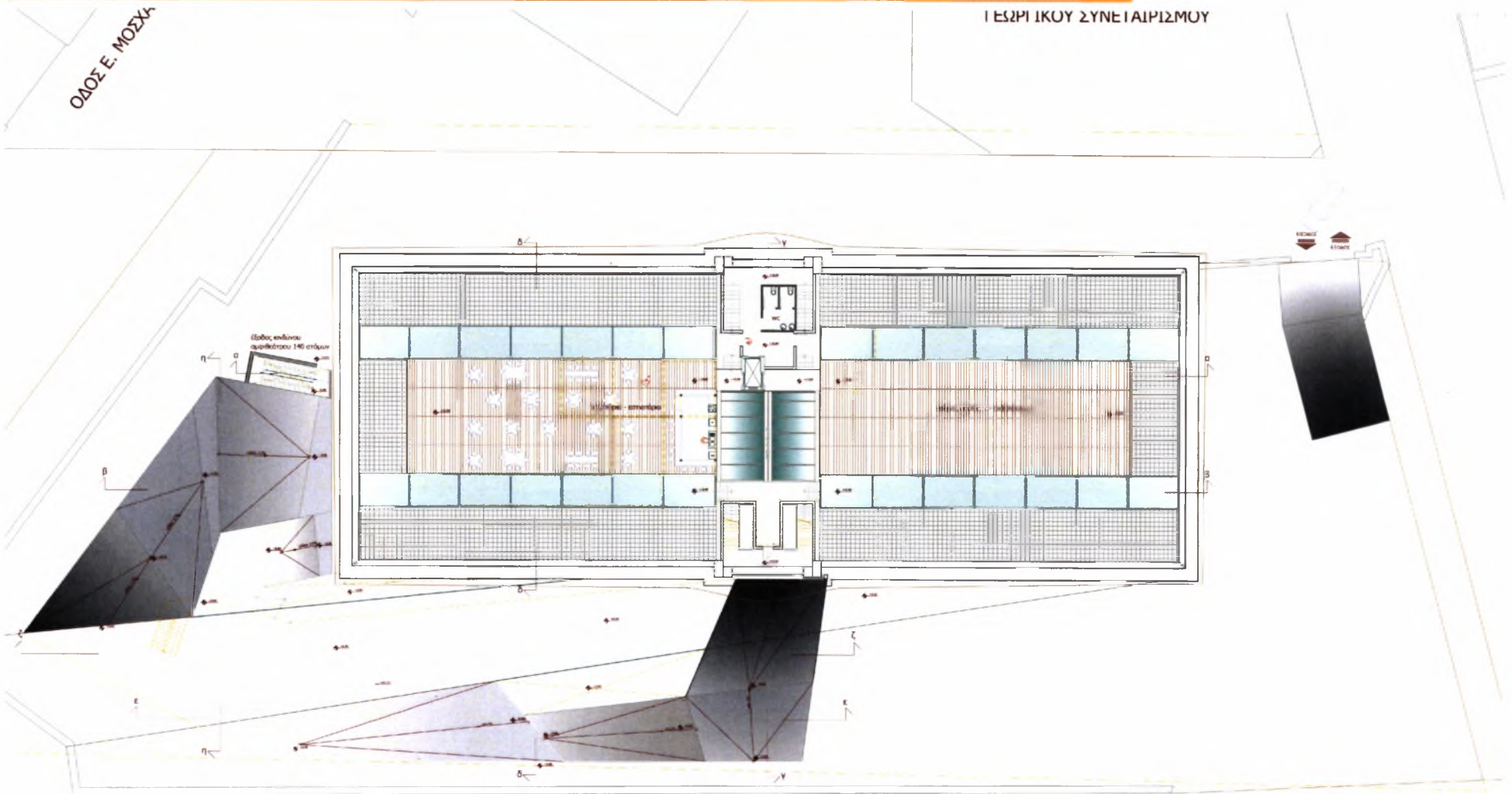

ΟΔΟΣ ΛΩΡΕΝΤΖΟΥ ΜΑΒΙΛΗ

Σχέδια πρότασης νέου κτιρίου _ κάτοψη δευτέρου επιπέδου (στα -1.03μ.)

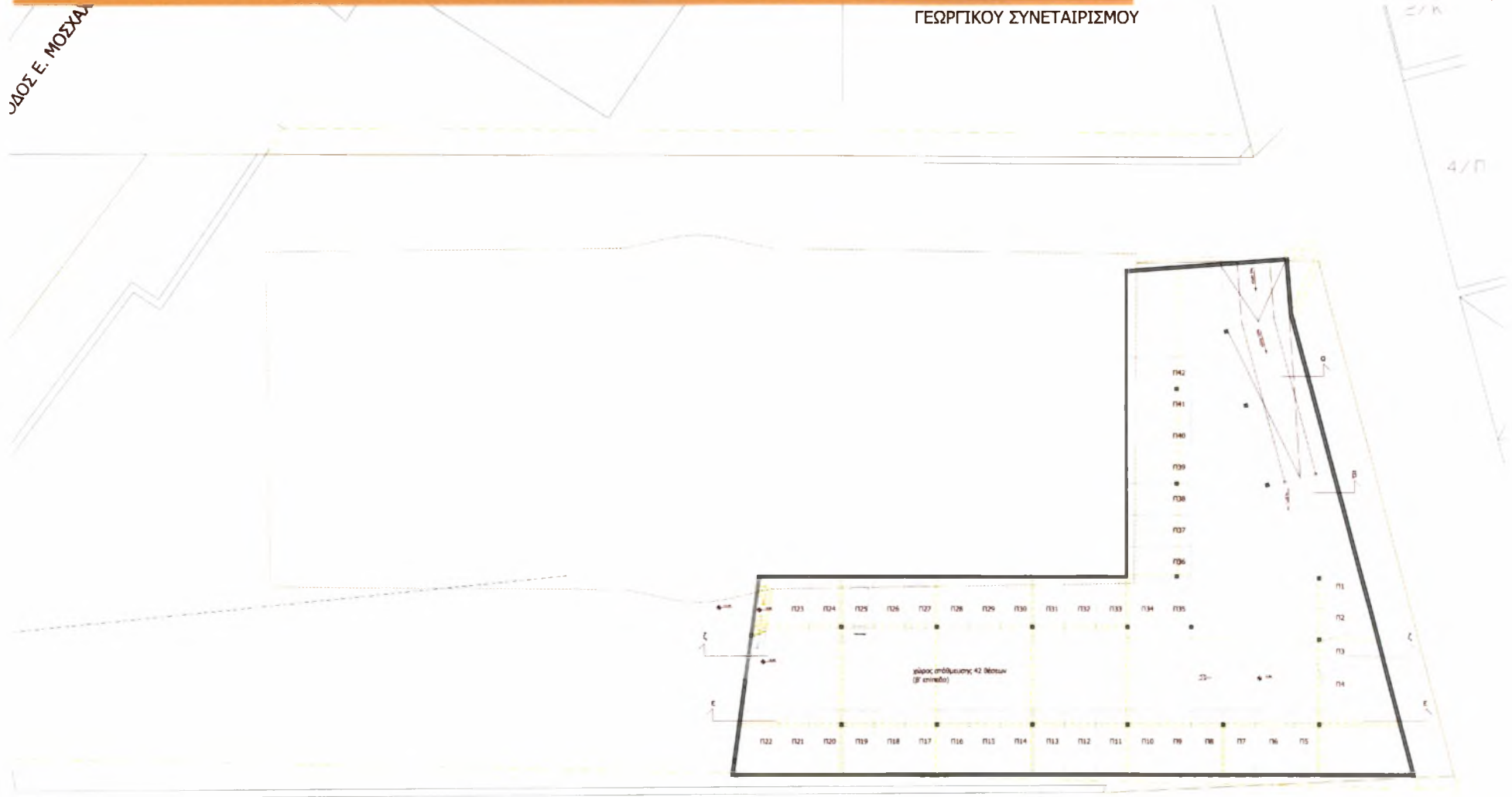

Σχέδια πρότασης νέου κτιρίου _ κάτοψη τρίτου επιπέδου (στο +0.00 μ.)

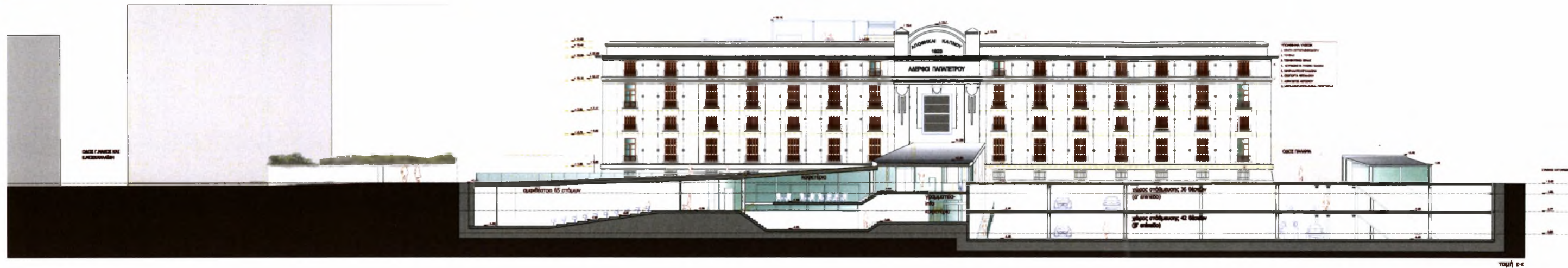
Σχέδια πρότασης νέου κτιρίου _ κάτοψη τρίτου επιπέδου (στο +0.00 μ.)

ΥΔΟΣ Ε. ΜΟΣΧΑ

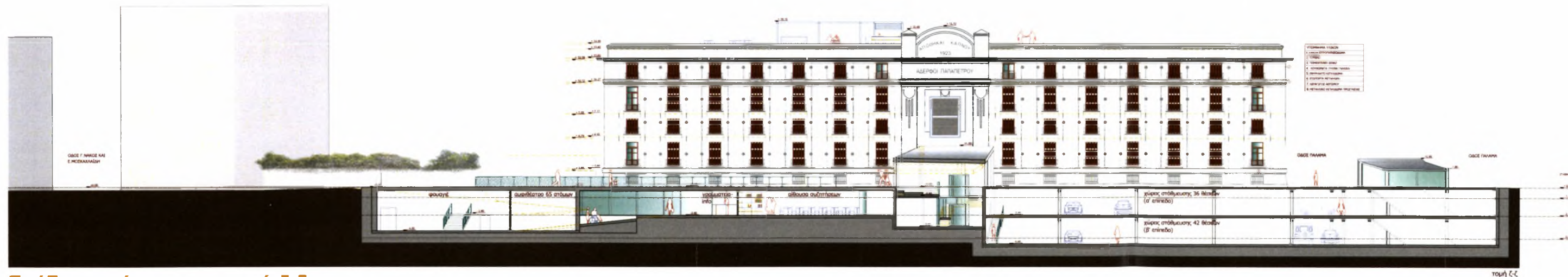

ΣΤΑΘΜΗ

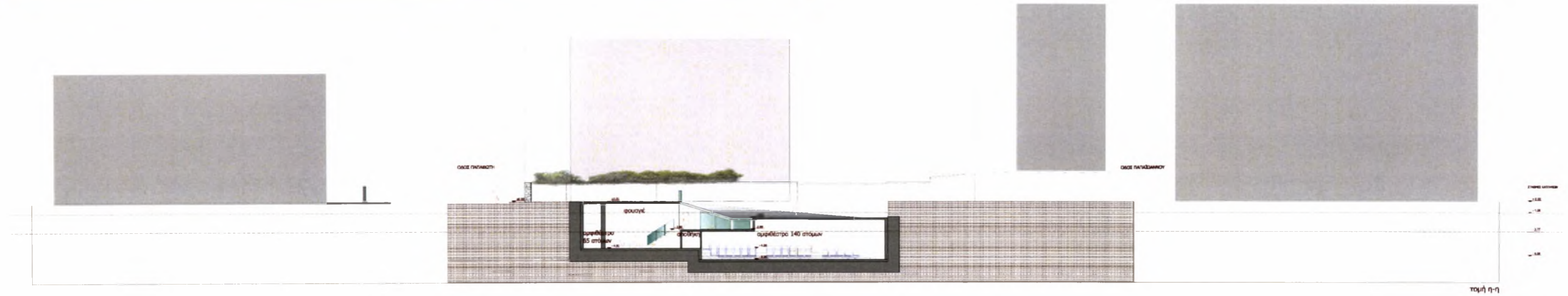
Σχέδια πρότασης νέου κτιρίου _ κάτοψη τρίτου επιπέδου (στο -5.00 μ.)

Σχέδια πρότασης _ τομή ε-ε

Σχέδια πρότασης _ τομή ζ-ζ

Σχέδια πρότασης _ τομή η-η

κύρια όψη νότια (από οδό Παπαφώτη)

Σχέδια πρότασης _ Νότια όψη (από οδό Λ.Μαβίλη)

Σχέδια πρότασης _ Ανατολική όψη (από οδό Παλαμά)

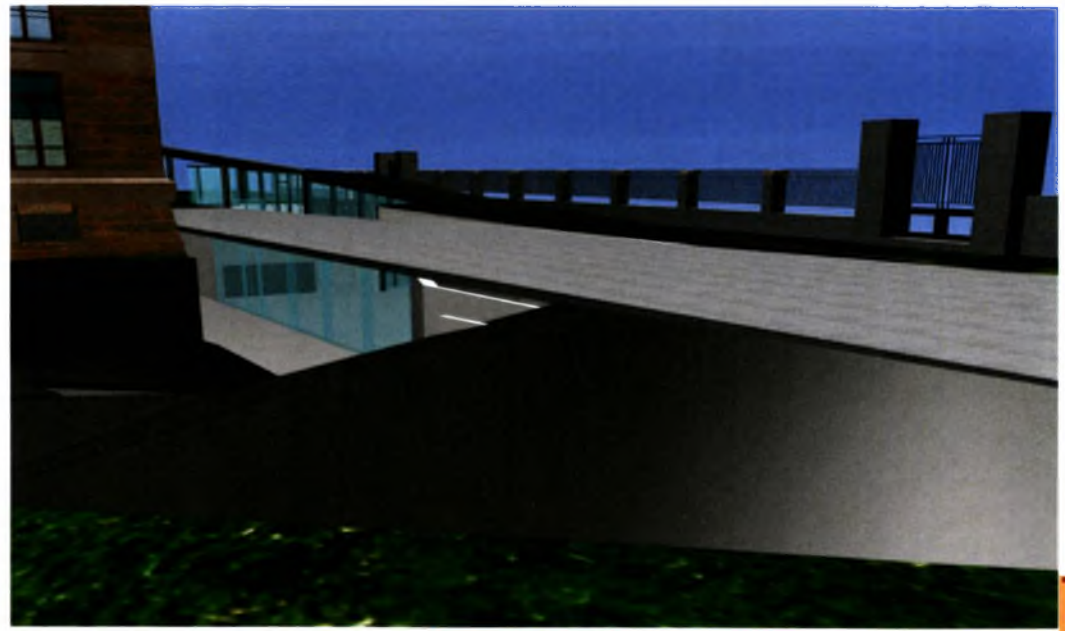
Σχέδια πρότασης_ Βόρεια όψη (από οδό Παπαϊωάννου)

Σχέδια πρότασης_ Βόρεια όψη (Δυτική από οδό Ε.Μοσκαχλαΐδη)

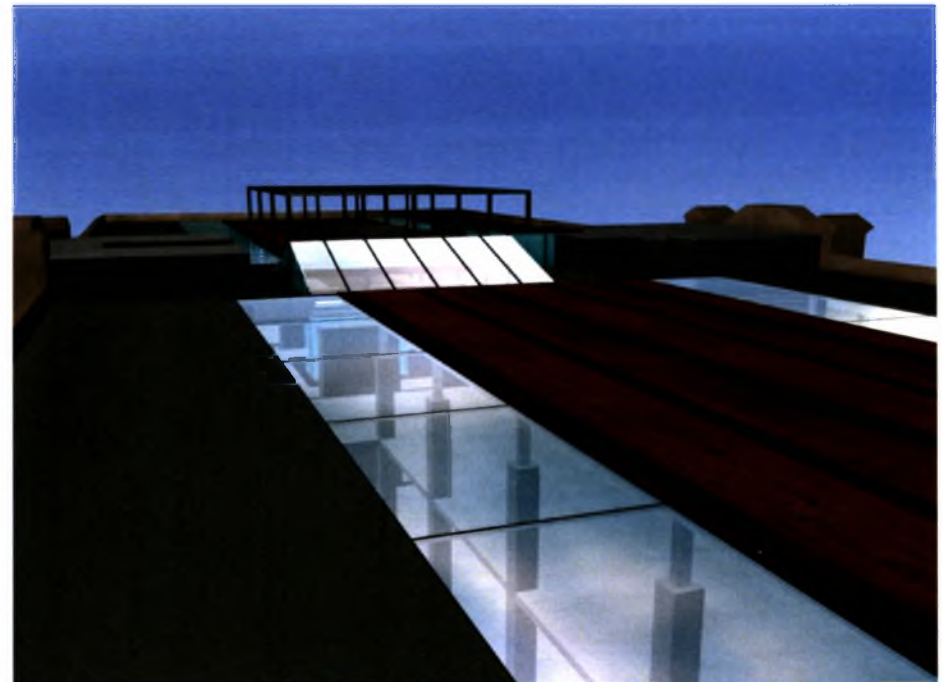

Φωτορεαλιστικά σχέδια της πρότασης

Φωτορεαλιστικά σχέδια της πρότασης (στην οροφή και στον περιβάλλοντα χώρο από οδό Παλαμά)

Απόψεις της καπναποθήκης Παπαπέτρου από οδό Παπαϊωάννου (αρχείο συντάκτριας, 4/5/2008)

Επίλογος

Καταλήγοντας, αξίζει να επισημάνω ότι αφορμή της διπλωματικής εργασίας αυτής ήταν το ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το κτίριο της καπναποθήκης του Παπαπέτρου στο Αγρίνιο άλλα και στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα τα ξεχωριστά στοιχεία που υπάρχουν ανάμεσα από τα παρόμοιας χρήσης κτίρια διαφορετικών πόλεων. Η γνώση και οι εμπειρίες που αποκομίσα από την ενασχόληση μου με το θέμα αυτό δείχνουν πως τίποτα δεν μπορεί να προκαθορίσει την μελλοντική κατάσταση των καπναποθηκών, όταν μάλιστα η παρούσα κατάστασή τους δεν είναι η καλύτερη δυνατή και δεν φανερώνει τίποτα από το ένδοξο παρελθόν τους. Παρότι λοιπόν η αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα των κτιρίων αυτών δεν δείχνει να συγκινεί στο ελάχιστο τόσο τους ιδιοκτήτες όσο και την πλειοψηφία των ανθρώπων που ζουν δίπλα σε αυτά, εντούτοις αποτελεί προσδοκία της παρούσης εργασίας να αναδείξει όσο το δυνατόν καλύτερα την σπουδαιότητα της καπναποθήκης, τόσο από αρχιτεκτονικής όσο και ιστορικής πλευράς, ως αναπόσπαστο κομμάτι της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας μας,, ενώ παρουσιάζονται ιδέες και προτάσεις αρκετά ισχυρές και υλοποιήσιμες, που μπορούν να διασώσουν αυτό το ιστορικό μνημείο αλλά και να βοηθήσουν την πόλη προσφέροντας της κτηριακή υπόδομή την οποία στερείται.

Ευχαριστίες

Για την εκπλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας δέχτηκα την βοήθεια ορισμένων ανθρώπων τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω:
Τους **επιβλέποντες καθηγητές** μου Αδαμάκη Κωνσταντίνο και Γαβρήλου Έβελυν

στον **Βόλο** τους

Κουρτίνα Μελαχροινή, Λαμπρίδη Ζωή, Πανταζή Μαριάνθη, Παυλίδου Κική, Τζάγκα Γιώργο

στο **Αγρίνιο** τους

Αγγελομένο Παναγιώτη, Καμποσιώρα Καλλιρρόη, Κτένα Ηρακλή, Μαντζανά Δημήτρη, Μοσχονά Αλέκα, Μοσχονά Παναγιώτη, Παπαβασιλείου Άρη, Σκιαδά Νίκο, Τσόκο Χρήστο και τον Δήμο Αγρινίου

Βιβλιογραφία

Βιβλία

1. Αναγνωστόπουλος Γιάννης, **Αποκατάσταση και επανάχρηση καπναποθήκης σε εμπορικό κέντρο Καβάλας**
2. Αναγνωστόπουλος Γιάννης, **Αρχιτεκτονική μελέτη αποκατάστασης - επανάχρησης Καπναποθήκης Δαμιανού 18**, Καβάλα, Μάρτιος 2003
3. Αναστασίου Μ. – Παπαδόπουλος Μ., **Αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση ιστορικών κτιρίων: Απόψεις και προτάσεις για ήπιας μορφής επεμβάσεις στις καπναποθήκες της Ξάνθης**, Ήπιες Επεμβάσεις 1ο Εθνικό Συνέδριο, Νοέμβριος 2000
4. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Νομός Μαγνησίας, **ΤΕΧΝΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ**, για την Κίτρινη Αποθήκη, Βόλος Ιούνιος 1968
5. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Νομού Μαγνησίας, Τεχνική περιγραφή- εισήγηση στο Τεχνικό Συμβούλιο «**Επί αιτήσεως της Α.Κ.Ε. 'ΑΦΟΙ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΥ', περί χορηγήσεως αδείας μηχανολογικής επεκτάσεως και διαρρυθμίσεως του εν Βόλω εργοστασίου της επεξεργασίας φύλλων καπνού**», Πειραιάς, 12 Μαρτίου 1968.
6. Γενική Διοίκησης Θράκης, **Καπνική Σύσκεψις Καβάλας**, Τα επίσημα πρακτικά, Σεπτέμβριος 1937
7. Γερολυμάτος Γεράσιμος, **Αγρίνιο, Δρόμοι που αφήνουν ιστορία**, Β' έκδοση, εκδόσεις Μαυρομάτη, Αθήνα 1994
8. Δημαρά Ευθαλία, Σκούρας Δημήτρης, **Η καλλιέργεια του καπνού στην Ελλάδα**, Ομβρος, 1997.
9. Δημητριάδης Ραϊνόλδος, **Ο καπνός**, Τυπογραφείον "Εστία" Κ. Μάϊσινερ και Ν. Καργαδούρη, 1904.
10. Εξάρχου Θωμάς, **Καπναποθήκη του Οθωμανικού Μονοπώλιου (Regie) στην Ξάνθη**, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, Φεβρουάριος 1999
11. Ζαρκάδα Χριστίνα, Εισήγηση "**Οι καπναποθήκες της Καβάλας**", Θεσσαλονίκη 10/3/86 ,Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.
12. Ζιώγας Χρ. Παναγιώτης, **Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας**, Καβάλα, 1995

13. Ηλιοπούλου Ε.-Νικάκη Θ.-Ντούμα Μ., **Ξάνθη-Συγκρότημα Παλιάς Νομαρχίας:Τεκμηρίωση-Ανάπλαση-Επαναχρησιμοποίηση** (Διπλωματική εργασία), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ξάνθη 2005
14. Καλιτσουνακης Δημήτριος, **Ο καπνός : η παραγωγή, το εμπόριον, η βιομηχανία και η φορολογία αυτού : μετα ιδίας ερεύνης των ελληνικών σχέσεων εν τω διεθνεί ανταγωνισμώ**, Εν Αθήναις, Εστία , 1931
15. Κολιού Νίτσα (επιμ.), **Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, Σύντομες αναφορές στο χθες και στο σήμερα**, Δήμος Βόλου, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, Βόλος 1993.
16. Μάντζαρης Αχιλλέας, **Το Ελληνικό Καπνεμπόριο**, Αθήνα 1955
17. Μαντζαρης Αχιλλέας, **Σελίδες για την ιστορία : από τα πενήντα χρόνια της υπηρεσίας μου στην ελληνική κρατική διοίκηση και στην ελληνική καπνική οικονομία**, 1959
18. Μορμόρη Πόπη, **Οι καπναποθήκες της Καβάλας**, αδημοσίευτη εργασία, 1999, Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας
19. Ματσαγγος Νικόλαος, **Η ελληνική καπνοβιομηχανία και το μονοπώλιον του καπνού** , Βόλος : Εκ του Τυπογραφείου Μακρη & Δήμου , 1926
20. Μπαρχάμπας Αριστείδης, **Το Αγρίνιο κάποτε...**, εκδόσεις Ergo, Αθήνα 2003.
21. Μπαρχάμπας Αριστείδης, **Καπνεργάτες, οι κυνηγοί του ονείρου**, Μάιος 2007
22. Παπαδημητρίου Δ., **Τεχνική Έκθεση για το χαρακτηρισμό ή μη ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο της "Κίτρινης Αποθήκης" στο Βόλο**
23. Παπαηλιου Ηλίας, **Ο καπνός : πραγματεία περί της ιστορίας, της καλλιέργειας και της βιομηχανικής κατεργασίας του καπνού μετά στατιστικών πινάκων, χημικών αναλύσεων και εικόνων των διαφόρων φύλλων του καπνού**, Τύποις "Πανελληνίου Κράτου", 1909
24. Παπαστράτος Ευάγγελος, **Η δουλειά και ο κόπος της**, δ' έκδοση, Αθήνα 1964.

25. Παπαστράτος Α.Β.Ε.Σ., **Η ιστορία του Ελληνικού τσιγάρου**, β' έκδοση, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1998
26. Παραστατίδη Γιάννης, **Η κληρονομιά μας, Πετεινός Ξάνθης**.
27. Πατρας Νικόλαος, **Καπνική οικονομία και καπνική πολιτική**, Θεσσαλονίκη, 1954
28. Πέγιος Γιάννης, **Από την Ιστορία του Συνδικαλιστικού Κινήματος της Καβάλας (1922-1953)**, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1984
29. Πετρίδης Νίκος, **Εισήγηση για τον χαρακτηρισμό κτιρίου ως ιστορικό μνημείο ιδιοκτησίας Σ.Ιωαννίδη**, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη, 25/07/1986.
30. Ρεντετζή Μαρία, **Καπνομάγαζα: η ιστορία μιας χαμένης κουλτούρας**, Καπνομάγαζα, Καμίλο Νόλλας, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2007
31. Ρουκούνης Γ. – Γιαννοπούλου Μ., **Οι καπναποθήκες της Ξάνθης**, Θρακικά Χρονικά, τεύχος 45, Δεκέμβριος 1991
32. Σερραίος Ιωάννης, **Πέρι της εισαγωγής μονοπωλίου καπνού εν Ελλάδι**, Αθήνα 1933
33. Σκανδαλης Ελευθέριος, **Ο καπνός εν τω πλαισίω της γεωργικής οικονομίας της βορείου Ελλάδος**, Αθήναι, Εμπορική Τραπεζα της Ελλάδος, 1960
34. Σκλιάς Νικόλαος, **Το Ελληνικό Καπνεμπόριο**, Αθήνα 1955
35. Σκούρας, Δημήτρης, Δημαράς, Ε., **Ο Καπνός στην Ελληνική οικονομία**, Gutenberg, 2001.
36. Στεφανίδου Αιμιλία, **Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Πολεοδομική Διερεύνηση (1391-1912)** (Διδακτορική διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 1991
37. Συναρέλλη Μαρία, **Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα, 1830 - 1880**, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ
38. **Τεχνική περιγραφή Δημοτικής καπναποθήκης Καβάλας**, Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Καβάλας, Ιανουάριος 2001

39. **Τενική περιγραφή αποκατάστασης καπναποθήκης της οδού Αβδήρων 52**, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας - Καβάλας - Ξάνθης, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Ξάνθης, Νοέμβριος 2002.

40. Τζανίδης Μιλτιάδης, **Η καπνική μας οργανωσις : το μονοπώλιον εσωτερικής καταναλώσεως του καπνού ως συντελεστής της οικονομικής μας ανορθώσεως**, Καβαλα, Τύποις Καπρίνη & Πετρόπουλου, 1934

41. Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, **Το καπνικόν ζήτημα : Φεβρουάριος 1931**, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1931.

42. Φρεζής Ραφαήλ, **Έρμαν Σπήρερ. Ένας εβραίος που έσωσε τους μικρασιάτες**, Χρονικά, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1996

Περιοδικά - Ειδικές εκδόσεις - Εφημερίδες

1. Εφημερίδα Καθημερινή, ένθετο Επτά Ημέρες, **Το ελληνικό τσιγάρο**, Κυριακή 16 Νοεμβρίου 1997

2. "Εν Βόλω", τριμηνιαίο περιοδικό Δήμου Βόλου, **Αφιέρωμα: Βιομηχανική κληρονομιά στη Μαγνησία. Προς το Οικομυσείο του Παγασητικού.**, τεύχος 23ο, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2006.

3. Εφημερίδα Μακεδονία, **"SOS εκπέμπουν δυο καπναποθήκες στις Σέρρες"**, Μπόλαρης Μάρκος, 12/03/05

4. Περιοδικό ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, **Αφιέρωμα για το Αρχιτεκτονικό παρελθόν της Καβάλας, Καπνομάγαζα- Νεοκλασικισμος**, Αγγελούδη - Ζαρκάδα Σαφφώ, τεύχος 18, Φεβρουαρίου 1986

5. Εφημερίδα ΠΡΩΤΗ, **Η Κίτρινη Αποθήκη**, Κορμάζου Ελένη, 5/4/2001, σελ.4

6. Κολώνας Βασίλης, **Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης: Τα κτίρια, ο αστικός χώρος και η εικόνα της πόλης**, Επτά Ημέρες, εφημερίδα Καθημερινή, Νοέμβριος 1997

7. Καλαπάκης Δημήτρης, **Το Καπνεμπόριο – Η Ξάνθη των ανατολικών καπνών**, Ημερησία – Περιηγήσεις, τεύχος 16, Ξάνθη 17/01/2004

8. Εφημερίδα ΠΡΩΤΗ, **Ο Βόλος στο πέρασμα του χρόνου**, ειδική έκδοση, εκδόσεις Επικοινωνία, Β' έκδοση, Μάρτιος 2001

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000091738